

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Збірник науково-методичних праць

Випуск 7

Харків – 2016

УДК 37.0(082)
ББК 74.00.я43
П 78

Редакційна колегія:

Головний редактор – **Ю. В. Холін**, доктор хімічних наук, професор
Відповідальний секретар – **Т. О. Маркова**

Члени редакційної колегії:

О. Ф. Іванова – доктор психологічних наук, професор;
Н. П. Крейдун – кандидат психологічних наук, професор;
В. Г. Пасинок – доктор педагогічних наук, професор;
Л. М. Яворовська – кандидат психологічних наук, доцент

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 12 від 27 вересня 2016 р.)*

П 78 **Проблеми** сучасної освіти : збірник науково-методичних праць. – Вип. 7 / укл.
Ю. В. Холін, Т. О. Маркова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 164 с.

ISBN 978-966-285-326-1

Сьомий випуск збірника традиційно присвячено загальним питанням сучасної освіти, інноваційним освітнім технологіям та методиці викладання у вищій школі, а також актуальним проблемам навчання студентів-іноземців в Україні. В окремому розділі представлено кращі випускні роботи слухачів школи педагогічної майстерності.

Матеріали збірника можуть бути корисними для організаторів освітнього процесу, викладачів, студентів і всіх, кого цікавлять проблеми сучасної освіти.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21575-11475Р від 20.08.2015 р.

УДК 37.0(082)

ББК 74.00.я43

ISBN 978-966-285-326-1

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2016

© Укл. Холін Ю. В., Маркова Т. О., 2016

© Дончик І. М., макет обкладинки, 2016

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ
Збірник науково-методичних праць

Випуск 7

(Українською та російською мовами)

Відповідальна за випуск *Т. О. Маркова*

Коректор *О. О. Шапошникова*

Комп'ютерне верстання *Н. Є. Пруднік*

Макет обкладинки *І. М. Дончик*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 9,45. Тираж 120 прим. Зам. № 176/16

Видавець і виготовлювач

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09 р.

Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна
Тел. : 705-24-32

ЗМІСТ

1. Загальні проблеми сучасної освіти	6
Гусєва Н. В., Мазурова А. В., Телебєнєва Є. Ю. Короткострокові освітні програми за кордоном як дієвий спосіб отримання знань.....	6
Журавльова І. К. Прямуємо у майбутнє разом із бібліотекою.....	11
Кагановська Т. Є. Організаційно-правові засади забезпечення якості вищої юридичної освіти в Україні.....	30
Крейдун Н. П., Поліванова О. Є., Яворовська Л. М. Задоволеність навчанням у вищому навчальному закладі як чинник професійної самоефективності сучасних студентів.....	37
Левчук В. Г., Тимченко А. Н. Основные перспективные направления развития дистанционного обучения в Харьковском национальном университете имени В. Н. Каразина.....	42
Немець Л. М., Кандиба Ю. І., Сегіда К. Ю. Формування фахових компетентностей при підготовці докторів філософії за спеціальністю «Науки про Землю» (спеціалізація «Економічна та соціальна географія»).....	46
2. Сучасні освітні технології та методики викладання у вищій школі	52
Ачасов А. Б., Некос А. Н. Формування комплексу програмного Гіс-забезпечення при підготовці екологів.....	52
Бердников А. Г., Павлов А. Н., Шматков С. И. Комплексная деловая игра для студентов специальности «Компьютеризированные системы управления и автоматика».....	57
Васильева Л. В., Исиченко А. А. Оптимизация учебного процесса посредством внедрения информационных технологий.....	65
Закревский А. Н., Карапетян О. Ю., Тимченко А. Н., Смаль В. А. Роль дистанционного ЭКГ-консультирования и пульсоксиметрии в комплексной оценке состояния здоровья школьников.....	68

Космачев В. Г., Космачева М. В. Методика создания и использования учебных геологических коллекций.....	76
Летяго Г. В., Говаленкова О. Л., Чернуський В. Г., Кашіна-Ярмак В. Л., Радченко А. О. Принципи та особливості викладання дисципліни «Педіатрія» студентам медичного факультету.....	79
Максименко Н. В., Александрова А. С. Система дидактичного контролю з дисципліни «Формування екомережі».....	83
Сотнікова-Мелешкіна Ж. В., Боброва О. В. Організація безперервної медичної освіти на різних етапах навчального процесу студентів та лікарів-інтернів.....	92
3. Актуальні проблеми навчання студентів-іноземців в Україні.....	97
Нємець К. А., Вірченко П. А., Ключко Л. В. Актуальні питання адаптації іноземних студентів до навчання у вищих навчальних закладах України (із досвіду роботи кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства).....	97
Клименко А. В., Фридман Е. А., Панченко В. Г., Куделко А. Н., Коренева И. В. Особенности адаптации иностранных студентов к новой социокультурной среде.....	102
Раковська Л. О., Зімницька Т. В., Панько Н. О., Головка Т. О. Компетентнісно-орієнтований підхід при викладанні педіатрії англомовним іноземним студентам медичного факультету.....	108
Столярова Н. П. Взаємодія інноваційних навчальних технологій та системи «іноземний студент – навчально-виховне середовище» у вищих навчальних закладах.....	113
Iagniuk Ia. K., Ponomaryov V. I. Integration of innovative and traditional education technologies in teaching foreign students the course «Communication Psychology».....	118
4. Випускні роботи слухачів школи педагогічної майстерності...	125
Єремєєв П. В. Проблема навчально-професійної мотивації студентів при вивченні спецкурсів на історичному факультеті.....	125

Никитина А. Д. Повышение мотивации студентов к изучению химии как непрофильного предмета.....	130
Новікова В. П. Перспективи розвитку викладання юридичних дисциплін на прикладі досвіду США.....	136
Савельева А. К. «Непрофильная» гуманитаристика как опыт развивающего обучения.....	143
Шутєєва О. Ю. Використання методу проектів при викладанні дисципліни «Інформатика».....	149
5. На перехресті думок.....	153
(у порядку обговорення)	
Дудоладова А. В., Дудоладова Л. В. Роль бібліотечного середовища у розвитку інформаційної компетентності студентів.....	153
Відомості про авторів.....	158

1. ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Н. В. Гусєва, А. В. Мазурова, Є. Ю. Телебєнєва

Короткострокові освітні програми за кордоном як дієвий спосіб отримання знань

У статті охарактеризовано короткострокові освітні програми за кордоном для студентів та молодих фахівців. Розглянуто досвід участі в навчальних візитах, молодіжних форумах, літніх школах, міжнародних студентських тижнях співробітників та студентів кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Ключові слова: освітня програма, освітня подорож, навчальний візит, молодіжний форум, літня школа, міжнародний студентський тиждень.

У сучасних умовах глобалізації та стрімкого розширення світогляду, окрім традиційних форм освіти, дуже важливими є додаткові освітні можливості в межах академічної мобільності, які могли б посилити ефективність міжкультурного обміну та міжнародної співпраці для молоді. Останнім часом все більшої актуальності набувають короткострокові освітні подорожі за кордон, які пропонуються для школярів, студентів, аспірантів, викладачів, громадських активістів тощо. Участь у таких подорожах – це не тільки унікальна можливість продовжити навчання, покращити знання іноземної мови і налагодити нові наукові та освітні зв'язки, а й додаткова перевага молодого випускника при влаштуванні на роботу.

Ринок освітніх подорожей за кордоном включає як платний, так і безкоштовний сегменти. Останній є найбільш актуальним для пересічного українського студента, аспіранта та молодого науковця, оскільки платні освітні програми є переважно недоступними для сучасної української молоді.

Розгляньмо окремі безкоштовні короткострокові освітні програми і заходи за кордоном, зокрема ті, у яких брали участь студенти, аспіранти та співробітники кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства.

Короткострокові освітні програми – це один із найбільш ефективних способів отримати нові важливі знання за короткий проміжок часу. Їх можна розглядати як доповнення до класичного навчання у ВНЗ, а також як курси підвищення кваліфікації для осіб, які вже мають місце роботи. Такі освітні програми пропонують університети в різних країнах світу. За тривалістю вони можуть бути від кількох тижнів до 3-х місяців, протягом яких студенти мають змогу вивчати предмети із найрізноманітніших галузей, брати участь у семінарах, і, водночас, знайомитися з етнокультурними особливостями країни тощо [1].

Короткострокові освітні програми за кордоном насамперед надають студентам можливість отримати концептуально нові знання або ж погли-

бити вже набуті, а також ознайомитися із західною системою освіти, дізнатися більше про життя і культуру іншої країни, обмінюватися досвідом та спілкуватися зі студентами з різних країн, підвищити рівень володіння іноземною мовою, а в окремих випадках – придивитися і прийняти рішення щодо подальшого навчання в університеті за кордоном [1].

Важливою особливістю короткострокових освітніх програм є те, що вони проводяться у зручний для їхніх учасників період часу, найчастіше – влітку. Їхньою невід’ємною частиною є культурні заходи, групові творчі завдання та екскурсії, що також сприяє широкій популярності цих програм. Окрім того, можливість навчатися під час літніх канікул приваблює багатьох студентів з різних країн світу, які прагнуть здобути нові знання та досвід, однак з тих чи інших причин не мають змоги приїхати на більш тривале навчання за кордон [1].

Загальні риси короткострокових освітніх програм за кордоном представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Загальні риси короткострокових освітніх програм за кордоном [1]

	Короткострокові освітні програми
група	більшість – міжнародні студенти
тривалість	від 1 тижня до 3-х місяців
набір	найчастіше – влітку, загалом – упродовж року
мова навчання	найчастіше – англійська
освітні напрями	бізнес, фінанси, соціальні науки, економічні науки, технічні науки, дизайн

Розглядаючи усе різноманіття короткострокових освітніх програм за кордоном, можна виділити такі види.

- *Навчальні візити* (наприклад, Study Tours to Poland [10], «Навчальні візити до Гдині» [2]). Проект спрямований на розвиток лідерських, комунікаційних навичок учасників. Також значна увага приділяється досвіду демократичних реформ у приймаючій країні та шляхам активізації громадськості.

- *Молодіжні форуми* (наприклад, «Nantes Creative Generation») [8]. Програма спрямована на підтримку соціальної ініціативи молоді, власних соціальних проектів учасників та налагодження зв’язків між молоддю Європи.

- *Літні школи в університетах*. Програми спрямовані на інтенсивний курс навчання за обраною темою протягом 7-10 днів. Зазвичай, лекторами та викладачами літніх шкіл є найбільш відомі науковці світу в певній галузі, тому участь у цій програмі надає можливість не лише

отримати знання, а й встановити корисні професійні контакти. Літні школи можуть бути як платними, так і безкоштовними. Найбільш талановитим студентам надається стипендія, оплачуються всі витрати.

• *Міжнародні студентські тижні, фестивалі* (наприклад, International Student Week in Ilmenau, Germany [6]; Greifswald Student Festival, Germany [3]; International Student Week in Belgrade, Serbia [5]; Student Conference in Maribor, Slovenia [9]; International Student Week in Temisoara, Romania [7]; International Student Festival in Trondheim, Norway [4]). Проекти спрямовані на розвиток у молоді лідерства та корисних для життя навичок. Наприклад, актуальними тренінгами у межах фестивалів є робота у графічних редакторах, мистецтво фото- та відеозйомки, кулінарія, розвиток ораторської майстерності тощо. Зазвичай, проводяться влітку.

Серед молоді кафедри соціально-економічної географії і регіоналознавства протягом останніх років найбільш популярною є освітня програма **Study Tours to Poland (STP)**, яка являє собою навчальні візити до Польщі студентів, молодих спеціалістів та професіоналів із країн Східної Європи. Такі візити допомагають знайомитися із Польщею та обмінюватися досвідом у сфері демократичних і ринкових реформ, у будівництві правової держави, зміцненні місцевих громад та громадянських ініціатив. Програма є безкоштовною, організатори оплачують усі витрати учасників [10].

Study Tours to Poland існує з 2004 року і є частиною програми Польсько-Американського Фонду Свободи «Перетворення в регіоні» (RITA), що здійснюється з 2000 року Фондом «Освіта для демократії». З 2007 року координатором STP є Колегія Східної Європи ім. Яна Новака-Єзьоранського з Вроцлава [10].

До участі в цих навчальних візитах запрошуються здібні студенти, аспіранти з Білорусі, Молдови, України та Російської Федерації. Візити проводяться при польських академічних центрах. Під час зустрічей, що організуються неурядовими організаціями, учасники мають нагоду ознайомитися із польським університетським середовищем, громадськими організаціями, зустрітися з громадськими лідерами, взяти участь у лекціях, тренінгах, семінарах та культурних заходах [10]. Зокрема, студенти й аспіранти кафедри вже побували в різних містах Польщі – Щецині, Кракові, Варшаві, Познані, Ольштині та ін.; відвідали мерії Варшави, Кракова і Щецина, завод з переробки відходів та підприємство з виготовлення ляльок у Щецині, консультаційний центр для безробітних у Кракові, центр підтримки підприємців-початківців у Варшаві тощо.

Аналогічною до вищезгаданої є освітня програма «**Навчальні візити до Гдині**», метою якої є продемонструвати учасникам історію перетворення Польщі на повноцінну європейську державу. Всю цю інформацію учасники отримують під час неформальних зустрічей з політиками, представниками громадських організацій, польськими студентами та іншими діями [2].

Програма навчального візиту триває 11 днів, наповненість груп – 12-15 учасників. Зустрічі проходять безпосередньо в офісах приймаючих організацій, що дає змогу не тільки поспілкуватися з працівниками та поставити запитання, які цікавлять, а й побачити на власні очі, чим вони займаються і як відбувається їхня діяльність. На відміну від Study Tours to Poland, згадана програма орієнтована на більш старший віковий контингент (студентство останніх курсів, громадські діячі та молоді працівники). Значною перевагою обох програм є використання російської мови (не потрібне знання англійської). Крім того, організатори надають учасникам послуги перекладача з польської мови на російську.

Ще одним типом закордонних освітніх програм є участь у молодіжних форумах. Цікавим досвідом для співробітників кафедри була участь у молодіжному форумі «**Nantes Creative Generation**» (Нант, Франція) у 2014 році. Цей форум спрямований на діалог щодо реалій сучасності, які зачіпають молодь Європи, а також налагодження активної співпраці молоді з різних країн континенту. Він проходить щорічно восени. Учасники зі всієї Європи можуть презентувати власні соціальні проекти та ознайомитися з проектами колег, активно дискутувати на тему їхньої ефективної реалізації. До програми форуму входять освітні тренінги, презентації власних надбань, екскурсії містом, знайомство зі звичаями та культурою Франції, зокрема міста Нант. Під час демонстрації проектів учасники мають змогу переймати досвід у колег зі всієї Європи та отримати більш глибоке розуміння європейського виміру локальних проектів. Участь у форумі є безкоштовною, організатори оплачують усі витрати учасників [8].

У багатьох університетах світу існують різноманітні літні школи, головною метою яких є інтенсивне навчання та отримання сертифіката, що підтверджує здобуті навички та вміння студентів. Влітку 2015 року співробітник кафедри відвідав літню школу «Democracy, expertise and power: making a new Europe in the era of globalisation» на базі Ягелонського університету у Кракові (Польща), збагативши свої пізнання у сфері демократичного розвитку країн в умовах глобалізації.

У багатьох містах Європи та світу проводяться міжнародні студентські фестивалі. Аспіранти кафедри взяли участь у Міжнародному тижні студентів у Белграді (Сербія) влітку 2016 року.

Міжнародний студентський тиждень в Ільменау (ISWI) проводиться кожний другий рік у «Технологічному університеті Ільменау» [6]. Протягом 10 днів молоді люди з усього світу з різними культурними традиціями знайомляться один з одним та беруть участь у спільних тренінгах, іграх, дискусіях і розвагах. Метою міжкультурного діалогу є підвищення толерантності та формування широти поглядів серед гостей і місцевих жителів. Учасники мають можливість обмінятися досвідом і думками, обговорити поточні проблеми та розробити можливі рішення.

Міжнародний тиждень студентів у Белграді (ISWiB) – це студентський фестиваль, який з 2006 року щорічно проводиться в місті Белград, Сербія [5]. Фестиваль відкритий для студентів з усього світу. Щорічно ISWiB збирає понад 200 молодих людей – учасників, модераторів і волонтерів, молодь обов'язково бере участь у декількох тренінгах та воркшопах. Під час семінарів, тісного спілкування і співпраці, проведення інтерактивних лекцій і різноманітних відкритих заходів учасники мають можливість отримати нові знання та обмінятися ідеями, встановити професійні контакти з видатними викладачами і фахівцями з різних секторів, розвивати і самостійно створювати нові проекти.

Деякі із вищезазначених студентських фестивалів є повністю безкоштовними, а в межах інших потрібен невеликий організаційний внесок на покриття витрат на харчування та проживання.

Отже, на сьогодні існує велике різноманіття безкоштовних короткострокових освітніх програм для молоді. Головною перевагою таких проектів є можливість не тільки отримати нові корисні знання та навички, а й побачити іншу країну, попрактикуватися в іноземній мові, познайомитися з активною молоддю зі всього світу, зав'язати дружні та професійні контакти. У зв'язку з цим, викладачі та інші співробітники вищих навчальних закладів повинні популяризувати такі освітні подорожі за кордон, допомагати студентам у пошуках нових освітніх можливостей.

Література

1. Короткострокові академічні програми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yourinsa.com/ua/programi/korotki-akademichni-programi>.
2. Учебные визиты в Гдыне [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cwm.org.pl/edukacja-obywatelska/451>.
3. Greifswald Student Festival [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.students-festival.de>.
4. International Student Festival in Trondheim [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.isfit.org>.
5. International Student Week in Belgrade [Electronic resource]. – Mode of access : <http://iswib.org>.
6. International Student Week in Ilmenau [Electronic resource]. – Mode of access : <http://en.iswi.org>.
7. International Student Week in Temisoara [Electronic resource]. – Mode of access : <https://iswint.ro>.
8. Nantes Creative Generation [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.nantescreativegenerations.eu>.
9. Student Conference in Maribor [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.scim.si>.
10. Study Tours to Poland [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.studytours.pl>.

Прямуємо у майбутнє разом із бібліотекою

У статті розглянуто діяльність університетської бібліотеки в умовах інформаційного суспільства. Автор аналізує стратегію розвитку бібліотек в Україні, питання збереження фондів, співіснування електронних та зведених каталогів, створення електронних ресурсів та співпрацю бібліотек у цих напрямках. Окреме важливе завдання бібліотек – створювати для читачів нове комфортне середовище та допомагати їм орієнтуватися в інформаційному просторі.

Ключові слова: сучасна бібліотека університету, стратегія розвитку бібліотек, збереження фондів, збереження цифрового контенту, електронні та зведені каталоги, електронні ресурси, читач у сучасній бібліотеці.

«Ой лишенько, лишенько, як я забарився... Як же я запізнююсь!» – це хвилювання персонажа Льюїса Керрола¹, з якого, власне кажучи, й почалися пригоди усім відомої героїні, цілком можна віднести до роздумів про долю сучасних українських бібліотек. Чи запізнюємося ми у своєму розвитку? Наскільки відстаємо від бібліотек у світі? Що слід зробити, щоб встигнути бути корисними для своїх читачів?

Тому разом з Алісою поспішаймо за білим кроликом, подивімося, проаналізуймо наші досягнення та помилки за останні роки, те, що вже зроблено, і те, що треба зробити, аби бібліотека стала насправді інноваційною, креативною та завжди потрібною читачу. І головне тут – поспішити встигнути!

Починаємо... з бібліотечних фондів

«Чи то колодязь був просто таки бездонний, а чи так повільно вона падала, але дорогою їй не бракувало часу роззирнутися і поміркувати, що ж буде далі. Найперше Аліса глянула вниз, щоб бачити, куди вона падає, – але там було темно, хоч в око стрель. Тоді вона оглянула стіни колодязя: на них була сила-силенна маленьких мисників та книжкових полиць...».

Усі бібліотеки завжди пишаються своїми фондами, їхньою кількістю, якістю, цінністю. Найстаріша університетська бібліотека країни – Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка, її фонд складає 3,5 млн примірників. Наукова бібліотека

¹ Тут і далі цитати з казки Л. Керрола подані за виданням: Керрол Л. Аліса в Країні Чудес. Аліса в Задзеркаллі / Льюїс Керрол ; пер. з англ. Валентина Корнієнка ; за ред. Івана Малковича. – Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2001. – 122, 142 с.

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича на-
раховує близько 2,6 млн примірників, фонд Наукової бібліотеки Одесь-
кого національного університету імені І. І. Мечникова складає 4 млн
примірників, загальний фонд ЦНБ Харківського університету імені
В. Н. Каразіна – понад 3,4 млн примірників. Фонди стародруків, рідкісних
видань і рукописів цих університетських бібліотек рішенням Кабінету
Міністрів України включено до Державного реєстру наукових об'єктів,
що становлять національне надбання. Фонди рідкісних видань – гордість
університетів, вони дають можливість науковцям України і світу ознайо-
митись із джерелами світової книжкової цивілізації, є невичерпним
джерелом для досліджень вчених. Фонд книжкових пам'яток ЦНБ
отримав статус національного надбання у 2013 році. Класичні універ-
ситетські бібліотеки стоять поряд з національними бібліотеками країни і
відіграють величезну роль у наданні знань. До мережі бібліотек вищих
навчальних закладів входить 201 бібліотека різного відомчого під-
порядкування. Загальний фонд документів – 120,7 млн примірників, з яких
2,3 млн – електронні видання. Кількість користувачів – 1,7 млн осіб, яким
щороку видається понад 105 млн примірників [18].

Але збереження фондів – це й велика проблема! У проекті Концепції
державної програми збереження бібліотечних фондів на період до
2020 року [20], який представлено на сайті Міністерства культури
України, відзначено, що в країні протягом багатьох років не було
належного зберігання бібліотечних фондів, умови багатьох книгосховищ
є невідповідними, бракує фахівців, обладнання, сучасних технологій
зберігання та реставрації бібліотечних документів. На жаль, в Україні
поки ще не створено Державного реєстру національного культурного
надбання та реєстру книжкових пам'яток. Тому одним із найважливіших
завдань, що стоїть перед бібліотеками, де зберігаються рідкісні видання
(в першу чергу – перед університетськими), є здійснення наукового опи-
сання фондів до цього реєстру [18]. Друге дуже важливе завдання, що
стоїть перед бібліотеками, – це запобігання будь-яким несприятливим
ситуаціям, які можуть загрожувати фондам, зокрема крадіжкам, ванда-
лізму, пожежам, затопленню, техногенним та військовим катастрофам.

Щорічно ЦНБ видає зі своїх фондів до 1,5 млн примірників, і поки
що традиційні фонди бібліотеки користуються читацьким попитом – як
читачів-співвітчизників, так і користувачів з-за кордону. Наприклад,
протягом 2015 року із запитам до ЦНБ зверталися читачі зі США, Чехії,
Білорусі, Польщі, Німеччини, Азербайджану, Швеції і, таким чином, фон-
ди бібліотеки відкриті не тільки для студентів, аспірантів, професорсько-
викладацького складу, науковців та працівників університету, студентів та
наукових працівників ВНЗ Харкова і України, а також надаються для
користування бажаючим зі всього світу. Але слід зазначити, що **погляд на**

бібліотеку з функціями тільки класичного книгосховища у сучасному світі вже не є актуальним. Неодноразово ми підкреслювали, що наразі потенціал сучасної бібліотеки оцінюється не тільки за обсягом книжкового фонду, але й за здатністю бібліотеки надати інформацію для своїх користувачів у найкоротші терміни. Каразінський університет серед пріоритетів свого розвитку на період до 2020 року визначив **найповніше розкриття дослідницького потенціалу університету, прагнення до входження в список кращих університетів світу за визнаним університетським рейтингом [19].** Якісне інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу і наукових досліджень в університеті передбачає розвиток дослідницької діяльності наукової бібліотеки, нових принципів формування бібліотечного фонду, ефективного обслуговування, передовсім – створення і вдосконалення електронної бібліотеки.

Електронна бібліотека і мережеві ресурси

«Аліса уявлення не мала, що таке «широта» й «довгота», але ці поважно-вчені слова неабияк тішили її вухо».

Цифрові технології вже давно й дуже швидко змінили і продовжують змінювати наше життя. Спрямоване в майбутнє інформаційне суспільство неймовірно швидко перетворює світ і не залишає нам вибору: або змінюватися разом з ним, або зникнути... Ми повинні навчатися жити згідно з правилами цього суспільства. Адже змінилася звична технологія роботи традиційної бібліотеки; впровадження цифрових технологій не тільки покращило, а й принципово трансформувало її діяльність, якісно удосконалило традиційний сервіс бібліотеки. Говорячи про покращення сервісів для користувачів, про ефективність роботи бібліотеки, підкреслимо, що ця ефективність складається з якісної роботи бібліотеки як структурного підрозділу університету, з оновлення та удосконалення автоматизації бібліотечних процесів, визначення показників ефективності створення власних інформаційних продуктів, удосконалення діяльності бібліотеки в умовах відкритого та віддаленого доступу [31].

Поступово у бібліотеці змінювалися традиційні процеси та технології: від комплектування документів до обслуговування читачів. Починаючи наприкінці ХХ століття зі створення електронного каталогу, впровадження у роботу автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем і переводячи бібліотечні процеси в АІБС, навчаючись, як працювати у мережі Інтернет, бібліотека автоматизувала всі свої робочі процеси, створила електронні архіви, власні бази даних (БД). Автоматизована інформаційно-бібліотечна система **«LiberMedia»** – програмне забезпечення французької фірми Relais Informatique International –

використовувалась у ЦНБ з 1996 року. Удосконалену програму **АІБС «Absotheque Unicode»** – більш сучасне та якісне продовження програмного забезпечення програми «LiberMedia» – було впроваджено у роботу з 2012 року. Вона надає унікальні можливості для користувачів. Сьогодні ЦНБ супроводжує великі бази даних – електронний каталог (ЕК) бібліотеки, електронний архів університету **eKhNUIR**, електронний архів рідкісних видань та рукописів для науки та освіти – **eScriptorium**. Статистика Google Analytics надає відомості, що до електронного каталогу ЦНБ у 2015 році звернулися користувачі з 143 країн світу. Прозорості та видимості каталогу ЦНБ сприяє той факт, що бібліотека має свої профілі з посиланням у провідних світових каталогах бібліотек: **Libraries.org**, **LibWeb** (<http://www.lib-web.org>) та **WorldCat**.

У бібліотеках світу вже давно створюються зведені або розподілені електронні каталоги. Це сприяє економії, оскільки одна бібліотека створює електронний запис, а інші запозичують, тому немає процесу багаторазової каталогізації одного документа. Отже, можна говорити про корпоративну каталогізацію. Наведемо декілька відомих зведених каталогів. У першу чергу це Всесвітній каталог OCLC – **WorldCat.org: The World's Largest Library Catalog** (<http://www.worldcat.org/>). **Online Computer Library Center** – це бібліотечний сервіс та науково-дослідницька організація, метою якої є розширення доступу до світової інформації та скорочення витрат на інформацію. OCLC не тільки об'єднує світові бібліотеки, але, що найголовніше, скорочує шлях читачів до книг. Цифровий шлюз WorldCat знімає бар'єри між найширшою пошуковою системою Google та електронними каталогами бібліотек, які там не відображаються: завдяки підписаній між OCLC і Google угоді будь-який завантажений у каталог бібліотечний запис з'являється як результат пошуку у Google з посиланням на список бібліотек, де можна знайти певну книгу. «Таким чином, ми спрямовуємо читачів назад: з Інтернету до бібліотек», – зазначив один з директорів OCLC Ерік ван Любек [17]. У системі OCLC читачі можуть розміщати і зберігати свої списки книг, а також користуватися системою з будь-якого мобільного пристрою. Зведений каталог університетських бібліотек Великої Британії та Ірландії **COPAC** (<http://copac.jisc.ac.uk/search>) відображає фонди 22 університетських бібліотек країни. Така ж місія – і у зведеного каталогу університетських бібліотек Бельгії – **Union Catalogue of Belgian Libraries** (<http://www.unicat.be>), зведеного каталогу бібліотек Франції **SUDOC** (**Catalogue Sudoc**, <http://www.sudoc.abes.fr>) та багатьох інших. З 2002 року на сервері бібліотеки Варшавського університету польськими науковими бібліотеками створюється зведений каталог **NUKAT** – Національний універсальний центральний каталог (**Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny**, www.nukat.edu.pl). Користувачі можуть здійснювати пошук документів, що зберігаються у 130 наукових бібліотеках, які використо-

вують різні бібліотечні системи, а інформація стає доступною для читача з будь-якого місця в Польщі й у світі.

23 березня 2016 року Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [18]. Серед планів дій Стратегії є реалізація проекту єдиного універсального веб-порталу інформаційних ресурсів бібліотек і приєднання зведеного електронного каталогу бібліотек України та електронних каталогів окремих бібліотек до світового зведеного каталогу бібліотечних ресурсів (WorldCat).

Сучасні веб-технології розвиваються дуже швидко, і провідне міжнародне видавництво «**SAGE**»² разом з Британською бібліотекою підтверджують, що вже потрібно забути про традиційну каталогізацію і створювати метадані у Web-масштабі (Web Scale)³ [13]. Розробники систем **Web Scale Discovery** ставили перед собою завдання об'єднати у межах єдиної пошукової системи максимально можливу кількість доступних через Інтернет інформаційних джерел – як ліцензійних, так і відкритого доступу. Вже у 2010–2011 рр. в університетських бібліотеках США і Канади з'явилися системи **Web Scale Discovery** [7]. Також більшість західних фахівців висловлюються за застосування і розвиток метаданих, головним чином Дублінського ядра⁴, вважаючи, що воно має замінити існуючі складні системи каталогізації документів. На їхню думку, поява нових інформаційних схем метаданих забезпечить більшу точність у пошуку веб-ресурсів та полегшить доступ до них [3].

Усі ці питання досить складні, вони ставлять перед бібліотеками нові завдання. Проте, якщо ми хочемо бути на рівні з найкращими пошуковими системами, треба все це вивчати і працювати над цим. Робота з розкриття фондів, поповнення та удосконалення електронного каталогу, як і раніше, є пріоритетним напрямком діяльності ЦНБ. Ще раз підкреслимо: кооперацію з університетськими бібліотеками потрібно розвивати. Така форма роботи дозволяє збільшити репертуар бібліотечних сервісів з доступу до інформації та знизити витрати кожного з партнерів.

Попит на отримання інформації через Інтернет зростає – і завдяки створенню на сервері ЦНБ **eKhNUIR – електронного архіву (репозитарію)** університету (<http://dspace.univer.kharkov.ua>), – наукові роботи вчених швидко стають відомими у світі. Політику архіву (*The open access*

² Міжнародне видавництво SAGE видає журнали, енциклопедії, книги та електронні продукти з цілого спектру галузей знань, у тому числі з економіки, менеджменту, маркетингу, соціології, політології, психології, освіти в цілому.

³ Web Scale Discovery – доступ до каталогу бібліотеки та повнотекстових баз даних у межах єдиного інтерфейсу.

⁴ Дублінське ядро (англ. Dublin Core) – словник (семантична мережа) основних понять англійської мови, призначений для уніфікації метаданих для опису щонайширшого діапазону ресурсів (див: Дублінське ядро [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Дублінське_ядро).

policy adopted by V. N. Karazin Kharkiv National University mandates that all published journal articles and conference papers be deposited in Electronic Archive of V.N. Karazin Kharkiv National University (eKhNUIR) if there are no legal objections by publishers) щодо ресурсів відкритого доступу зареєстровано у Реєстрі Директив та політик репозитаріїв відкритого доступу (<http://roarmap.eprints.org> ROARMAP, Registry of Open Access Repository Mandates and Policies). Електронний архів eKhNUIR має міжнародний класифікаційний індекс ISSN 2310-8665 і, завдяки цьому, має статус повноцінного електронного видання (ресурсу, що постійно оновлюється), в якому можна публікувати результати досліджень як у першоджерелі, нарівні з друкованими періодичними виданнями.

У світовому рейтингу «**The Ranking Web of World repositories**» (<http://repositories.webometrics.info/en/Europe/Ukraine%20>) університетський архів стабільно входить до 10 найкращих репозитаріїв України, а у другому півріччі 2015 року він посів 445 місце у світі серед 2000 архівів, таким чином підвищивши рейтинг університету.

Поцифрування видань минулих років створило умови для того, щоб вони стали відомими широкому колу дослідників, тому повнотекстові ресурси, розміщені у **eScriptorium** (<http://escriptorium.univer.kharkov.ua>), є популярними у всьому світі. Саме працівники бібліотеки сканують і розміщують електронні копії рідкісних видань з фондів ЦНБ. На цей час у eScriptorium розміщено понад 4000 повнотекстових рідкісних документів, починаючи з XIV століття. За статистикою Google Analytics щорічно більше, ніж удвічі, зростають показники відвідувань.

Електронні бібліотеки постійно удосконалюються і надають все більше сервісів. Яскравим прикладом може слугувати електронна бібліотека Франції «**Галліка**» (<http://gallica.bnf.fr>). У проекті беруть участь автори, видавці, бібліотекарі, книготорговці, між ними налагоджено тісні зв'язки, а поцифруванню приділяється серйозна увага на рівні Уряду. Велика електронна бібліотека Франції надає безкоштовний доступ до своїх колекцій користувачам з усього світу. «Галліка» постійно удосконалюється в технічному плані, а також працює над тим, щоб надавати користувачам найбільш комфортний доступ, враховуючи сучасний мобільний зв'язок.

Завдяки тому, що ЦНБ надає доступ до рідкісних видань в електронному архіві, вона стала партнером найкрупніших міжнародних проектів Всесвітньої цифрової бібліотеки (**World Digital Library**, <https://www.wdl.org/en>) та **Європеани** (www.europeana.eu). Проект WDL було ініційовано Бібліотекою Конгресу США у 2005 році й підтримано ЮНЕСКО. Підготовка метаданих документів до міжнародних проектів потребує дуже ретельної роботи та дотримання міжнародних стандартів оформлення, а також складання анотацій англійською. Якщо архів eScriptorium поповню-

ється виключно за планом бібліотеки і лише її зусиллями, то електронний архів eKhNUIR може наповнюватися депозиторами з кафедр, самими авторами або бібліотекарями. У звіті видавництва «SAGE» підкреслено, що науковці можуть упереджено ставитися до відкритого доступу, оскільки серед вчених і досі існує значна недовіра до нього [5]. Рейтинг університету залежить, у тому числі, й від того, як представлені у відкритому доступі наукові праці, як вони використовуються. Тому потрібно інтенсивно поповнювати електронні архіви, збільшувати обсяги статей, дати можливість світу знайомитися з науковими досягненнями університету, тим самим підвищуючи рейтинг навчального закладу в цілому.

Поцифровуючи документи, слід завжди думати про те, як зберігати цифрову інформацію. Постійну й значну увагу цьому приділяє ЮНЕСКО. У 2003 році було прийнято «Хартію про збереження цифрового надбання» [25], у 2012 році у Ванкувері (Канада) ЮНЕСКО спільно з Університетом Британської Колумбії було організовано конференцію «Пам'ять світу в епоху цифрових технологій: збереження інформації». У Ванкуверській декларації, яку прийняла конференція, записано, що поцифрування не є гарантією збереження, інформацію необхідно вміти зберігати, цей процес має бути постійним і обов'язковим [29]. У бібліотеках треба розробляти стратегію збереження власних цифрових документів. Деякі фахівці вважають, що технологічні процеси збереження цифрової інформації повинні мати надійність на рівні експлуатації атомних станцій. У лютому 2015 року на 38-й Генеральній конференції ЮНЕСКО знову було заявлено про необхідність збереження інформації, у тому числі тієї, що існує у цифровому вигляді, й рекомендувало країнам прийняти політку, стратегію і розробку потрібних для цього законів [6].

Для підвищення публікаційної та наукової активності вчених необхідно забезпечувати їм доступ до світових повнотекстових баз даних. Університет отримує цей доступ завдяки як придбаним базам даних, так і наданим світовими видавництвами у тестовий доступ на незначний час (один-два тижні). Доступ до баз даних науковці можуть отримати з будь-якого автоматизованого робочого місця в мережі університету. Одне з важливих завдань бібліотеки – навчати користувачів методиці пошуку інформації у світових ресурсах, тому працівники бібліотеки проводять семінари, надають консультації (групові та індивідуальні) з користування базами даних. Науковці університету протягом років мали доступ до багатьох баз даних, які надають міжнародні компанії та організації, – «EastView», «American Physical Society», «Royal Society of Chemistry» та ін. Найпопулярнішою багатoproфільною базою даних, яка нараховує понад 10 000 назв наукових англomовних журналів з усіх галузей знань, – «EBSCO Publishing» – науковці мали змогу користуватися понад 15 років. Слід зауважити, що статистика використання цих ресурсів може бути значно

кращою. Зараз студенти, науковці університету мають доступ до реферативної бази даних публікацій у наукових журналах – «**Web of Science**».

Наскільки ефективно використовуються інформаційні сервіси бібліотеки, залежить і від того, як їх рекламують, тому бібліотека намагається якомога швидше доносити до користувачів інформацію про бази даних через соціальні мережі. Студенти, які зараз приходять до університетів, – це сучасне веб-покоління. Соціальні мережі стали невід'ємною складовою повсякдення, в першу чергу – серед молоді. Головним засобом доступу до соціальних мереж зараз є *мобільні пристрої*. Сайт «**Library Research Service**» – LRS (www.lrs.org) надає дані щодо використання сайтів і соціальних мереж бібліотеками США. Згідно з результатами дослідження 2014 року, цікавість до бібліотек у соціальних мережах значно зросла серед усіх верств населення, а 4 з 5 бібліотек США використовують «**Facebook**» [30]. Щороку відсоток замовлень, що надходять зі смартфонів і планшетів до електронного каталогу ЦНБ, також збільшується, а 100 % наших студентів користуються соціальними мережами.

Бібліотечні інновації, креативна бібліотека та Інтернет

«Ану пригадаймо: коли я прокинулась – чи була я такою, як завжди? Щось мені пригадується, ніби я почувалася інакше. А якщо я не та, що була, то, скажіть-но, хто я тепер?.. Оце так головоломка...»

Без інновацій ми вже не мислимо діяльність сучасної бібліотеки. Інтернет змінив світ – і назавжди змінив традиційну бібліотеку. Але суперечки, хто важливіший, – Бібліотека чи Інтернет, дискусії, куди пішов наш читач (а він, зрозуміло, втік до Гуглу), як його повернути, тривають і досі. Наведемо слова Генерального секретаря ІФЛА (International Federation of Library Associations and Institutions) 2013–2015 рр., секретаря Бібліотечної асоціації Фінляндії Синіккі Сипілі, яка у 2014 році сказала: «...інновації – це центр тієї політики, яку розробляє ІФЛА, *інновації – це не тільки те, що впроваджують бібліотеки, але й те, що привносять до бібліотеки читачі*. Нам необхідно чітко уявляти собі запити читачів для того, щоб розвивати інновації і впроваджувати їх у всі сфери бібліотечної діяльності. Не можна зводити інноваційну діяльність тільки до поцифровки фондів і нових технічних сервісів. Інновації – це й креативний відгук бібліотек на потреби та інтереси суспільства» [21]. З анкетування читачів ЦНБ ми знаємо, що вони хочуть бачити бібліотеку, яка обладнана сучасною технікою, зручними меблями, надає широкий доступ до періодичних видань, електронних фондів та традиційних фондів літератури, є інформативною, світлою, просторою, доброзичливою, зручною. Доля бібліотеки залежатиме від того, наскільки вона буде

затребувана читачами, тому треба створювати таку атмосферу, щоб читач з довірою ставився до бібліотеки. Бібліотекарі неодноразово підкреслювали: розвиток бібліотек українських ВНЗ, впровадження новітніх технологій значно випереджають нормативні документи – вони не встигають за тими змінами, що перетворюють традиційні бібліотеки на сучасні інформаційні центри, які стають затребуваними користувачами не тільки певного ВНЗ, міста, а й усього світу. Інноваційна бібліотека потребує й відповідних документів. Чи відповідає типова структура бібліотеки ВНЗ тій діяльності, якої від неї вимагає сучасність? З одного боку, нові технології відкрили бібліотекам вищих навчальних закладів можливість інтеграції у світовий інформаційний простір, перед бібліотеками постали складні, принципово нові завдання в області організації й роботи з інформаційними ресурсами, їхнього збереження, обслуговування користувачів, розстановки кадрів, які здатні працювати в цьому інформаційному середовищі. З іншого боку, бібліотеки ВНЗ змушені виконувати завдання зі входження в інформаційний простір, брати відповідальність за інформаційне забезпечення освіти, впроваджувати ці найновіші технології у межах типової традиційної та затвердженої структури [10]. Нова бібліотека потребує нової мобільної структури, зараз вона не може бути стабільною, а має рухатися відповідно до змін, бути розрахованою у першу чергу на читача. Структура бібліотеки повинна дозволяти повною мірою реалізовувати ті завдання, що стоять перед університетами. Як говорить наш колега, директор бібліотеки Політехніки Лодзі Блажей Ферет: «Структура, повинна відображати те, що ми робимо, і бути спрямованою на користувача, а не на внутрішні процеси в бібліотеці» [27].

Чому останніми роками все частіше лунає гасло **«Бібліотека як третє місце»**, або **«User-friendly library»** («Бібліотека, комфортна для користувача»)? Чому ми говоримо: треба організовувати бібліотечний простір? Тому що, незважаючи на всеохоплюючий Інтернет, який зараз є у кожного в кишені (у власному мобільному гаджеті), читачі все ж прагнуть приходити до бібліотеки. Зідно з результатами опитування читачів ЦНБ, 54 % з них приходять або щодня, або щотижня, шукаючи не тільки необхідну інформацію в традиційному вигляді або у базах даних, а й з метою віднайти у бібліотеці щось нове, цікаве для себе, 36 % користувачів приходили б частіше, якби у них були місця для індивідуальної роботи [2, 86]. Читачу потрібні як окремі комфортні місця, так і можливість поспілкуватися у групі, тобто ми маємо створити йому зручне середовище!

Другий рік поспіль у бібліотеках ВНЗ Харкова діє проект **«Єдина картка читача бібліотек»**. Ми значно розширили університетський бібліотечний простір. Цей проект надає студентам, аспірантам, викладачам і науковцям навчальних закладів міста доступ до фондів та електронних ресурсів бібліотек-учасниць для використання їх у навчанні та науково-

дослідній роботі. До проекту приєдналося 26 бібліотек. У 2015 році креативними молодими бібліотекарями ЦНБ і Наукової бібліотеки Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого було реалізовано проект-дослідження «Бібліотечний ревізор».

Метою дослідження стало вивчення функціонування «Єдиної картки читача» у вищих навчальних закладах Харкова. Інкогніто були відвідані 25 бібліотек – учасників проекту. До кожної бібліотеки бібліотекарі-дослідники приходили як прості читачі своїх ВНЗ з наміром попрацювати з фондами та електронними ресурсами. При цьому в них була можливість пройти весь шлях читача, який спочатку шукає бібліотеку, потім дізнається про послуги, які йому можуть запропонувати та, нарешті, працює у читальному залі. «Ревізори» змогли пройти в усі бібліотеки, а всі критичні зауваження були донесені до керівництва. Підсумки перевірки були представлені на сайтах бібліотек у дорожній інтерактивній мапі «Єдиного бібліотечного простору Харкова».

Концепція сучасного простору бібліотеки кардинально відрізняється від класичного розуміння бібліотеки: тиша, строгий бібліотекар, абонемент, читальний зал, книгу можна чомусь і не отримати. Сучасна бібліотека – це більше, ніж просто сховище книг. Зараз бібліотека прибирає бар'єри й удосконалює комунікації: багато функцій надається 24/7, практично усі фонди відкриті, всюди зона Wi-Fi, читач працює там, де йому зручно, у бібліотеці відбувається безліч різноманітних заходів для користувачів. Атмосфера для читача у бібліотеці має бути комфортною, бібліотечні сервіси – працювати швидко та якісно, а комп'ютерна техніка – на високому рівні (постійно оновлюється). Щодня потрібно доводити користувачу, що бібліотеки дійсно надають якісні послуги, і що він віднайде у бібліотеці все, що йому необхідно, незалежно від того, чи є ця інформація саме в певній бібліотеці.

Сучасні бібліотеки у своїх концепціях розвитку на майбутнє акцентують увагу на впровадженні інноваційних методів у реалізації навчального процесу і наукових досліджень з використанням сучасних інформаційних технологій. У Концепції Центральної наукової бібліотеки також записано, що в найближчі роки вона має досягти рівня інформаційно-бібліотечного обслуговування, притаманного провідним університетам світу. Задля досягнення цієї мети необхідно:

- впровадження передових інформаційних технологій з метою здійснення наукової, науково-інформаційної, культурно-просвітницької діяльності та міжнародного співробітництва у сферах формування, обміну і використання світових бібліотечних ресурсів;

- формування універсального фонду інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв інформації;

- створення електронної бібліотеки університету і надання на її основі нових послуг студентам, аспірантам, професорсько-викладацькому складу, працівникам;
- підвищення ефективності інформаційно-бібліотечного обслуговування шляхом забезпечення доступу до повнотекстових ресурсів;
- створення страхового фонду рукописів, стародруків, рідкісних і цінних видань.

Не слід забувати про взаємозв'язок таких явищ, як читання, національна свідомість, виховання, а також про те, що бібліотека безпосередньо причетна до цих процесів і явищ.

Декілька слів про любов до читання

«Як же всі тут люблять командувати. Читай їм і читай! – подумала Аліса. – Мовби я у школі!»

Студенти першого курсу Каразінського університету під час опитування, яке провела бібліотека у 2015 році, улюбленою українською книгою назвали «Кобзар» Т. Шевченка, серед інших авторів: А. Сент-Екзюпері, О. Уайльд, М. Булгаков. *«Ничто так не характеризует степень общественного развития, степень общественной культуры, как уровень читающей публики в данный исторический момент»*, – сказав колись видатний книгознавець і бібліотекознавець М. О. Рубакін [4].

Популяризація читання – надзвичайно важливе завдання бібліотек. У всіх країнах приділяється велика увага читанню, приймаються державні програми. В основі тієї чи іншої концепції бібліотечного обслуговування, прийнятої суспільством у певний період його розвитку, є ставлення до читача, тобто та чи інша *концепція читача* [16]. У сучасному суспільстві домінують ліберальна і комерційна концепції. В основі ліберальної концепції читача закладені західні цінності: свобода особистості, її право на суверенний розвиток, гуманістичні погляди на виховання, знання як цінність. Читання розуміють як спосіб розвитку особистості. Суть комерційної концепції – це орієнтація на читацький інтерес і попит як на джерело вигоди видавця, головним є дохід від будь-якої книги, затребуваної читачем. За різними соціологічними дослідженнями читання в Україні не є головною сферою інтересів, кожен четвертий українець зовсім не відкриває книгу [14].

Який він – сучасний читач? Що треба робити бібліотекам, щоб популяризувати читання? Це питання постійно ставлять перед собою бібліотеки усіх відомств: академічні, масові, університетські, а також письменники, видавці, книготорговці. Всі вони впевнені, що з читачем потрібно працювати. Наприклад, письменник Любко Дереш вважає, що має *«...якісь польові спостереження щодо читання. Якщо за різними*

статистичними даними стабільно спостерігається падіння інтересу до читання в країні, то в межах молодіжного середовища існують певні соціальні рухи, де цей інтерес до читання посилюється. Можливо, він не завжди зростає, але як мінімум залишається стабільним... для людей, які багато часу проводять у мережі, такими маркерами, на які вони орієнтуються, є опініон-лідери, ті молоді люди, які чимось їх цікавлять. Тобто якимось так виходить: що залайкали, те й читають» [15]. А Сергій Жадан в інтерв'ю «Українській правді» відзначив: «Читання треба популяризувати агресивно... Мені видається, що в сьогоденних умовах, коли немає ніяких умов, немає структурного ринку та структурованого літературного процесу, найбільш актуальним є варіант, коли письменник бачить своїх читачів, коли він з ними зустрічається» [22].

На жаль, уже з'явився термін «нечитання як форма культури» [11]. З досліджень компанії «Research & Branding Group»⁵ виходить, що «нечитання перетворюється на форму культури, як і читання», інші дослідники вважають, що занепад читання може представляти навіть загрозу національній безпеці [8].

У 2013 році відомий англійський письменник Нил Гейман виступив із пристрасною промовою «**Why our future depends on libraries, reading and daydreaming**» [28]. Ця промова сколихнула Інтернет своєю емоційністю, щирим ставленням до книг, важливим значенням бібліотек для суспільства. «Я збираюся розповісти вам, що бібліотеки важливі, я збираюся поговорити з вами про читання. Я збираюся припустити, що читання художньої літератури, читання для задоволення є однією з найважливіших речей у житті людини. ...Я збираюся з усією пристрасністю благувати людей усвідомити, що таке бібліотеки і бібліотекарі, і зберегти обидва явища».

За результатами опитування серед студентів першого курсу бачимо, що вони вважають читання корисним, визнають, що читання спонукає людину думати та співпереживати. Крім інших заходів, що проводяться у бібліотеці для популяризації читання, ведеться сторінка у соціальних мережах, з посиланням на електронний каталог для миттєвого замовлення книг – як новинок художньої літератури, так і перевіреної класики – https://www.facebook.com/abonement.cnb?fref=pb&hc_location=friends_tab&pnref=friends.all.

Бібліотека і далі намагатиметься підвищувати рівень читання у країні, адже якщо суспільство не читатиме, то майбутнього у нього немає.

⁵ Research & Branding Group – група компаній в області досліджень ринку і рекламної діяльності. Див.: Research & Branding Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rb.com.ua/ukr/company>.

Про боротьбу з плагіатом і бібліотеку

«По-моєму, гірчиця, особливо мелена, – це такий собі порошок, – сказала Аліса».

Сервіс перевірки на плагіат «Unplag», Східноукраїнський фонд соціальних досліджень, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна та «SCS Journal» влітку 2016 року разом створили інфографіку про види плагіату [9] і зробили деякі висновки, а саме: український студент не знає, як оформити свою роботу правильно, студенти не повністю розуміють, що таке плагіат. Вони не знають правил цитування, оформлення посилань, перефразування, рерайту та ін. Студенти купують чужі роботи, навіть не замислюючись над власним вчинком, списують на тестах, дають неправильні посилання на джерела, тобто використовують у своїх роботах чужу інтелектуальну власність. Зокрема, тут знаходимо «піратську руку Інтернету»: наберіть «замовити дипломну, курсову, контрольну роботу» – і знайдуться десятки тисяч відповідей. Все просто: ви платите, ми пишемо. Українські ВНЗ також включились у міжнародну боротьбу з плагіатом. Яке завдання ставить перед собою бібліотека у вирішенні цієї проблеми? Радник з питань преси, освіти та культури Посольства Сполучених Штатів Америки в Україні Конрад Тернер при відкритті проекту наголосив, що невід’ємною частиною Проекту сприяння академічній доброчесності будуть бібліотеки. «Бібліотека є тим осередком, який може розповсюджувати інформацію як про доброчесність, так і про питання плагіату» [1]. Зараз у секції університетських бібліотек Української бібліотечної асоціації розпочав діяти проект «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек». Проект спрямовано на включення бібліотек у процес формування в суспільстві культури академічної доброчесності, а також запобігання проявам шахрайства, плагіату, корупції у сфері освіти та науки, зокрема в школах і університетах.

У дослідженні, яке провела Британська бібліотека під назвою «Інформаційна поведінка майбутніх дослідників» [12], зазначено, що легкий доступ до інформації перешкоджає творчому і незалежному мисленню серед молоді, провокує мислення за принципом сору-past⁶. Підростаюче покоління мало цікавиться авторитетністю джерел, молодь не знає, який контент може надати бібліотека, не усвідомлює існування проблеми, гублячись у морі інформації, не відчуває своєї потреби в провіднику, тобто в бібліотекарі-консультанті. Тому бібліотеки повинні

⁶ Копіпаст (англ. сору-paste – скопіювати-вставити) – метод створення тексту шляхом копіювання та вставляння фрагментів з кількох джерел, іноді навіть без подальшого редагування результату. Текст, який може містити логічні «стрибки» і «провали», що знижує інтерес читача до нього. Див: Що таке копіпаст [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vidpo.net/shho-take-kopipast.html>.

голосно заявити про те, що **навичкам роботи з інформацією необхідно вчитися. Потрібно позиціонувати бібліотекаря як інформаційного спеціаліста, гіда-фахівця, а бібліотеку – як надійне сховище інформації** [22]. Щорічно у вересні на допомогу першокурсникам у ЦНБ проводяться заняття, де нові студенти ознайомлюються із сервісами бібліотеки, у тому числі з електронними ресурсами, зі світовими базами даних, а також із тим, як користуватися електронним каталогом, електронним архівом. Їм надаються перші рекомендації щодо складання списків літератури до курсових робіт, поради з основ бібліотечно-бібліографічних знань. За заявками викладачів для старших курсів протягом року проводяться спеціальні тематичні заняття, у тому числі з використання бібліографічних стилів, створених на основі міжнародних стандартів для оформлення бібліографічних посилань.

Бібліотека у світі, що змінюється

«Якусь часину Гусінь і Аліса мовчки дивилися одна на одну. Нарешті Гусінь вийняла люльку з рота й озвалася млосним оспалим голосом:

– Ти хто?

Що й казати, не вельми підбадьорливий початок розмови!

– Я?.. Я, пані, й сама вже не знаю... – ледь зніяковіла Аліса. – Знаю хіба, ким була сьогодні зранку, але відтоді я, по-моєму, кілька разів мінялася».

У перших рядках Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року **«Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»** зазначено, що «бібліотеки сприяють розбудові читаючої, мислячої та освіченої нації, спроможної практично втілювати набуті знання і досвід у розбудову незалежної України». Підкреслено, що тільки 21 % бібліотек мають доступ до Інтернет, у середньому в бібліотеках України – тільки один комп'ютер на одну бібліотеку. Тому не завжди до університетських бібліотек приходить підготовлений користувач – незважаючи на те, що практично в усіх є власні гаджети, а соціальні мережі дуже популярні. Підвищенню ролі бібліотек України у глобальному інформаційному середовищі перешкоджають:

- О відсутність належної законодавчої бази і міжнародних угод для ефективної міжнародної співпраці та обміну інформацією;
- О низький рівень впровадження міжнародних стандартів бібліотечно-інформаційного обслуговування;
- О брак знань і навичок міжнародної співпраці у персоналу бібліотек; недостатнє представництво бібліотечних фахівців у міжнародних професійних організаціях [18].

Працювати тільки з так званим «старим багажем знань» вже неможливо. В епоху постійних змін, що відбуваються у світі інформації, якість послуг, що надаються бібліотекою, більш, ніж будь-коли, залежить від співробітників, від їхньої професійної компетентності. Щоб допомогти читачеві орієнтуватися в інформаційному просторі, необхідно мати навички ефективного пошуку, створення й передачі інформації – і постійно підвищувати свою кваліфікацію. Щоб навчати користувачів, студентів, науковців роботі в електронних пошукових мережевих ресурсах, треба володіти не тільки методиками пошуку, а й методикою навчання. Фахівці видавництва «SAGE» і Британської бібліотеки порушили питання: «Які вміння і досвід мають бути у бібліотекаря майбутнього, щоб відповідати вимогам часу?» Стефен Барр, голова «SAGE», підбив підсумок дискусії, назвавши основні тенденції в розвитку університетських і наукових бібліотек. **У числі головних трендів – об'єднання бібліотек у єдині мережі й управління метаданими колекцій у Web [13].** Сьогодні університетські бібліотеки вже давно планують свою діяльність у системі розвитку відносин традиційної бібліотеки з розвитком і впровадженням можливостей, які надали новітні технології. Зараз бібліотечні фахівці міжнародного рівня вже вважають, що нові технології – це вже наші звичайні повсякденні справи [23, 73], і тому не треба про них згадувати. Можна з цим не погодитися. Зокрема, АІБС, автоматизація, Інтернет – це реальність, без цього бібліотеки вже не працюють. Але у світі так швидко все змінюється, обсяг електронної інформації зростає щодня – і постійно з'являється щось нове. Завдання, що постають перед бібліотеками, потребують професійно підготованих кадрів, які володіють як бібліотечними методами роботи, так і сучасними технологіями. Зміни, які відбуваються у всіх напрямках діяльності, мають сприяти тому, щоб українські бібліотеки досягли найвищого світового рівня.

Отже, яке воно – майбутнє?

*«Кім, однак, знову всміхнувся, тільки трохи ширше.
«Ніби сподобалося», – подумала Аліса, й повела далі:
– Чи не були б ви такі ласкаві сказати, як мені звідси вибратися?
– Залежить, куди йти, – відказав Кім.
– Власне, мені однаково, куди йти... – почала Аліса.
– Тоді й однаково, яким шляхом, – зауважив Кім.
– ... аби лиш кудись дійти, – докінчила Аліса.
– О, кудись та дійдеш, – сказав Кім. – Треба тільки достатньо пройти».*

Щоб досягнути бажаного, і справді потрібно довго і тяжко працювати, – і нарешті побачимо результати своєї праці. Бібліотека –

це ресурсний центр університету, одночасно – його душа і його мізки. Завдання, що сьогодні постають перед бібліотеками, – класично-традиційні, тобто університетські бібліотеки підтримують навчання студентів і дослідницьку діяльність науковців, сприяють науковій комунікації. Форма доступу до знань змінилася, тому бібліотеки забезпечують роботу інформаційних ресурсів і їхнє використання. *Бібліотека зберігає книжкові пам'ятки, друковані, а зараз – і електронні документи.* Вона сприяє любові до читання, виховує національну свідомість, удосконалює сервіси для користувачів, підтримує з ними постійний зв'язок, створює різноманітні майданчики для інтелектуального та культурного дозвілля. Бібліотека як мобільна структура знаходиться у постійному розвитку, а бібліотекарі – у безперервному навчанні. Бібліотека постійно розвиває партнерські відносини з іншими бібліотеками та організаціями.

Світ змінює бібліотеки, але й сучасні бібліотеки змінюють світ: в умовах комфортного простору і новітніх технологій створюється атмосфера, яка надає можливість залучати більше користувачів. Реорганізація бібліотечного простору, оснащеного всіма пристроями технічного інтелекту, дозволить по-новому створити ефективну сучасну бібліотеку, яка надає різноманітні послуги, у тому числі – для дослідження бізнесу, пізнання інноваційної економіки, для успішної кар'єри, дозволить вивчати кращий досвід і застосовувати його у своїх реаліях. Американська бібліотечна асоціація щорічно проводить конференцію під назвою «Погляд у Кришталеву кулю: тенденції в розвитку вищої освіти і бібліотек вищих навчальних закладів». На конференції 2015 року доцентом кафедри педагогіки і соціології Стенфордського університету Митчелом Стівенсом було зазначено, що *«ми входимо у світ з дедалі більшим доступом до інформації, тому людям потрібні портали, яким вони можуть довіряти; управління інформацією, яке здійснюють бібліотеки, стане ключем у перетворенні загальнодоступності інформації в якість освіти»*. А директор бібліотеки Массачусетського технологічного інституту Крис Бург (Chris Bourg) вважає, що *«бібліотеки повинні взяти на себе відповідальність за інформаційну грамотність. Бібліотекарі можуть використовувати свої знання і досвід, які дозволять їм йти значно далі, ніж підтримка і консультування викладачів, вони можуть стати провідниками тих змін, які ми хочемо бачити в бібліотечному світі, у вищій освіті і в усьому суспільстві»* [24].

На сайті «**Future Libraries**» (http://publications.arup.com/publications/f/future_libraries) опубліковано звіт, який виявляє важливі тенденції, що впливатимуть на майбутнє громадських, академічних та корпоративних бібліотек. Завдяки колективному дослідженню шляхом проведення низки заходів у Лондоні, Мельбурні, Сан-Франциско і Сіднеї, в яких були задіяні фахівці в області проектування й управління бібліотеками, зроблено

важливі висновки. Дослідники вважають, що майбутнє бібліотек – у впровадженні краудсорсингу, тобто у передачі певних функцій невизначеному колу осіб. Стратегія краудмаркетингу передбачає управління споживачем у мережевих співтовариствах, комунікаційну модель управління споживачем у мережі Інтернет. Закордонні бібліотеки вже працюють у цьому напрямку.

Ми самі створюємо майбутнє. Зокрема, «ще не все владналося, тому ми не можемо бути впевнені, як все вийде. Ми не впевнені, чи будуть люди насправді задоволені читанням лише в електронному вигляді, чи зможуть витримати це друковані книги і наскільки довго. Ми знаємо, що основні функції, які виконує бібліотека, – це агрегування та зберігання контенту, відбір колекцій, допомога людям знайти те, що їм потрібно. Таким чином, вона робить книги і знання доступними (цифровий чи друкований контент)», – ці думки належать віце-президенту з підтримки бібліотечних послуг компанії «Бібліотечні системи та послуги» США Стіву Коффману, який, до речі, є міжнародним консультантом ЦНБ [26].

Бібліотека була, є і буде! Кажуть, що університет потужний тією мірою, якою потужна його бібліотека. Досить часто університетську бібліотеку називають «кафедрою № 1». Тобто головною, провідною структурою, від якої залежить, наскільки якісні знання зможуть отримувати студенти, як бібліотека підтримуватиме та допомагатиме науковцям в опануванні нових комунікацій. Крім того, це місце зустрічі культурних, інтелігентних людей.

Бібліотека – структура, яка зберігає пам'ять поколінь, але вона завжди спрямована в майбутнє. Завдань і роботи багато, головне – не запізнитись, тому – поспішаймо! *«І що ж вам пам'ятається найкраще? – ризикнула спитати Аліса. – Все, що станеться через тиждень, – недбало кинула Королева».*

Література

1. Академічна доброчесність є важливою складовою освітньої реформи [Електронний ресурс] / Інна Совсун. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/02/24/inna-sovsun-24022016>.
2. Бабічева О. Г. Інноваційні методи обслуговування читачів у бібліотеках вищих навчальних закладів Харківського зонального методичного об'єднання / О. Г. Бабічева, І. К. Журавльова // Вісник Одеського національного університету. Сер. Бібліотекознавство. Бібліографознавство. Книгознавство. – 2014. – Т. 19, Вип. 1. – С. 79–92.
3. Багрова И. Ю. Библиография в современной электронной среде: проблемы и опыт зарубежных библиотек (по материалам отечественной и зарубежной англоязычной печати) [Электронный ресурс] / И. Ю. Багрова. – Режим доступа : <http://library.gpntb.ru/ellib/dop/bag.pdf>.

4. Бородина В. А. Читательская Вселенная [Электронный ресурс] / В. А. Бородина. – Режим доступа : <http://mognovse.ru/hgb-chitateleskaya-vselennaya-n-a-rubakina-150-let-so-dnya-roj.html>.
5. Будущее научных библиотек в условиях открытого доступа: отчет издательства SAGE и Британской библиотеки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://libinform.ru/read/articles/Obrazovanie-i-biblioteki-cherez-10-let-obzor-issledovaniy>.
6. Генеральная конференция ЮНЕСКО. 38-я сессия, Париж, 2015 [Электронный ресурс] : докл. комиссии по коммуникации и информации. – Режим доступа : <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002355/235501r.pdf>.
7. Дедик П. Е. Новые возможности доступа к ресурсам зарубежных библиотек: системы Web Scale Discovery [Электронный ресурс] / П. Е. Дедик. – Режим доступа : http://gpntb.ru/ntb/ntb/2013/3/ntb_3_4_2013.pdf.
8. Дослідження читання книжок в Україні–2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/Kyivstar/report-gfk-reading2014for-uploading-38932265>.
9. 10 фактів про читання й книги в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.novaknyha.com.ua/en/blog/view/12/10-faktiv-pro-chitannia-y-knigi-v-ukraini>.
10. Епідемія академічного плагіату в цифрах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studway.com.ua/plagiat-2>.
11. Журавльова І. К. Структура бібліотеки як відображення якості її роботи [Електронний ресурс] : виступ на Всеукр. наук.-практ. конф. б-к вищих навч. закл., Одеса, 14–16 квітня 2014 р. / І. К. Журавльова. – Режим доступу : www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/.../i_k_zhuravleva.ppt.
12. Журавльова І. К. Ще раз про кохання, або Навіщо сучасному читачу бібліотека? : Бібл. діалоги [Електронний ресурс] : доп. на Всеукр. наук.-практ. конф. «Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства», 16–19 черв. 2015 р., м. Івано-Франківськ. – Режим доступу : space.univer.kharkov.ua/.../Zguravleva_Shche_raz_pro_kokhannia.pdf.
13. Информационное поведение будущих исследователей [Электронный ресурс] / Ян Роуландс по поручению JISC и Британской библиотеки // Образование и библиотеки через 10 лет : обзор исследований. – <http://libinform.ru/read/articles/Obrazovanie-i-biblioteki-cherez-10-let-obzor-issledovaniy>.
14. Как Открытый доступ повлияет на будущее университетских библиотечарей? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://libinform.ru/read/foreign-experience/Как-Otkrytyj-dostup-povliyaet-na-budushee-universitetskih>.
15. Корреспондент: Закрита книга. В Україні зникає культура читання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/journal/1554595-korrespondent-zakrita-kniga-v-ukrayini-znikae-kultura-chitannya>.
16. Костовська А. Культура читання: «що залайкали, те й читають» [Електронний ресурс] / Алла Костовська. – Режим доступу : <http://www.chytomo.com/news/kultura-chitannya-shho-zalajkali-te-j-chitayut>.

17. Мелентьева Ю. П. Чтение, читатель, библиотека в изменяющемся мире / Ю. П. Мелентьева. – Москва : Наука, 2007. – 355 с.
18. OCLC: союз библиотек и удобство читателей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s7/s409/2013/20137642>.
19. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 берез. 2016 р. № 219-р. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>.
20. Програма розвитку Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на 2010–2020 роки : [Електронний ресурс] : затв. конф. Труд. колективу 14 жовт. 2010 р. – Режим доступу : <http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/program2020>.
21. Проект Концепції державної програми збереження бібліотечних фондів на період до 2020 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/mincult_old/uk/publish/article/309500;jsessionid=4AA313B51DD1386E055B9C753F982F58.app1.
22. Сипиля С. Инновации – основа политики ИФЛА [Электронный ресурс] / С. Сипиля. – Режим доступа : <http://www.unkniga.ru/face/2992-sinika-sipilya-innovatsii-osnova-politiki-ifla.html>.
23. Славінська І. Чому люди (не) читають? [Електронний ресурс] / Ірина Славінська // Українська правда. – 2011. – 27 трав. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/culture/2011/05/27/79437>.
24. Сукиасян Э. Р. Деятельность, структура и система управления современной библиотеки. Ч. 1. Направления деятельности библиотеки / Э. Р. Сукиасян // Научные и технические библиотеки. – 2015. – № 10. – С. 67–74.
25. Тенденции в развитии высшего образования и вузовских библиотек – 2015 [Электронный ресурс] Проект «Взгляд в Хрустальный шар: тенденции в развитии высшего образования и вузовских библиотек». – Режим доступа : <http://libinform.ru/read/foreign-experience/Tendentcii-v-razvitii-vysshego-obrazovaniya-i-vuzovskih>.
26. Charter on the Preservation of Digital Heritage [Electronic resource]. – Mode of access : http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17721&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
27. Coffman S. Modern libraries / Steve Coffman // Сучасна бібліотека у науково-освітньому просторі ВНЗ: інформаційні ресурси, технології, проекти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 21–23 жовт. 2014 р., – Полтава, 2014. – С. 34–54.
28. Feret B. Czy nowa struktura zwiększy popularność biblioteki? [Elektroniczny zasób] / Błażej Feret. – Tryb dostępu : ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/21523/.../FERET.pptx.
29. Gaiman Neil: Why our future depends on libraries, reading and daydreaming [Electronic resource] / Neil Gaiman – Mode of access : <https://www.theguardian.com/books/2013/oct/15/neil-gaiman-future-libraries-reading-daydreaming>.

30. UNESCO/UBC. VANCOUVER DECLARATION : The Memory of the World in the Digital Age : Digitization and Preservation 26 to 28 Sept. 2012 Vancouver, British Columbia, Canada [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/mow/unesco_UBC_vancouver_declaration_en.pdf.

31. U.S. Public Libraries and the Use of Web Technologies [Electronic resource] // LRS: Library Research Service. – Mode of access : http://bit.ly/LRS_webtech.

32. Zurawlowa I. Wpływ zasobów elektronicznych na jakość pracy bibliotek szkol wyższych Ukrainy / I. Zurawlowa // Znaczenie i badania jakości w bibliotekach : V Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej 13–15 czerwca 2012. – Łódź Polska, 2012. – S. 99–111.

Т. Є. Кагановська

Організаційно-правові засади забезпечення якості вищої юридичної освіти в Україні

У статті відзначено факт незмінно високого попиту на вищу юридичну освіту у всі часи, її престижності, розглянуто аспекти успішного працевлаштування юристів. Акцентовано на необхідності чіткої цілеспрямованої державної політики у сфері реформування вищої юридичної освіти, приведенні її у відповідність до вимог сучасності; виділено низку проблем на шляху вдосконалення та розвитку якісної сучасної української юридичної освіти.

Ключові слова: вища юридична освіта, державна політика, стандарти вищої освіти, вищий навчальний заклад, юрист, якість вищої юридичної освіти.

У незалежній Україні юридична освіта користується незмінно високим попитом – професія юриста завжди була престижною і цікавою. Навчальні юридичні заклади головних центрів країни (Києва, Харкова, Львова, Одеси, Донецька) виявилися здатними зберегти і примножити досягнення юридичної освіти і науки. Випускники цих установ успішно працевлаштовуються, на них є попит, що свідчить про високий рівень їхньої підготовки. Крім того, зростає кількість наукових заходів, програм обмінів. Студенти зараз мають більше можливостей вчитися за кордоном, зокрема, за магістерськими програмами. Сьогодні провідні навчальні заклади України мають добре укомплектовані бібліотеки, комп'ютерні класи, різні практичні лабораторії, центри практичної підготовки.

Окремі аспекти забезпечення якості вищої освіти подекуди висвітлювалися у працях фахівців з питань державного управління, еконо-

міки, педагогіки, юриспруденції (М. Рябець, В. Луговий, Ж. Таланова, В. Швець, З. Стеханова [1] та інші). Однак, незважаючи на всю значущість ролі юриста в сучасному суспільстві, сьогодні у сфері вищої юридичної освіти існує чимало проблем. Отже, у світлі сучасних тенденцій проблема якості вищої юридичної освіти залишається надзвичайно актуальною.

Перш за все, фактично *відсутня чітка цілеспрямована державна політика щодо реформування вищої юридичної освіти* (тут і далі курсив наш – Т. К.), приведення її у відповідність до вимог сучасності. Докорінно змінити сутність вищої юридичної освіти в Україні можна лише шляхом послідовного цілеспрямованого впровадження інноваційної моделі освіти, і саме ця ідея повинна лягти в основу нової концепції розвитку юридичної освіти на найближчі роки.

Також слід звернути увагу на *стандарти вищої юридичної освіти*. Йдеться, перш за все, про необхідність узгодження української системи вищої юридичної освіти з європейськими та світовими стандартами. Згідно з вимогами таких стандартів слід сформувати новий зміст вищої юридичної освіти шляхом проведення відповідних організаційних заходів, пов'язаних з реалізацією змісту освіти через кадрове та навчально-методичне забезпечення, матеріально-технічну базу, систему доступу та діагностику знань. Прийняття нових стандартів вищої юридичної освіти в Україні могло б забезпечити умови та відповідальність за надання якісних освітніх послуг відповідно до вимог цих стандартів.

Для розробки навчальних програм та інших компонентів вищої юридичної освіти, спрямованих на її інтеграцію у світовий освітній простір, було б доцільно розвивати *міжнародні зв'язки* у цій сфері.

Існує *проблема якості освітніх послуг*, а відповідно – отриманих *знань*. Через незмінний попит на професію юриста не лише значна кількість студентів прагне опанувати юриспруденцію, а й кожен ВНЗ готовий надати цю можливість. Тому за роки незалежності України спостерігалось стрімке зростання кількості ВНЗ, які розпочали працювати в цьому секторі освітніх послуг. Цей процес і породив основну проблему – *якості юридичної освіти* (в Україні юристів готують понад 200 вищих навчальних закладів, а, наприклад, у Німеччині – 44). Крім того, спостерігається *проблема з підготовкою юристів відомчими навчальними закладами*. Юристів повинні готувати професійні навчальні заклади. Зараз склалася невинуватна ситуація, яку складно уявити собі у цивілізованому світі: юристів готують у поліцейських академіях, вищих навчальних закладах, підпорядкованих МВС, технічних і педагогічних освітніх установах, що просто суперечить традиції і логіці підготовки висококваліфікованих кадрів.

Існує певна проблема, що стосується *практичної реалізації отриманих юридичних знань у вищому навчальному закладі*. Сьогодні більшість ВНЗ не покладають на себе зобов'язання щодо працевлаштування своїх

студентів і випускників. Сучасний студент повинен розуміти те, що теоретичні знання – це лише основа для роботи, а для успішної професійної діяльності необхідно вміти їх застосовувати. Отже, юрист повинен не тільки знати, який закон можна застосувати до тієї чи іншої ситуації, але і вміти розібратися, перш за все, в самій ситуації, щоб вміло привести свого клієнта до бажаної мети. При цьому суть юридичної освіти має полягати не тільки в тому, щоб викладати на високому рівні ті чи інші дисципліни, а створити таку *систему*, яка формувала б світогляд, і зокрема правову культуру людини, щоб вона була інтелектуально багатою і відповідала християнським ідеалам та нормам моралі.

Особливої уваги потребує також *якість підготовки науково-педагогічних кадрів*, яка відіграє визначальну роль у процесі трансформації суспільства в умовах нових соціально-економічних відносин. Завдання, які виконують юридичні ВНЗ, мають високий рівень складності, а це вимагає від науково-педагогічних працівників не лише високого рівня компетентності, а й здатності виходити на передові позиції, бути в авангарді змін і реформ. Політика забезпечення якості підготовки науково-педагогічних кадрів вимагає створення ефективної системи відбору і повинна ґрунтуватися на їхніх здібностях та вмінні здійснювати навчально-виховний процес. Неабияке значення в реалізації політики якості має система управління службовою кар'єрою викладачів, визнання їхнього соціального статусу і фінансове забезпечення цього статусу. Якість викладацького персоналу також залежить від можливості широкого використання нових інформаційних і комунікаційних технологій, реалізації новаторських концепцій і методик.

Ще одна проблема пов'язана з *відсутністю системних змін у підготовці вчених*, що призводить до старіння наукових кадрів, відтоку молодих науковців за кордон, відсутності у молоді можливості отримати роботу, відповідну їхній кваліфікації. Аспірантів і докторантів необхідно забезпечити робочими місцями і ґрунтовним соціальним пакетом – це утримало б їх від бажання виїхати з країни. Потрібні інноваційні програми, а також проведення змін у системі контролю якості та адміністрування процесом при підготовці вчених, нові системи підготовки і навчання кадрів [2].

Слід зупинитися і на такій важливій проблемі, як *зміст освіти*. Поряд з проблемами організації та комерціалізації вищої юридичної освіти, майже на маргінесі залишається питання її «юридизації». Сьогодні необхідно спрямувати всі зусилля на формування висококваліфікованих фахівців у сфері юриспруденції, які мають глибинні знання, достатні практичні навички та підготовку, і здатні самостійно вирішувати покладені на них завдання. Настав час готувати справжніх юристів, а не випускників з дипломами юриста.

Це питання можна вирішити, в першу чергу, запропонувавши суспільству *стандарт вищої освіти зі спеціальності «Правознавство»*. Формуючи такий стандарт, важливо чітко визначити перелік необхідних дисциплін. Свого часу, наприклад, юристам читали 13 основних юридичних дисциплін; сьогодні ж середня кількість юридичних дисциплін на юридичних факультетах становить 50-60, що, на нашу думку, є ненормальною ситуацією, оскільки призводить до подрібнення великих системних курсів, дублювання і паралелізму при вивченні тих чи інших тем, введення низки вузьких, затеоретизованих і непотрібних спецкурсів.

Ще одна проблема – *як навчати?* При побудові курсів не можна нехтувати фундаментальними теоретичними знаннями, які повинні викладатися як обов'язкові, а не факультативні. На них повинні ґрунтуватися базові загальні курси конституційного, адміністративного, цивільного та кримінального права. Слід також змінити підхід до викладання юридичних дисциплін. Сьогодні ВНЗ часто йдуть шляхом спрощення, наприклад, перетворюють підручники фактично в коментарі зібраного законодавства, однак у вищих навчальних закладах слід викладати «Правознавство», а не «Закозознавство». Саме цей напрям сьогодні в Україні перебуває у стані занепаду. Процес навчання юристів в Україні перевантажений нормативно-теоретичним матеріалом, тому він не повною мірою сприяє підготовці орієнтованих на практику фахівців, не стимулює індивідуальну навчальну активність студентів. Викладання юридичних дисциплін переважно ґрунтується лише на позитивістських засадах, наслідком чого є не глибоке пізнання сутності права, змісту правовідносин і відповідних галузей права, а заучування положень галузевого законодавства. Це призводить до нездатності випускників юридичних ВНЗ і факультетів до професійної адаптації в умовах сучасної національної правової системи.

Навчальні плани подекуди не відрізняються гнучкістю і лише побіжно враховують ті сфери діяльності юриста, що пов'язані не лише із застосуванням норм права, а є важливою прагматичною складовою повсякденної активності фахівця (ділову комунікацію, тактику дій, конструктивний аналіз і моделювання ситуацій тощо). Студенти перевантажені вивченням дисциплін, які не мають змістовного юридичного сенсу. Разом з тим, не викладаються курси, спрямовані на оволодіння практичними навичками. Якість знань і практичних навичок випускників не відповідає вимогам практики. Не набуло належного значення, хоча і поширюється у ВНЗ, клінічне навчання, що має самостійну нормативно-правову регламентацію. Розрив між вимогами практики і дійсним рівнем підготовки випускників проявляється також у недостатньому оволодінні юридичною технікою і технікою аргументації, нездатності вирішувати окремі юридичні проблеми, казуси, знаходити альтернативні рішення.

У системі вищої юридичної освіти в навчальний процес необхідно впроваджувати такі форми і методи навчання, як *розгляд реальних випадків правозастосування, проведення студентських дебатів, активне поширення імітаційних судових засідань і юридичних процедур регулятивного напрямку* (отримання дозволів, реєстрація нерухомості, компаній, акцій тощо), участь у законопроектній роботі, проведення щорічних олімпіад із судочинства, консультування (інтерв'ювання) із запрошенням у якості арбітрів юристів, використання бінарних лекцій за участю викладача і юриста-практика.

Слід розробити комплекси навчальних курсів, які охоплять практику складання юридичних документів («юридичний лист»), тактику і стратегію прийняття правових рішень, розробку та написання юридичних документів, елементи юридичної психології, етику і діяльність із представництва інтересів громадян і юридичних осіб у судах, державних органах та органах місцевого самоврядування, риторику і судову мову. Необхідно збільшити обсяг практичної підготовки в магістратурі, зокрема, шляхом введення окремих курсів з медіації та договірної роботи, ведення переговорів, складання юридичних документів підвищеної складності (наприклад, касаційних скарг, меморандумів, матеріалів юридичної оцінки, юридичних висновків, технік і методик юридичного аудиту тощо), тактики ведення справ у судах вищих інстанцій, міжнародного комерційного арбітражу, юридичної конфліктології та юридичної техніки, а також курсів державного управління, менеджменту в галузі психології управління. Під час викладання зазначених курсів слід віддавати перевагу практичним заняттям і рольовим іграм [3].

Викладачеві фактично ніде здійснити обмін досвідом з викладання свого предмета. В Україні за останні роки не було проведено жодного семінару з *проблем методики викладання тієї чи іншої юридичної дисципліни*. Слід звернути увагу на рівень навчально-методичних матеріалів, підручників, посібників. Адже в Україні, незважаючи на значний розвиток видавничої справи, досить невисоким залишається коефіцієнт якісних, системних підручників. Усі вони або переписані, або перекладені, що свідчить про тенденцію примітивізації. Отже, з огляду на цю ситуацію, висунуто пропозицію, відповідно до якої підготовка і видання підручників здійснюватимуться на підставі конкурсного відбору. Крім того, спостерігається відсутність фундаментальних наукових розробок, системних монографій. Дисертації здебільшого є «перекладними», «неавторськими».

Проблема входження України у європейський освітній процес переважно стосується питань організації навчального процесу. У той же час практично поза увагою залишається та обставина, що в самій Болонській декларації йдеться не тільки про організацію вищої освіти,

а й про організацію наукової діяльності. Тому особливо важливим є питання, пов'язане з *відсутністю системної державної політики у сфері наукових досліджень у вищих навчальних закладах України*.

На наше переконання, саме вищі навчальні заклади є тим невикористаним потенціалом, який повинен сформувати основу «наукового розвитку» держави. І на цьому шляху досить значну роль відіграє *формування відповідних правових шкіл і наукових напрямів*, які, спираючись на високі досягнення в освітньому процесі, могли б забезпечити якісну підготовку кадрів через мережу аспірантур і докторантур. І лише моніторинг «наукових шкіл» в Україні дозволить вибудувати логічну систему розвитку наукової діяльності в державі. Визначивши систему і плани загальної наукової діяльності, необхідно встановити чітку систему з'ясування ефективності наукових досліджень. При цьому слід відмовитися від формалізації у визначенні ефективності впровадження тих чи інших результатів наукової діяльності. Ефективність наукового дослідження передусім має ґрунтуватися на можливості «ефективних продажів» самого наукового дослідження та перспективі його подальшого використання. Крім цього, ми вважаємо за доцільне відмовитися від гонитви за кількістю наукових праць і друкованих аркушів. Більш перспективним видається перехід на загальноєвропейські критерії оцінки ефективності наукових досліджень шляхом введення «індексу цитованості».

Доступність юридичної освіти ускладнюється також *відсутністю належної базової правової підготовки в системі загальної освіти* або неналежним викладанням предметів, які мають формувати основи правових знань і давати можливість випускникам загальноосвітніх установ оглядово орієнтуватися в правовій дійсності. Сферу доступу до вищої юридичної освіти має бути вдосконалено шляхом розширення обсягу та поглиблення змісту системи викладання правових знань у середній школі, а також залучення науково-педагогічних працівників вищої школи до розробки програм і методик викладання шкільних правових дисциплін («Основи правознавства» або «Основи Конституції України», або «Основи українського права», або «Права людини» чи інший правовий предмет, заснований на поєднанні вищенаведених дисциплін). Саме домінанта прав і свобод людини в системі загальних знань може сприяти формуванню та розвитку правової культури, загальної поваги до людини, підвищенню духовності і моральності суспільства. Цей напрямок має бути введено в державні стандарти загальної освіти.

Відсутність вступних випробувань із правознавства та можливість під час вступної кампанії подавати документи в кілька навчальних закладів одночасно призводять до того, що ми втрачаємо можливість отримати вступника, який би глибоко усвідомлював суспільну значущість, гуманістичну спрямованість діяльності фахівця-юриста.

Матеріальне і кадрове забезпечення вищої юридичної освіти в Україні відрізняється в залежності від форми власності навчального закладу. Однак така різниця існує лише в джерелах фінансування, але не завжди позначається на якості освітніх послуг. В окремих державних ВНЗ юридичні навчально-наукові підрозділи (факультети, інститути та ін.) виконують роль фінансового донора для виживання навчального закладу в цілому, що негативно позначається на рівні фінансування таких підрозділів.

Майже всі вищі навчальні заклади *не мають достатньої кількості місць у гуртожитках для проживання студентів*, які приїхали для навчання з іншої місцевості.

Також, зазвичай, *навчальні заклади не пристосовані для навчання людей з особливими потребами*. Навчання цих осіб відбувається переважно дистанційно і не забезпечується ресурсами установ.

На сьогодні *не розроблено і не затверджено загальні стандарти юридичних професій*, сформовані у світі і, частково, – в Україні (правила поведінки, етика суддів, прокурорів, адвокатів, юристів, держслужбовців).

Отже, система вищої юридичної освіти в Україні сьогодні являє собою складне утворення і взаємодіє з політичними, економічними, культурними та соціальними системами. У таких умовах вища юридична освіта не може бути пасивною, а повинна істотно і динамічно впливати на навколишнє середовище, формуючи цивілізоване демократичне правове поле. У цьому полягає її позитивна роль і просвітницька місія. Основними принципами універсальності вищої юридичної освіти має бути сприяння становленню культу злагоди і миру в суспільстві; доступ до вищої юридичної освіти всіх, у кого для цього є відповідні здібності, мотивація, а також адекватна підготовка на всіх етапах професійної юридичної діяльності протягом усього життя. Призначення вищої юридичної освіти полягає в тому, щоб надавати не лише фундаментальні і професійні знання, але, перш за все, виховувати законослухняного громадянина демократичної держави. Вища юридична освіта повинна використовувати різні форми роботи для того, щоб задовольняти правові потреби громадян [4].

Література

1. Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [#http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3358](http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3358) # 11 /-2009.
2. Куляба М. Сучасні проблеми юридичної освіти в Україні [Електронний ресурс] / М. Куляба. – Режим доступу : <http://panorama-mukachevo.com/2012/10/12/31785>.
3. Луговий В. І. Чинники і умови забезпечення якості вищої освіти в Україні в процесі євроінтеграції / В. І. Луговий, Ж. В. Таланова // Вісник

Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Філософія. Політологія. – Київ, 2010. – Вип. 94–96. – С. 98–103.

4. Рябець М. Юридична освіта в Україні. Чого вона вартує? [Електронний ресурс] / М. Рябець. – Режим доступу : <http://www.corruption.net/statti/item/9987-yurydychna-osvita-v-ukraini-choho-vona-vartuie>.

5. Швець В. Я. Проблеми забезпечення якості вищої освіти в умовах економічної кризи / В. Я. Швець, З. С. Стеханова // Удосконалення системи моніторингу забезпечення якості вищої освіти України : зб. тез доп. наук.-практ. конф., квіт. 2013 р. – Дніпропетровськ : ДВНЗ «НГУ», 2013. – С. 55–62.

6. Юридична освіта в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law-edu.dp.ua/yurydychna-osvita-v-ukrajini.html>.

Н. П. Крейдун, О. Є. Поліванова, Л. М. Яворовська

Задоволеність навчанням у вищому навчальному закладі як чинник професійної самоефективності сучасних студентів

У статті представлено результати дослідження взаємозв'язку задоволеності навчанням у вищому навчальному закладі та самоефективністю студентів, яке проведено у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна. У роботі показано, що чинниками професійної самоефективності студентів є, з одного боку, – задоволеність обраною спеціальністю, з іншого, – відносини з викладачами. При цьому престиж ВНЗ та якість освіти (на думку студентів) визначаються особливостями міжособистісних відносин студентів із соціальним оточенням (однокурсниками та викладачами).

Ключові слова: самоефективність, задоволеність навчанням, вищий навчальний заклад.

Останнім часом серед проблем вищої школи, пов'язаних з організацією освітнього процесу, стають актуальними ті, що характеризують не тільки об'єктивні показники (результати навчання, виконання індивідуального плану викладача і студента) а, перш за все, так звану «суб'єктивну задоволеність», яку відчуває студент протягом навчання.

Задоволеність – це суб'єктивна оцінка якості тих чи інших об'єктів, умов життя і діяльності, життя в цілому, відносин з людьми, самого себе [1].

Існує багато класифікацій факторів навчання, що сприяють чи не сприяють задоволеності навчанням у ВНЗ. Найчастіше виділяють такі фактори.

1. Фактори навчальної діяльності – умови для проведення занять і матеріально-технічне забезпечення ВНЗ (наявність літератури в бібліо-

теках, комп'ютерів, сучасних технічних засобів і обладнання, лабораторій, спортивного обладнання); якість освіти (ефективність викладання); план навчання, розподіл часу; методи навчання; організація навчального процесу; відповідність дисциплін одержуваній спеціальності; відповідність значущості предмета і кількості годин, що виділяються на нього; професійний рівень викладачів та гарантія компетентності викладачів; організація зворотного зв'язку щодо якості викладання).

2. Фактори позанавчальної діяльності (організація культурних та спортивно-оздоровчих заходів – свят, спортивних заходів, акцій).

3. Фактори науково-дослідницької діяльності (в тому числі й проведення студентських наукових заходів та конференцій).

4. Фактори соціально-побутових умов (рівень надання гуртожитком соціальних послуг; задоволеність рівнем медичного обслуговування; організація харчування (його якість та ціни); організація соціально-психологічної допомоги).

5. Фактори міжособистісних відносин (з однокурсниками, викладачами, а також задоволеність своїм становищем у студентській групі).

6. Соціально-психологічні фактори (морально-психологічний клімат у групі; інтерес до предмету вивчення; задоволеність професійним вибором).

7. Фактор престижності ВНЗ та спеціальності [2].

На нашу думку, різноманітні фактори навчання у ВНЗ можуть впливати на відчуття самоефективності особистості у різних сферах життя. Існує багато підходів до визначення терміну «самоефективність». Нам більше імponує потрактування поняття «самоефективність особистості» як віри в ефективність особистісних дій, що впливає на поведінку та може стати реальною компетентністю особистості (А. Бандура). Спираючись на таке потрактування, було виділено так звану «загальну самоефективність» та «соціальну самоефективність» (М. Шеєр, Дж. Мадукс) як потенціал у предметній професійній діяльності та у соціальній сфері. На наш погляд, саме вони можуть стати підґрунтям формування професійних компетенцій під час навчання у ВНЗ.

Нами було проведено дослідження серед студентів третього курсу одного із природничих факультетів університету, метою якого було дослідження задоволеності сучасних студентів навчанням у вищому навчальному закладі. Студенти 3 курсу у якості досліджуваних – це не випадковий вибір. Адже саме в цей період навчання криза професійного вибору проявляється найяскравіше, оскільки далеко не всі майбутні випускники пов'язують свою професійну діяльність з отриманою у ВНЗ спеціальністю.

У дослідженні було використано такі методики: 1) методика визначення загальної та соціальної самоефективності (автори М. Шеєр,

Дж. Маддукс, в адаптації А. В. Бояринцевої), яка дозволяє з'ясувати, наскільки людина здатна досягати певного результату за певних витрат, а також те, яких результатів вона очікує від себе. Методика включає у себе дві шкали: **самоефективність у сфері діяльності** та **само-ефективність у соціальній сфері**.

Шкалу задоволеності студентів навчанням у вищому навчальному закладі було розроблено нами за принципом методу бальних оцінок. Методика шкалювання дозволила підготувати узагальнення теоретичного матеріалу щодо факторів задоволеності навчанням у ВНЗ. В основу наших шкал було покладено такі аспекти: задоволеність професійним вибором (вибором спеціальності); якість отримуваної освіти; організація дозвіллевих заходів (культурних та спортивно-оздоровчих); міжособистісні відносини з однокурсниками; міжособистісні відносини з викладачами; престижність вищого навчального закладу. Усі 6 шкал мають два полюси – найвищий та найнижчий, які відповідають 100 % або 0 % задоволеності навчанням, а також середні значення. Досліджуваним потрібно було поставити позначку на тому рівні шкали, «де вони зараз знаходяться» (як саме вони це розуміють і відчувають). Ми оцінювали відповіді респондентів у процентах.

У таблиці 1 представлено отримані результати.

Таблиця 1

**Середні значення показників ступеня
задоволеності навчанням у ВНЗ**

Шкали (у %)	Задоволеність вибором спеціальності	Якість освіти	Організа- ція дозвілля	Відносини з однокур- сниками	Відносини з викла- дачами	Престиж ВНЗ
Середнє значення за шкалою	57,8	74,5	50,5	69,5	65,5	87,6

Найвищий показник має шкала «Престиж вищого навчального закладу» (87,6 %). Тобто можна впевнено стверджувати, що студенти нашого університету пишаються навчанням саме у Каразінському. Також вище за середній рівень оцінено показник «Якість освіти» (74,5 %). Це може засвідчити той факт, що більшості студентів притаманна задоволеність, що переживається ними під час навчання, але декотрі

вважають, що «якість освіти», яку ми розуміємо як систему методів викладання та змістовного наповнення дисциплін, що вивчаються, не завжди відповідає їхнім суб'єктивним очікуванням.

Щодо міжособистісного спілкування зі студентами та викладачами, ми відзначаємо, що студенти комфортно почуваються в означених відносинах (відповідно, 69,5 % та 65,5 %). Саме таке спілкування є однією зі складових переживання задоволеності навчанням.

На перший погляд, може викликати подив середня вираженість (57,8 %) показника за шкалою «Задоволеність вибором спеціальності», адже це свідомий самостійний вибір студентів. Але, оскільки дослідження проводилося серед студентів 3 курсу, то цей результат можна пояснити тим, що, як зазначалося нами вище, саме на цей період навчання припадає криза, пов'язана з переосмисленням свого професійного вибору, оцінкою відповідності власних можливостей, якостей, особистісних рис, яких вимагає обрана спеціальність.

Також кризовою ситуацією цього періоду можна пояснити середню вираженість показника за шкалою «Організація дозвілля» (50,5 %). Студенти на першому та другому курсах беруть участь у різноманітних культурних та спортивно-оздоровчих заходах, оскільки їх приваблює новизна студентського життя, можливість продемонструвати свої здібності не тільки в навчанні, але й в інших сферах. На третьому курсі цей інтерес дещо знижується.

Для того щоб дізнатися, як студенти третього курсу оцінюють свій потенціал у предметній професійній діяльності та у соціальній сфері і як саме вони сприймають власну ефективність у виконанні тих чи інших задач та у взаємодії з іншими людьми, ми використовували методику визначення загальної та соціальної самоефективності (автори М. Шеєр, Дж. Маддукс, в адаптації А. В. Бояринцевої). Згідно з результатами дослідження, загальна самоефективність, тобто самоефективність у сфері діяльності, виражена вище за середній рівень (117,8). На нашу думку, це означає, що студенти мають певне уявлення про власну ефективність у виконанні різних завдань, вони усвідомлюють наявні у них здібності та можливості і мають досвід в оптимальному використанні цих здібностей. Також це свідчить про те, що досліджувані знають, чого очікувати від себе в різних ситуаціях за певних витрат ресурсів.

У досліджуваних виявлено соціальну самоефективність на середньому рівні, тобто у сфері міжособистісних відносин студенти оцінюють себе посередньо. Ми гадаємо, що це може бути пов'язано з невпевненістю у собі та сором'язливістю, що притаманні молоді, а також із недостатньо сформованими навичками спілкування.

Кореляційний аналіз із застосуванням методу Спірмена за дво-стороннім критерієм продемонстрував наявність кореляційних зв'язків у діадах: престиж ВНЗ – відносини з викладачами; престиж ВНЗ – відносини з однокурсниками; відносини з викладачами – відносини з однокурсниками; відносини з викладачами – якість освіти; відносини з викладачами – соціальна самоєфективність; відносини з однокурсниками – якість освіти; організація дозвілля – задоволеність вибором спеціальності; організація дозвілля – соціальна самоєфективність; задоволеність вибором спеціальності – загальна самоєфективність.

Зазначені кореляції дозволяють нам стверджувати, що загальна професійна самоєфективність студента визначається його задоволеністю вибором спеціальності, а соціальна самоєфективність – відносинами з викладачами.

Таким чином, ми можемо виділити дві складові організації професійного навчання у ВНЗ. По-перше, це чинник професійної самоєфективності студента, пов'язаний, з одного боку, із задоволеністю обраною спеціальністю, з іншого, – з відносинами з викладачами. По-друге, престиж ВНЗ та якість освіти, які визначаються особливостями міжособистісних відносин студента із соціальним оточенням. Наголосимо на тому, що на першому плані – відносини з викладачами [3].

Отже, саме якість професорсько-викладацького складу – і професійна, і особистісна – визначає як престиж ВНЗ, так і професійну самоєфективність студента.

Література

1. Король Л. Г. Удовлетворенность студентов условиями обучения в вузе как компонент системы менеджмента качества высшего образования / Л. Г. Король, И. В. Малимонов, Д. В. Рахинский // Проблемы и перспективы развития образования : материалы междунар. науч. конф. (г. Пермь, апрель 2011 г.). Т. II. – Пермь, 2011. – Т.2. – С. 103–105.
2. Крейдун Н. П. Представления студентов о позитивных и негативных качествах современного преподавателя вуза / Н. П. Крейдун, Е. Е. Поливанова, Л. Н. Яворовская // Проблемы сучасної освіти : зб. наук.-метод. пр. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2015. – Вип. 6. – С. 9–12.
3. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. – Київ : Академвидав, 2006. – 424 с.

Основные перспективные направления развития дистанционного обучения в Харьковском национальном университете имени В. Н. Каразина

В статье представлены основные направления развития дистанционного обучения в Каразинском университете: расширение системы дистанционного обучения заочной и дневной форм обучения; использование дистанционных курсов при подготовке бакалавров и магистров; расширение банка дистанционных курсов; увеличение количества реальных пользователей системы; повышение квалификации преподавателей и сотрудников. Показаны особенности методики записи презентационных видеолекций ведущих преподавателей, а также создания банка открытых информационных ресурсов для студентов по специальностям и образовательным направлениям.

Ключевые слова: дистанционное обучение, дистанционные курсы, видеолекции, банк дистанционных курсов.

Современный темп жизни диктует необходимость реформ и перемен в рамках многих социальных институтов, среди которых оказалось и образование. Система средних и высших учебных заведений стремится дать запас знаний своим выпускникам на долгие годы, но это не всегда удается в виду быстрого устаревания знаний, а также других социально-экономических факторов. Поэтому основная задача современной школы состоит в том, чтобы научить личность пополнять знания самостоятельно [1, 4]. Одним из перспективных направлений получения знаний является дистанционное обучение.

Основные тенденции развития современного образования и тренды в системе «e-learning» непосредственно переплетаются и во многом определяют рассматриваемый предмет – электронное, дистанционное обучение в университете. Первая тенденция – это применение информационных технологий, обеспечивающее постепенный переход к информационному обществу. Вторая тенденция включает повышение культурного и профессионального уровней большинства населения на основе развития и распространения современных методик, средств и технологий образования [1, 3].

Анализ всемирного образовательного пространства четко фиксирует наличие феномена «e-learning». Более того, многообразие его проявления на примере программ «OpenCourseWare», смешанных форм, классического дистанционного обучения, WOOC подчеркивает многогранность системы «e-learning» в современном мире. Вышеупомянутые формы обучения приходится учитывать при определении основных программ развития дистанционного обучения в университете.

В соответствии с решениями ректората, заседаний Ученого совета университета и Координационного совета по вопросам развития электронного (дистанционного) обучения в Харьковском национальном университете имени В. Н. Каразина, определены ключевые направления развития дистанционного обучения [2].

1. Расширение системы дистанционного обучения (использование дистанционных курсов) как для заочной (дистанционной), так и для очной формы обучения. Если в 2014 году дистанционные курсы использовали 692 студента (365 студентов заочной и 327 студентов очной формы обучения), то в 2016 году – уже более 3600 студентов (557 студентов заочной и 3068 студентов очной формы обучения).

2. Использование дистанционных курсов на постоянной основе на всех курсах бакалавриата и магистратуры заочной (дистанционной) формы обучения. В 2015/2016 учебном году дистанционные курсы использовались уже на третьем году обучения бакалавриата и в магистратуре. С 1 сентября 2015 года в системе дистанционного обучения стали доступными для студентов 14 факультетов 284 учебных курса – по сравнению с 12 факультетами и 217 начальными курсами в 2014 году. А в январе 2016 года эти показатели составили 15 факультетов и 335 курсов.

3. Наполнение Банка дистанционных курсов в количестве 355 задействованных в учебном процессе курсов (217 задействованных курсов в 2014 году) продолжает расширять возможности веб-ресурсов Центра электронного обучения, достигнув отметки 820 курсов в университетской системе Moodle (720 курсов было в 2014 году). В 2015 году было сертифицировано 11 курсов и 10 подготовлено к сертификации (на сегодня общее количество сертифицированных курсов – 40).

4. Расширение числа участников системы дистанционного обучения, которое выросло за последний год с 1100 студентов и преподавателей до 4200. Сегодня уже более 600 преподавателей университета зарегистрированы в системе и могут использовать дистанционные технологии в образовательном процессе.

5. В качестве повышения квалификации преподаватели и сотрудники университета на 5 потоках прослушали курс «Технологии дистанционного образования в высшем учебном заведении» по обновленной программе обучения в количестве 108 часов. По окончании данного курса в 2015 г. сертификаты получили 103 преподавателя и сотрудника университета. Всего за время повышения квалификации преподавателей и сотрудников университета по курсу «Технологии дистанционного образования в высшем учебном заведении» было подготовлено около 600 человек.

Развитие системы «e-learning» в университете постоянно открывает новые возможности для дистанционного обучения. В 2016 году в университете стартовали две взаимосвязанные программы: во-первых, создание

университетского каталога «Global portfolio video Lectures». Мировая образовательная среда предоставляет все возрастающий объем открытых ресурсов, прежде всего – видеокурсов и видеолекций ведущих университетов. Во-вторых, создание собственного лектория видеолекций и видеокурсов «Презентационные и учебные видеолекции Каразинского университета». Как показывает анализ продвинутых трендов в мировой системе «e-learning», все они основываются на использовании многообразного арсенала программ и инструментов, которыми так богат современный Интернет. Каждый год появляются новые методы и технологии, продвигающие e-learning вперед, – Smart Education, симуляторы сложных процессов, интерактивные 3D-тренажеры, многопользовательские бизнес-игры и другие передовые форматы. Еще более многообразны программы и инструменты, которые делают восприятие материала через экран монитора, планшета, телефона ярким, легко запоминающимся, доступным для восприятия, при акцентировании наиболее существенных признаков информации. Это вполне закономерно: если есть спрос на электронную информацию, а рынок (аудитория) только образовательных ресурсов исчисляется сегодня сотнями миллионов человек по всему миру по основным направлениям, то рынок (образовательная интернет-сфера) предложит многообразие форм и средств подачи информации.

Все эти особенности в первую очередь концентрируются в наиболее продвинутых трендах, к которым и относятся сегодня видеокурсы, видеолекции, различные видеоматериалы, используемые во всем многообразии дистанционных курсов.

Поэтому одним из перспективных направлений развития дистанционного обучения в нашем университете, наряду с традиционными трендами, является создание открытых курсов для обучения не только наших студентов, но и слушателей системы повышения квалификации, иностранных студентов и аспирантов.

Не удивительно, что многие преподаватели активно создают и включают в свои дистанционные курсы видеолекции и видеоматериалы. Опытом по разработке и созданию видеолекций и видеокурсов преподаватели делятся на семинарах по вопросам методики дистанционного обучения и на семинарах с участием администрации университета в рамках программы создания презентационных видеолекций ведущих специалистов университета.

Основным преимуществом видеолекций и используемых видеоматериалов является наглядный материал и воздействие на визуальную, звуковую, логическую, ассоциативную и другие виды памяти, что обеспечивает максимальное качество усвоения учебного материала.

Обсуждение на семинарах этой проблемы показало, что хорошая видеолекция (как и хорошее видео) должна быть срежиссирована, снята и смонтирована.

Остановимся на основных элементах при подготовке и записи видеолекции.

1. Сценарий или раскадровка к съемкам, которые содержат указание на планы, отражают информацию о том, кто находится в кадре и что происходит (иногда содержит и зарисовки), как сменяются кадры, описывает анимацию, а также закадровый текст.

2. Презентация и акценты – повышают информативность содержимого ролика.

3. Звук – громкость, тембр, скорость и манера речи, части звуковой дорожки или дорожка целиком, которые могут потребовать дополнительной записи или перезаписи.

4. Длительность – 10-12 минут, поэтому задача преподавателя – максимально четко и логично изложить материал в доступной форме за этот период времени.

5. Слайд-шоу – на экране появляются картинки, а голос за кадром сопровождает пояснениями данный иллюстративный материал.

6. Внешний вид – цвет и фактура одежды должны быть контрастны по отношению к основному фону и не давать бликов на камеру.

7. Музыкальный фон – по желанию и при необходимости можно создать музыкальное сопровождение на заднем плане, которое будет стимулировать воображение слушателя.

8. Взаимосвязь с другим материалом курса (краткое описание тех моментов, на которые следует обратить особое внимание при изучении, либо показ взаимосвязи некоторых элементов с отдельными темами курса).

Таким образом, организация развития системы «e-learning» в Каразинском университете формируется не только на основании понимания этой сферы образовательных услуг как сложной ранжированной системы, но и с учетом основных мировых трендов развития образования.

Литература

1. Андреев А. А. Педагогика высшей школы. Новый курс / А. А. Андреев. – Москва : Моск. междунар. ин-т эконометрики, информатики, финансов и права, 2002. – 264 с.

2. Казакова А. Г. Основы педагогики высшей школы : учеб. пособие для преподавателей вузов и слушателей ин-тов повышения квалификации / А. Г. Казакова. – Москва : Профиздат, 2000. – 124 с.

3. Левчук В. Г. Работа Центра электронного обучения Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в контексте Положения о дистанционном обучении МОНУ / В. Г. Левчук // Проблеми сучасної освіти : зб. наук.-метод. пр. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2014. – Вип. 5, Ч. 2. – С. 34–41.

4. Педагогічні технології : навч. посіб. / М. М. Чепіль, Н. З. Дудник. – Київ : Академвидав, 2012. – 224 с.

Формування фахових компетентностей при підготовці докторів філософії за спеціальністю «Науки про Землю» (спеціалізація «Економічна та соціальна географія»)

У статті здійснено критичний аналіз нового Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти; розкрито особливості формування загальних і фахових компетентностей майбутніх докторів філософії за спеціальністю «Науки про Землю» (спеціалізація «Економічна та соціальна географія»); запропоновано структуру програмних результатів навчання за спеціалізацією «Економічна та соціальна географія»; подано характеристику курсів циклу професійної підготовки у навчальному плані здобувача наукового ступеня доктора філософії.

Ключові слова: Національна рамка кваліфікацій, Перелік галузей знань і спеціальностей, загальні і фахові компетентності, програмні результати навчання, науки про Землю, економічна та соціальна географія.

Затвердження Кабінетом Міністрів України Національної рамки кваліфікацій (НРК) у 2011 р. [2] із внесеними змінами до неї Законом України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. [1] та реформування Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2015 р.) [3], кардинально змінили структуру підготовки фахівців вищої кваліфікації за більшістю спеціальностей у вищих навчальних закладах України.

Однією з найбільш «реформованих» спеціальностей виявилася «Географія», вивчення якої до 2016 р. відбувалося у межах напряму 6.040104 «Географія» підготовки бакалаврів і спеціальності 8.04010402 «Економічна та соціальна географія» підготовки магістрів. З 2016 р. всі спеціальності геологічного та географічного напрямів інтегровані до єдиної спеціальності «Науки про Землю». Такий підхід, на нашу думку, є незрозумілим, оскільки ознакою розвитку будь-якої сфери діяльності чи галузі є ускладнення її структури та поглиблення спеціалізації. Зведення наук геологічного, географічного та екологічного напрямів навіть не до однієї галузі знань, а до однієї спеціальності призведе до підготовки «дилетантів широкого профілю», які матимуть поверхневі знання з великої кількості різних за характером навчальних дисциплін.

У найгіршій ситуації опинилася економічна та соціальна географія, яка у системі географічних наук посідає проміжне місце між природничими та суспільними дисциплінами. У новій спеціальності «Науки про Землю» їй буде відведено місце спеціалізації на рівні підготовки бакалавра та магістра.

Але не можна не звернути увагу на значення соціально-економічної географії як комплексної науки, яка знаходиться на стику природничих й суспільствознавчих наук, широко застосовує міждисциплінарний підхід та характеризується цілісним сприйняттям дійсності та розумінням нерозривності природи, суспільства і господарства. Географічне мислення необхідне для виявлення регіональних відмінностей соціально-економічних процесів. Але в умовах спрямування національної стратегії України на розвиток людського потенціалу, в сучасних складних соціально-економічних умовах перехідної економіки, загострення соціально-економічної та політичної кризи найбільша увага має бути приділена ролі людини. Населення виступає як головний виробник і споживач духовних та матеріальних благ, як головна рушійна сила розвитку господарства та фізична, інтелектуальна й духовна основа суспільства.

Водночас, у новій спеціальності «Науки про Землю» населення є «втраченою» (загубленою) складовою у системі цінностей «природа – суспільство – господарство». Але демографічний фактор як самостійна складова фундаменту, на якому тримається суспільство, виступає важливою передумовою економічного, інтелектуального, політичного розвитку країн та регіонів. Для розвитку територій будь-якого масштабу (від глобального до локального) вивчення особливостей функціонування демографічної системи з усіма її характеристиками та накопиченим досвідом й інформацією є необхідним, адже вона є чинником й наслідком функціонування соціально-економічного потенціалу суспільства. Відповідно, прогнозування та моніторинг суспільного розвитку є необхідною передумовою розробки і впровадження програм як соціального, так і економічного спрямування, вдосконалення територіальної організації окремих процесів життєдіяльності населення, підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості, вироблення найбільш ефективної науково обґрунтованої регіональної політики та розроблення програм економічного і соціального розвитку територій різного таксономічного рівня з метою підвищення якості життя населення. За радянської доби ми вже переживали часи, коли людина розглядалася як ресурс виробництва, але, на жаль, лише як «гвинтик» економічної системи. Добре відомо, до яких наслідків врешті-решт це призвело для країни та суспільства в цілому. Тому головною цінністю має бути людина, її розвиток, якість життя. Саме ці процеси і досліджує економічна та соціальна географія.

Динамічний розвиток соціально-економічних процесів у сучасному українському суспільстві на тлі глобалізації, загострення економічної кризи та посилення соціальної нерівності вимагає поглиблення їхніх суспільно-географічних досліджень з використанням сучасних методів просторового аналізу та інших методів математичного

моделювання, що дозволяє обґрунтувати складні просторово-структурні та динамічні закономірності й трансформації сучасних суспільно-географічних процесів та явищ. Ефективне вирішення питань регіонального соціально-економічного розвитку можливе лише за наявності потужної науково-дослідної бази, основою якої є наукові кадри найвищої кваліфікації. Про значущу роль суспільно-географічних досліджень та їхню ефективність свідчить статистика: більше третини захищених дисертацій у географічних науках припадає саме на спеціальність 11.00.02 – економічна та соціальна географія.

Відповідно, ще більше питань виникає у зв'язку з підготовкою докторів філософії за спеціальністю «Науки про Землю», адже з підвищенням освітнього рівня має поглиблюватися спеціалізація здобувача. Натомість наукова спеціальність 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» зникає, інтегруючись навіть не в єдину географію, а в науки про Землю. Слід зауважити, що методологія геологічних та географічних наук є зовсім відмінною, більш того – методологія фізичної та соціально-економічної (суспільної) географії суттєво відрізняються, щоб об'єднувати їх у єдину спеціальність на рівні доктора філософії. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки освітньо-наукових програм підготовки докторів філософії за спеціальністю «Науки про Землю» з урахуванням специфіки економічної та соціальної географії.

У компетенції доктора філософії має бути здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики [3].

До загальних компетентностей доктора філософії можна віднести такі, що стосуються усіх спеціалізацій спеціальності «Науки про Землю»:

- найбільш передові концептуальні та методологічні знання в галузі наук про Землю;
- розроблення та реалізація проектів, які дають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання для розв'язання значущих наукових та практичних проблем;
- критичний аналіз, оцінка і синтез нових та складних ідей;
- мовні компетентності, достатні для представлення наукових результатів іноземною мовою в усній та письмовій формі, а також для повного розуміння іншомовних наукових текстів;
- здатність до ділових комунікацій у професійній сфері, знання основ менеджменту, етики ділового спілкування, навички роботи в команді;
- креативність, здатність до системного мислення;
- здатність саморозвиватися і самовдосконалюватися протягом життя, відповідальність за навчання інших.

Фахові компетентності мають сприяти вирішенню конкретних наукових проблем і задач діяльності за спеціалізацією «Економічна та соціальна географія». До них відносимо:

- глибинні професійні знання, науковий і культурний світогляд, набуті шляхом засвоєння основних теоретичних концепцій, вивчення історії розвитку галузі науки та найсучаснішої наукової літератури за спеціальністю;

- уміння використовувати теоретичні знання і практичні навички суспільно-географічного моделювання та прогнозування об'єктів і процесів;

- універсальні навички дослідника, зокрема володіння методологією і методами наукового аналізу, уміння застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи досліджень;

- базові знання в галузі сучасних інформаційних технологій, навички застосування програмних засобів;

- здатність розробляти наукові проекти та здійснювати управління ними;

- навички усної та письмової презентації результатів дослідження;

- навички педагогічної діяльності у вищій школі, підготовки та проведення навчальних занять.

Набуття загальних і фахових компетенцій докторів філософії за спеціалізацію «Економічна та соціальна географія» має відбуватися шляхом одержання програмних результатів навчання, серед яких ми виділяємо:

- *дослідницькі результати*: досліджувати територіальну організацію суспільства на різних геопросторових рівнях його життєдіяльності; використовувати сучасні знання з регіональної економічної та соціальної географії, економічної та соціальної географії України для отримання нових наукових результатів;

- *проектувальні результати*: розробляти наукові дослідницькі проекти у галузі суспільної географії; визначати основні чинники, показники та тенденції соціально-економічного розвитку регіонів; планувати, організовувати і проводити стаціонарні, напівстаціонарні та польові суспільно-географічні дослідження;

- *організаційні результати*: правильно планувати науково-дослідницький процес; визначати найважливіші напрями науково-дослідницької діяльності та впроваджувати адекватні методи реалізації задач та досягнення мети; організовувати дії, спрямовані на використання сучасних наукових підходів до вдосконалення науково-дослідної та навчальної роботи; забезпечувати організаційно-методичне керівництво проведенням науково-дослідних робіт у галузі економічної та соціальної географії;

- *технологічні результати*: застосовувати традиційні і новітні методи суспільно-географічних досліджень для комплексного аналізу соціогеосистем різних ієрархічних рівнів; використовувати сучасні методи

та технології (засоби комп'ютерного дизайну, ГІС-пакети, комп'ютерні засоби моделювання) для створення картографічних моделей на геосистемних принципах; розробляти навчальні і навчально-методичні посібники, підручники, довідники тощо;

- *контролюючі результати*: проводити збирання, систематизацію та обробку даних про соціально-економічне становище регіонів на основі статистичних і картографічних матеріалів та результатів проведених досліджень з використанням ГІС-технологій; володіти необхідними навичками аналізу, оцінки та оптимізації стану природно-господарського середовища територій;

- *прогностичні результати*: використовувати знання для оцінки і прогнозу суспільно-географічних процесів у соціогеосистемах різних ієрархічних рівнів; володіти методами суспільно-географічного аналізу і прогнозування у професійній діяльності; розробляти рекомендації з попередження негативних соціально-економічних процесів та їхніх наслідків у соціогеосистемах, організовувати їхнє практичне впровадження;

- *технічні результати*: одержувати географічну інформацію шляхом стаціонарних, напівстаціонарних і польових географічних досліджень та моніторингових спостережень; працювати із сучасними ГІС-пакетами, комп'ютерними засобами моделювання; використовувати спеціальне програмне забезпечення для обробки статистичних даних та отримання нової інформації.

Для досягнення програмних результатів навчання пропонується включити до навчального плану підготовки докторів філософії за спеціальністю «Науки про Землю» (спеціалізація «Економічна та соціальна географія») такі навчальні дисципліни циклу професійної підготовки:

- «Науки про Землю: Економічна та соціальна географія», мета якої – забезпечити оволодіння майбутніми докторами філософії теоретико-методологічними основами сучасної соціально-економічної географії;

- «Методологія та сучасні технології суспільно-географічних досліджень», мета якої – сформувані в аспірантів компетентності щодо застосування сучасних методів та технологій (просторового, системного, статистичного аналізу, математичного моделювання, математичних методів, комп'ютерних технологій тощо) в суспільно-географічних дослідженнях;

- «Міжнародні дослідницькі проекти в суспільній географії» («International research projects in human geography» – передбачається викладання англійською мовою), мета якої – забезпечити формування компетентностей, пов'язаних з розробкою та реалізацією науково-дослідницьких проектів за участю міжнародних партнерів та організацій;

- «Робота з базами даних у суспільній географії» («Working with geodatabases in human geography» – передбачається викладання англійсь-

кою мовою), мета якого – оволодіння глибинними знаннями в галузі сучасних інформаційних технологій, навичками застосування програмних засобів у суспільно-географічних дослідженнях.

Отже, при формуванні фахових компетентностей при підготовці докторів філософії за спеціальністю «Науки про Землю» (спеціалізація «Економічна та соціальна географія») необхідно застосовувати комплексний підхід, який охоплює три головні складові:

1) формування глибинних професійних знань і розвиток наукового світогляду;

2) оволодіння універсальними навичками науково-дослідної та навчально-методичної роботи;

3) розвиток мовних компетентностей, які є надзвичайно актуальними в умовах глобалізованого світу.

Література

1. Про вищу освіту [Електронний ресурс]: Закон України від 1 липня 2014 р., № 1556-VII. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>.

2. Про затвердження національної рамки кваліфікацій [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р., № 1341. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>.

3. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р., № 266. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248149695>.

2. СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

А. Б. Ачасов, А. Н. Некос

Формування комплексу програмного Гіс-забезпечення при підготовці екологів

Специфіка роботи майбутніх фахівців-екологів полягає у обов'язковому оволодінні навичками роботи з цифровими картографічними матеріалами, а відповідно – з геоінформаційними системами. У сучасних умовах вищим навчальним закладам України доцільно застосовувати «вільне» (безкоштовне) геоінформаційне забезпечення програм. Для підтримки навчального процесу при підготовці студентів-екологів рекомендується використання ГІС-програм: Easy Trace Pro, QGIS, TNTmips.

Ключові слова: підготовка фахівців-екологів, геоінформаційні системи, цифрові карти, картографічні технології.

Географічні інформаційні системи з'явилися майже одночасно з першими комп'ютерами – і, як і останні, раз і назавжди увійшли в наше життя. У наш час всі без винятку галузі виробництва, які оперують просторовою інформацією, для максимально ефективної праці мають використовувати геоінформаційні технології. Відповідно, перед вищими навчальними закладами постає питання надання студентам всіх необхідних теоретичних знань та практичних навичок з використання **геоінформаційних систем** (далі – ГІС). Вирішенню цього важливого завдання дуже часто перешкоджає тяжке фінансове становище більшості ВНЗ країни. Адже вартість програмного геоінформаційного забезпечення з ліцензією на одного користувача сягає декількох тисяч американських доларів. Наприклад, славнозвісна ArcGIS, в залежності від рівня комплектації, коштуватиме від 4 000 до 20 000 американських доларів, а популярна зараз ГІС «Карта 2011» у професійній версії – близько 1 500. Зрозуміло, що такі суми не викликають оптимізму у викладачів та керівництва ВНЗ і вимагають пошуку альтернативних варіантів.

Виходом зі становища може стати використання відкритих (або «вільних») ГІС-програм, які можна використовувати протягом необмеженого терміну без обмежень у функціональності. Основні особливості відкритого **програмного забезпечення** (далі – ПЗ), згідно з визначенням, включають вільне поширення, доступний початковий код, дозвіл на модифікацію цього вихідного коду.

Як зазначають М. Ю. Дубінін і Д. А. Риков [1], відкрите програмне забезпечення – один з найцікавіших технологічних феноменів сучасності, зобов'язаний своїм бурхливим зростанням розвитку мережі Інтернет,

інструментів розробки та комп'ютерної грамотності в цілому. Ключову роль у розвитку відкритого ПЗ, зазвичай, відіграють спільноти розробників, що формуються навколо окремих програмних продуктів. Успішне відкрите ПЗ часто, але не завжди керується некомерційними і підтримується комерційними організаціями, що мають прагматичний інтерес і розглядають відкрите ПЗ як інструмент у конкурентній ринковій боротьбі. Розміри співтовариств і внесок корпорацій у розвиток відкритого ПЗ сягають тисяч розробників і мільйонів доларів.

Відкрите ПЗ ГІС поки відстає за темпами від розвитку операційних систем, серверного програмного забезпечення і засобів розробки. Однак, у цьому напрямку докладається чимало зусиль і, завдяки загальному розвитку засобів комунікацій, географічній та технологічній грамотності, збільшенню доступності просторових даних (особливо – даних дистанційного зондування) і розвитку галузі ГІС у цілому, складається сприятлива ситуація для розвитку відкритого ПЗ ГІС. Очевидно, що провідні виробники пропрієтарних ГІС виявилися не готові забезпечити потреби в ГІС і запропонувати розумну ціну компаніям невеликого розміру [1].

Найбільш відомими прикладами відкритих ГІС є Quantum GIS, GRASS, gvSIG, SAGA та ін. Функціональні можливості цих програм мало в чому поступаються пропрієтарному програмному забезпеченню, деякі з них мають російськомовний інтерфейс, що значно полегшує роботу з ними та розширює географію їхнього використання.

Прикладом успішного використання вільних ГІС у великих проектах є створення Generalitat Valenciana, Sistema d'Informació Geogràfica (gvSIG). Мета розробки – створення системи, здатної замінити ArcGIS в органах муніципальної влади. Ініціатор створення – Міністерство транспорту Валенсії (Іспанія), яке розпочало розробку у зв'язку з прийняттям рішення про переведення всіх органів регіональної влади на комп'ютери під управлінням ОС Linux. Розробка gvSIG розпочалася наприкінці 2003 року, основний розробник – компанія IVERA SA (Іспанія). У роботу над проектом також включені кілька університетів та інші компанії. gvSIG підтримує роботу з растровими і векторними даними, а також здатний працювати з геоданими, що зберігаються в різних базах даних.

Безумовно, найпривабливішим параметром відкритого програмного забезпечення ГІС є ціна ліцензії, яка, зазвичай, відсутня. Хорошим прикладом цінової різниці в конкретному випадку є проект впровадження відкритої ГІС QGIS в уряді кантону Солотурн (Швейцарія). За попередніми розрахунками, економія тільки на ліцензіях склала близько 150-200 тис. американських доларів [1].

Оптимальним способом представлення просторової інформації завжди була карта. Специфіка роботи майбутніх фахівців-екологів полягає у тому, що для виконання професійних обов'язків ним завжди буде не-

обхідно працювати з картографічними матеріалами. Адже парадигма екології ґрунтується на системному підході до навколишнього середовища, що в свою чергу обумовлює необхідність роботи з «простором».

На сучасному етапі розвитку науки виникла ситуація, яка полягає в тому, що традиційні паперові карти повсюди отримують нове життя шляхом перетворення їх в цифрову форму. Цей факт обумовлює необхідність надання майбутнім фахівцям навичок роботи з ГІС, які є основним інструментом при складанні **цифрових карт** (далі – ЦК) і роботі з ними.

Для правильного формування набору ГІС-програм необхідно уявити основні етапи створення ЦК.

Згідно з [3], ЦК – це цифрова модель земної поверхні, сформована з урахуванням законів картографічної генералізації в прийнятих для карт проекції, розграфці, системі координат і висот.

ЦК можуть створюватись у різний спосіб або шляхом комбінації цих способів. Найпоширенішими серед них є:

- оцифрування паперових картографічних матеріалів;
- використання результатів фотограмметричної обробки даних дистанційного зондування;
- використання результатів геодезичних зйомок.

Розгляньмо найбільш поширену процедуру створення ЦК – шляхом оцифрування звичайних паперових карт. Її основними етапами є:

- сканування паперової карти;
- обробка і редагування сканованого зображення;
- векторизація растрового зображення;
- формування цифрових карт як своєрідної інтерактивної бази даних з графічним інтерфейсом.

У процесі роботи формується декілька проміжних картографічних продуктів, які мають різні моделі представлення даних у цифровій формі. Зокрема, після сканування паперової карти ми отримуємо її растрове зображення, а після його векторизації – векторну модель карти.

При подальшій роботі з ЦК може виникати необхідність її подальшого перетворення. Наприклад, для сучасного ефективного аналізу такого важливого екологічного фактору, як рельєф території, необхідно використовувати **цифрові моделі рельєфу** (далі – ЦМР), для представлення яких найчастіше застосовують растрові або тріангуляційні моделі даних.

У цьому випадку спостерігається картина багаторазової конвертації растрових і векторних моделей. Спочатку зі сканованої паперової карти (растр) методом векторизації горизонталей знімається інформація про рельєф і формується векторна модель у вигляді набору ізогіпс. Потім ця векторна модель шляхом інтерполяції значень абсолютних висот перетворюється знову на растрову модель, кожна чарунка якої містить інформацію про висоту над рівнем моря, тобто формується ЦМР.

Подальший аналіз ЦМР, наприклад з метою оцінки ерозійної ситуації досліджуваної території, надасть нову карту – тальвегів та вододілів, яка знову ж таки матиме векторний формат.

Отже, виходячи з вищесказаного, очевидно, що з технічного погляду для формування ЦК необхідно мати програмне ГІС-забезпечення, яке б дозволяло виконувати всі ці операції. Спираючись на власний досвід та на літературні джерела, можна рекомендувати такий оптимальний набір програм:

- векторизатор, тобто програма, що дозволяє переводити скановані зображення у векторну форму;
- геоінформаційна система як програма, що, власне, й дозволяє формувати базу геоданих та працювати з нею;
- **системи обробки знімків**, або, як їх іноді називають, «растрові» ГІС-програми, що дозволяють проводити аналіз растрових зображень.

Останній пункт важливий ще й тому, що сучасні екологічні дослідження все частіше використовують таке потужне інформаційне джерело, як дані дистанційного зондування, які мають саме растрову форму.

Зважаючи на те, що при підготовці фахівців-екологів використовуються різноманітні картографічні матеріали, ефективний аналіз яких вимагає застосування як растрових, так і векторних моделей представлення даних, рекомендуємо використовувати таку «зв'язку» ГІС-програм: Easy Trace Pro, QGIS, TNTmips. Зазначені програми мають відкриті версії та належну доступну документацію для користувачів. Стисло охарактеризуємо можливості кожної з програм.

Пакет **EasyTracePro** [5] дозволяє швидко і якісно векторизувати найрізноманітніші картографічні матеріали. Це цілий арсенал утиліт та інструментів, націлений як на вилучення даних з растрів, так і на корекцію вже існуючих векторних даних. Векторизація може проводитись як в ручному, так і в автоматичному режимі. У програмі закладено різноманітні сценарії щодо виконання процедури векторизації, які дозволяють значно прискорити процес та підвищити його якість. Використання правил топології дозволяє проводити перевірку векторизованих даних та автоматично знаходити помилки.

Програма підтримує експорт та імпорт найбільш розповсюджених ГІС-форматів (ArcINFO, ArcView, AutoCAD, Credo, MapInfo, Micro Station). Версія програми EasyTracev7.99 ProFREE надається безкоштовно й може вільно використовуватись у навчальному процесі.

QGIS – це відкрита геоінформаційна система, яка розповсюджується під ліцензією GNU General Public License [4]. Основним призначенням системи є обробка й аналіз просторових даних та підготовка різної картографічної продукції. Програма за своєю функціональністю мало чим поступається відомим пропріетарним ГІС.

Пакет має гнучку систему розширень, які можна створювати на мовах C ++ і Python. Підтримуються різноманітні векторні і растрові формати, включаючи ESRI Shapefile і GeoTIFF. На цей час QGIS є однією з найбільш функціональних і зручних настільних геоінформаційних систем, яка динамічно розвивається.

Основним призначенням продукту **TNTmips** є обробка растрового зображення. Проте, зважаючи на постійні оновлення свого функціоналу та розширення спектра діяльності, ця система придатна для використання в широкому колі додатків:

- аналіз, обробка, автоматизоване дешифрування матеріалів дистанційного зондування;
- географічні інформаційні системи;
- цифрова картографія;
- фотограмметрична обробка зображень;
- складання, редагування та видання карт;
- геофізичні та геологічні додатки;
- засоби автоматизації обліку земель та побудови банків даних із землекористування;
- засоби для зберігання, збирання, візуалізації та аналізу різноманітної картографічної інформації;
- створення електронних атласів і довідників у різних галузях виробництва, науки та освіти.

Завдяки постійному розвитку і гнучкості системи, коло додатків не обмежується перерахованим [2].

На практиці при підготовці екологів зазначені програмні продукти використовуються в комплексі. Це дозволяє якісно виконати поставлене перед студентом завдання, оцінити точність виконання окремих його складових і вивчити основи можливості одразу декількох пакетів ПЗ. Зважаючи на доступність зазначених програмних продуктів, стає можливою і самостійна робота студента не лише в спеціалізованому комп'ютерному класі, до якого раніше його «прив'язували» ліцензійні ГІС, а і вдома, що значно покращує як основні навички студентів, так і їхню академічну успішність.

Таким чином, запропоновані для розгляду програми дозволяють на сьогодні повністю вирішити питання щодо геоінформаційного забезпечення процесу підготовки як студентів-екологів, так і студентів інших спеціальностей.

Підготовка кваліфікованих фахівців-екологів неможлива без надання ним теоретичних знань про картографію, а також без практичних навичок роботи з картографічними матеріалами. На сучасному етапі це викликає необхідність використання в навчальному процесі геоінформаційних систем як новітніх картографічних технологій.

Фінансові проблеми, що пов'язані з придбанням цих високовартісних комп'ютерних програм, можна вирішити шляхом використання вільного програмного забезпечення.

Для підтримки навчального процесу при підготовці студентів-екологів рекомендується використання таких безкоштовних ГІС-програм: Easy Trace Pro, QGIS, TNTmips.

Література

1. Дубинин М. Ю. Открытые настольные ГИС: обзор текущей ситуации [Электронный ресурс] / М. Ю. Дубинин, Д. А. Рыков // Информационный бюллетень ГИС-Ассоциации. – 2009. – № 5 (72). – С. 20–27. – Режим доступа : <http://gis-lab.info/qa/os-gis.html>.
2. Журавлев В. TNTmips-система обработки карт и изображений [Электронный ресурс] / В. Журавлев, Д. Кочергин // САПР и графика. – Режим доступа : <http://www.sapr.ru/article.aspx?id=7226&iid=295>.
3. Картография цифровая. ГОСТ 28441-90.
4. Обзор QGIS. [Электронный ресурс] // QGIS. – Режим доступа : <http://www.qgis.org/ru/site/about>.
5. Что такое Easy Trace Pro? [Электронный ресурс] // Easy Trace Group. – Режим доступа : http://www.easytrace.com/program/download_ru.

А. Г. Бердников, А. Н. Павлов, С. И. Шматков

Комплексная деловая игра для студентов специальности «Компьютеризированные системы управления и автоматика»

Настоящая статья описывает подход к организации комплексной деловой игры «Проектирование и реализация локальной вычислительной сети промышленного предприятия» и может быть использована для разработки учебно-методической документации.

Ключевые слова: проблемное обучение, деловая игра, сценарный план игры, кампусная локальная вычислительная сеть.

Одним из эффективных и апробированных способов активизации учебного процесса является деловая игра (ДИ), содержащая групповое упражнение по выработке решения в условиях, имитирующих реальность [1, 2, 3, 5, 6].

В деловой учебной игре сочетаются такие принципы обучения, как принцип моделирования будущей профессиональной деятельности и принцип проблемности обучения.

Комплексная деловая игра способствует углублению и систематизации знаний, полученных студентами при изучении дисциплин всего университетского курса по специальности, а также применению умений и навыков в решении профессионально-практических задач.

Для активизации учебного процесса создается связная модель читаемых дисциплин. Это делается заранее путем составления межпредметных структурно-логических схем [3], опыт разработки которых по направлению «Системная инженерия» достаточно подробно описан в литературе [4].

Любая практическая задача, как правило, является комплексной, так как она охватывает несколько взаимосвязанных вопросов, заданий и условий, которые не относятся к какой-либо одной учебной дисциплине или конкретной области знаний [3].

Идея комплексной ДИ, показывающая связь между учебными дисциплинами, знаниями, навыками, умениями, а также обучаемыми и обучающими, представлена на схеме (рис. 1).

Учебные задачи, выносимые на деловую игру, должны быть доступными для решения, но в то же время достаточно сложными, побуждающими обучаемых к приложению имеющихся знаний и умений, а также к поиску новых для них методов решения.

Единой методики разработки и проведения ДИ не существует. Основная причина, по мнению авторов, кроется в многообразии процессов игрового моделирования, особенно в технических и управленческих дисциплинах, и в сложности методического обобщения их результатов.

Целями деловой игры по специальности являются:

- получение участниками знаний, умений и навыков, необходимых в будущей профессиональной работе;
- оценка самого себя в играемой роли, что имеет большое воспитательное значение для личности студента.

При определении целей ДИ необходимо четко сформулировать проблему, которая прорабатывается полностью или частично в процессе игры.

Важным шагом в разработке игры является определение общего ситуационного замысла, на базе которого разрабатываются все методические и планирующие документы ДИ. Для студентов специальности «Компьютеризированные системы управления и автоматика» он разрабатывается на базе промышленного объекта, фрагменты которого изучались и рассчитывались в рамках учебных дисциплин, приведенных на схеме (рис. 1).

Замысел деловой игры включает в себя пояснительную записку и структурную схему объекта, где указывается следующая информация: 1) тема ДИ; 2) учебные и воспитательные цели игры; 3) время проведения игры, ее этапы и их продолжительность; 4) содержание исходной обстановки, исходных данных и справочного материала; 5) состав обучаемых, привлекаемых к ДИ, их задачи и ролевые инструкции

игрокам; 6) сценарный план проведения игры; 7) порядок разбора игры, подведения итогов и критерии оценки действий обучаемых; 8) организация руководства деловой игрой.

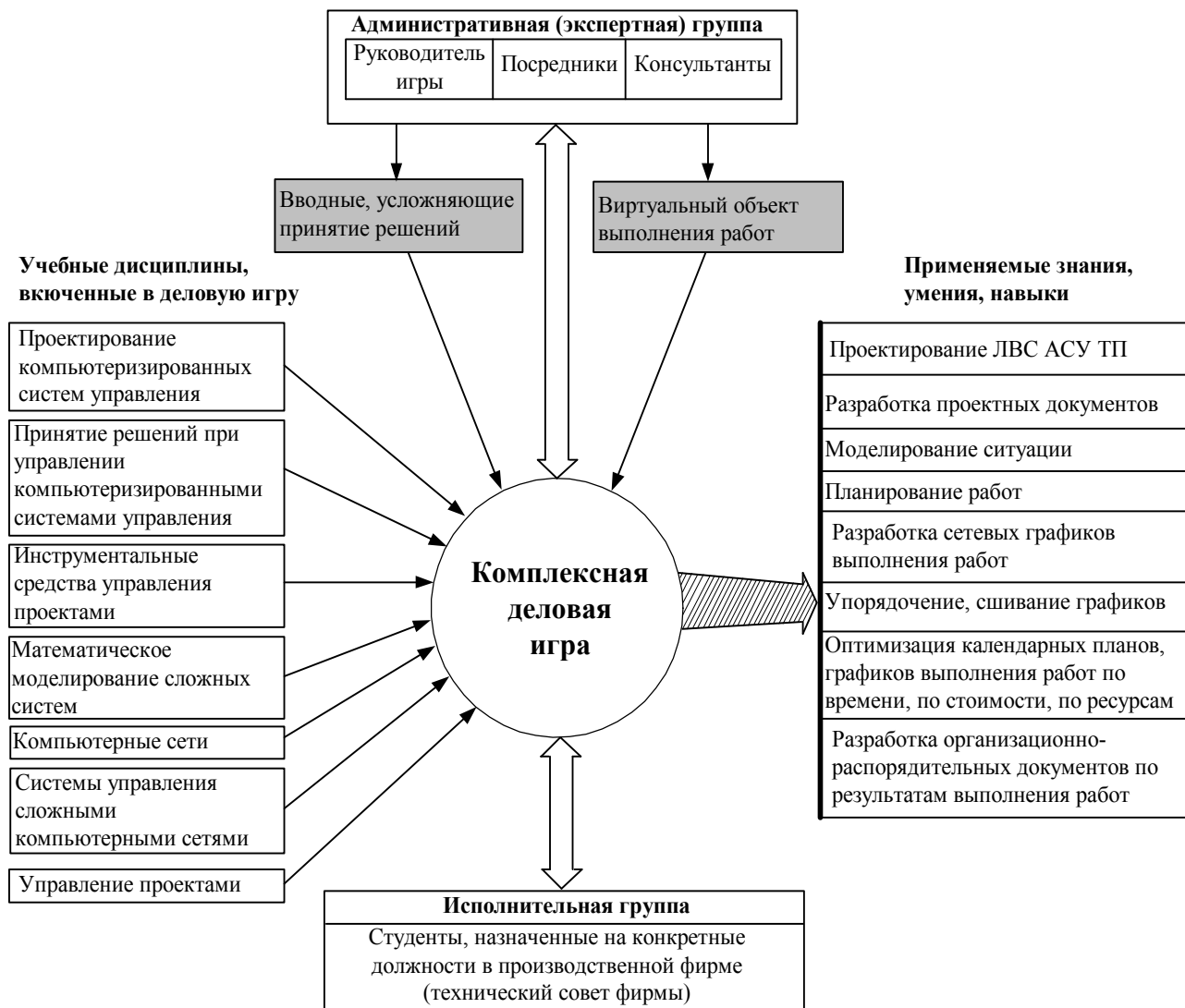

Рис.1. Структура комплексной деловой игры

Управляемым объектом, на базе которого планируется деловая игра, является виртуальная проектно-внедренческая организация (фирма), осуществляющая проектирование и управление реализацией проектов. В качестве предмета игры предлагается реконструкция кампусной локальной вычислительной сети (ЛВС) в соответствии с выдаваемыми игрокам техническими требованиями.

Структура, функциональные и технологические части объекта упрощены и обобщены таким образом, чтобы, с одной стороны, сосредоточить студентов на проработке задач, знакомых им по учебным дисциплинам, включенным в деловую игру, а, с другой, – чтобы сохранить в поведении играющих морально-психологическое соответствие реальной профессиональной деятельности.

В основе замысла деловой игры лежит создание ее модели, которая отражает выбранный фрагмент реальной действительности, задавая предметный контекст профессиональной деятельности специалиста. Структурная схема модели ДИ с ориентировочным распределением времени по этапам представлена на схеме (рис. 2). Как видно из приведенной схемы, игра рассчитана на 34 часа аудиторных занятий и 24 часа самостоятельной работы (всего 58 часов учебного времени).

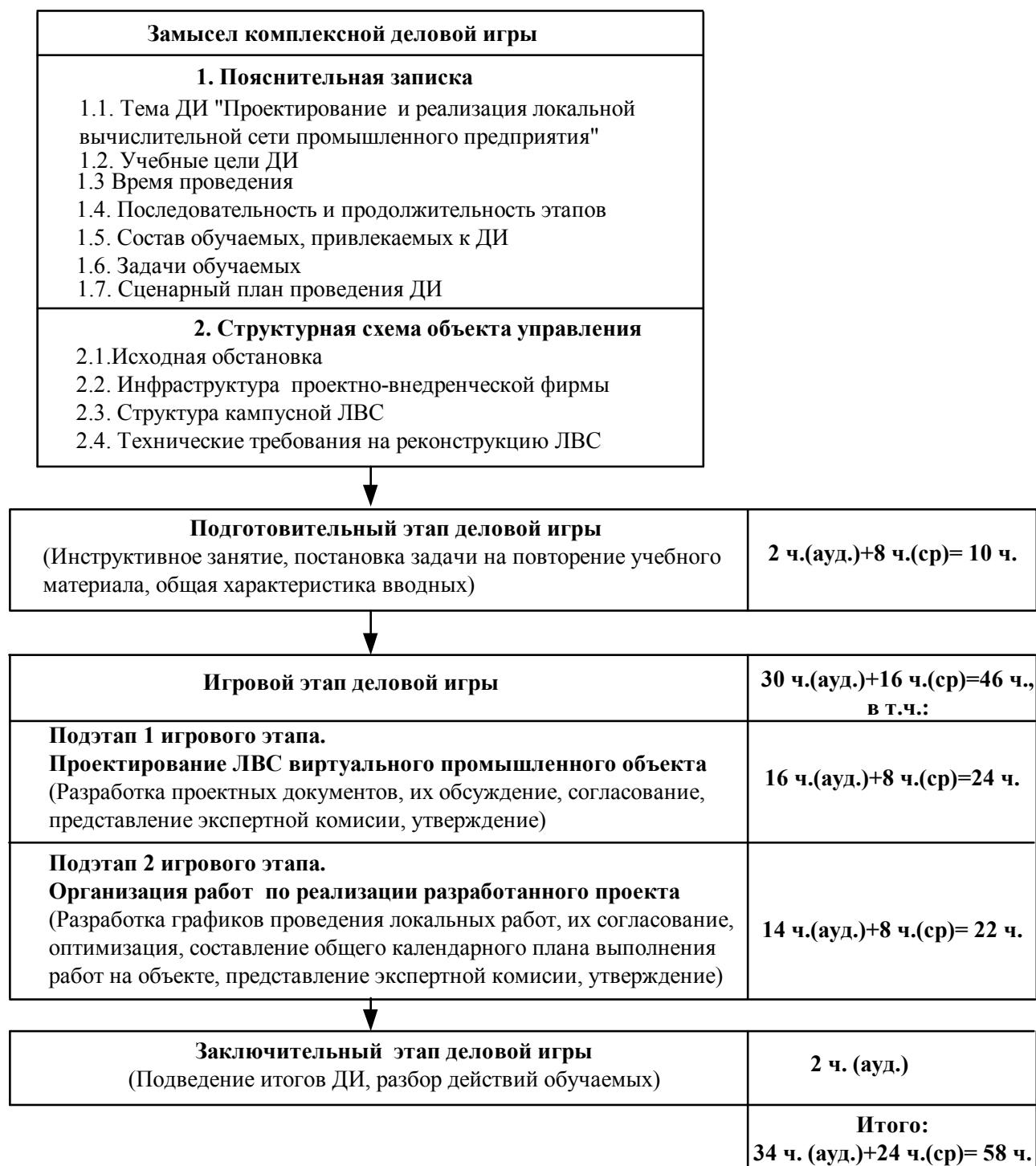

Рис.2. Модель комплексной деловой игры

Выполнение участниками игры локальных заданий по разработке и представлению требуемых документов ведется на коллегиальной основе. Решения, принимаемые исполнителями, обсуждаются на заседаниях технического совета виртуальной фирмы. При необходимости к их разработке привлекаются консультанты по затрагиваемым игрой проблемным вопросам.

Под фрагментом игрового этапа (подэтапом, итерационным шагом) понимается логическая часть игры, выделяемая в результате разделения игрового процесса на крупные части с учетом их ситуационного содержания. Каждый фрагмент, соответственно, имеет свою цель, являющуюся подцелью общей цели игры.

Выявление фрагментов игрового процесса позволяет определить роли его участников (по отдельным должностям или групповое исполнение ролей), однако не определяет номенклатуру всех эпизодов, которые должны быть проработаны в игре.

Под эпизодом в данном случае понимается организационное или психологическое событие (вводная), связанное с задачами игры и имеющее самостоятельное значение для их решения. Для четкого определения ситуационного замысла игры требуется содержательно охарактеризовать все включаемые в нее эпизоды.

Эпизоды должны быть оценены по продолжительности и сгруппированы по фрагментам (этапам, подэтапам). Следовательно, важным шагом в разработке игры является планирование ее во времени.

Совокупность уточненных по продолжительности этапов определяет расписание игры, включая соотношение астрономического и игрового времени, в частности, вводимые в расписание «временные скачки» (перерывы в игровом времени, оперативные паузы) [3].

Ход игры определяется сценарным планом, где расписаны действия участников на различных этапах и в различных эпизодах: как будут развиваться их возможные взаимодействия, какую информацию необходимо использовать, какие новые информационные данные необходимо внести в игру для обеспечения выполнения поставленной задачи [3] и когда это сделать.

Сценарный план определяет, какую документальную информацию должны получать играющие. Исходные данные, входящие в комплект методических материалов для проведения игры, в максимальной степени должны быть приближены к документации имитируемого объекта с учетом принятых для него упрощений.

Как видно из приведенной модели, деловую игру по специальности планируется провести в три этапа: подготовительный, игровой и заключительный.

Подготовительный этап включает в себя:

1) двухчасовое инструктивное занятие с участниками игры, включающее ознакомление с организацией и содержанием игры, перечень учебных дисциплин, в рамках которых будет проводиться игра, постановку задачи на повторение учебного материала, общую характеристику вводных;

2) уяснение обучаемыми задач и целей деловой игры;

3) определение объекта игры, выдача технических требований на проектирование и исходных данных по условному (виртуальному) объекту.

Игровой этап состоит из двух итераций (фрагментов): «Проектирование ЛВС виртуального промышленного объекта» и «Организация работ по реализации разработанного проекта».

В первой части игрового этапа «Проектирование ЛВС виртуального промышленного объекта» производятся следующие действия:

1) анализ технических требований и уяснение структуры технологического объекта;

2) составление команды разработчиков проекта из числа участников игры (в должности менеджеров проектно-технического отдела фирмы);

3) выдача техническим руководителем виртуальной фирмы индивидуальных (локальных) заданий по разработке проектных документов каждому участнику как сотруднику фирмы.

В состав разрабатываемых в первой части документов входят: техническое задание; структурная схема комплекса технических средств; спецификация оборудования и материалов; журнал электрических проводов (кабельный журнал); разделы пояснительной записки к проекту – техническое и программное обеспечения; сметы на выполнение проектно-изыскательских работ; определение перечня строительно-монтажных и пусконаладочных работ.

Содержанием первого подэтапа должны стать: доклады решений и проектных документов по локальным заданиям, их обсуждение и согласование; выработка техническим советом коллективного решения по представленным документам и технического задания на реконструкцию ЛВС, его утверждение и доклад экспертной комиссии.

Ориентировочное содержание первого подэтапа игры приведено на схеме (рис. 3).

Во второй части игрового этапа «Организация работ по реализации разработанного проекта» производятся следующие действия:

1) составление команды исполнителей работ по проекту из числа участников игры (в должности менеджеров отдела управления проектами);

2) выдача руководителем проекта фирмы индивидуальных (локальных) заданий по расчету временных и ресурсных параметров для разработки календарного плана и локальных графиков выполнения работ;

3) доклады решений по локальным заданиям, упорядочению графиков работ, их оптимизации по времени, стоимости;

4) согласование и сшивание графиков, вырабатывание коллективного решения техническим советом виртуальной фирмы по календарному плану и доклад его экспертной комиссии.

Рис. 3. Содержание 1-го подэтапа деловой игры

Результатом второй итерации игрового этапа должно стать утверждение общего календарного плана выполнения работ, а также сшитых, согласованных и оптимизированных графиков и акта выполненных работ. Ориентировочное содержание второго подэтапа игры приведено на схеме (рис. 4).

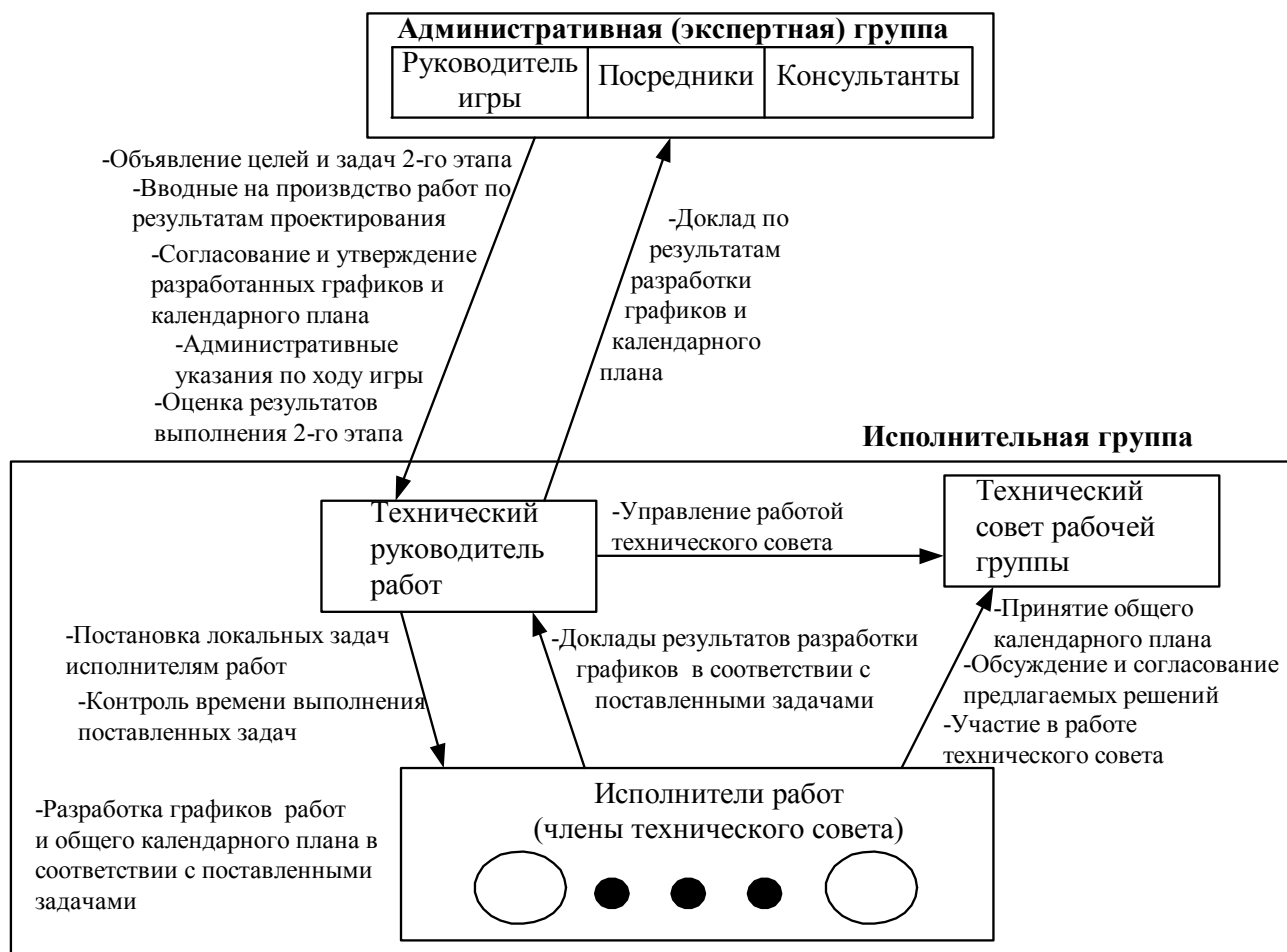

Рис. 4. Содержание 2-го подэтапа деловой игры

На заключительном этапе подводятся итоги игрового этапа. Производится разбор действий коллектива виртуальной фирмы и каждого участника игры персонально.

Участниками деловой игры являются профессорско-преподавательский состав кафедры теоретической и прикладной системотехники и студенты, обучающиеся по специальности «Компьютеризированные системы управления и автоматика».

Целесообразнее проводить деловую игру перед зимней экзаменационной сессией: конец третьего семестра для магистров и конец первого семестра для специалистов. Учебное время предлагается выделить за счет преподаваемых на этом этапе обучения дисциплин «Принятие решений при управлении компьютеризированными системами управления» и «Управление проектами».

По мнению авторов, проведение комплексной деловой игры позволит существенно повысить эффективность обучения по специальности и обеспечить активное формирование умений и навыков специалистов по IT-технологиям.

Литература

1. Бельчиков Я. М. Деловые игры / Я. М. Бельчиков, М. М. Бирштейн. – Рига : АВОТС, 1989. – 304 с.
2. Бердников А. Г. Опыт разработки структурно-логических схем подготовки специалистов по направлению «Системная инженерия» / А. Г. Бердников, С. И. Шматков : зб. наук.-метод. пр. – Вип. 5, Ч. 1. – Харьков : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 183 с. – С. 40–45.
3. Максименко Н. В. Методичні підходи до проведення ділової гри з дисципліни «Організація управління в екологічній діяльності» / Н. В. Максименко, Р. О. Квартенко, А. С. Александрова // Проблеми сучасної освіти : зб. наук.-метод. пр. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2014. – Вип. 5, Ч. 1. – С. 75–79.
4. Обзор деловых игр [Электронный ресурс]. – Режим доступа : md-hr.ru/articles/html/article32770.html.
5. Организация учебного процесса в академии : метод. рекомендации / под ред. В. М. Закорюкина. – Харьков : ВИРТА ПВО имени Л. А. Говорова, 1990. – 166 с.
6. Положення про організацію навчального процесу в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2016. – 69 с.

Л. В. Васильева, А. А. Исиченко

Оптимизация учебного процесса посредством внедрения информационных технологий

В данной статье рассматриваются различные методы информационных технологий, используемые в процессе обучения на факультете компьютерных наук Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина и позволяющие оптимизировать учебный процесс.

Ключевые слова: информационные технологии, компьютерные программы, обмен данными, оптимизация учебного процесса, дистанционное обучение.

В последнее десятилетие информационные технологии (далее – ИТ) стали широко использоваться во многих сферах деятельности человека, позволяя упростить решение некоторых задач. Они улучшили и в корне изменили традиционный способ обучения.

Современные ИТ позволяют создавать, хранить и обрабатывать информацию, являясь эффективным способом предоставления информации для обучения, а соответственно – мощным инструментом ускорения и улучшения организации образовательного процесса.

На факультете компьютерных наук Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в учебном процессе используются такие информационные технологии:

- обмен данными: студенты и преподаватели для обмена учебными материалами используют ИТ, что позволяет им легко получать доступ к академической информации в любое время;
- мультимедиа: эта технология подразумевает комбинирование разных форм представления информации на одном носителе, например текстовой, графической, аудио и видео (в процессе обучения визуализация данных помогает студентам запомнить нужную информацию легче и быстрее – это происходит по причине лучшего запоминания визуальных иллюстраций, нежели просто текста);
- доступ к разнообразным учебным онлайн-ресурсам: существует множество онлайн-ресурсов, позволяющих студентам найти ту или иную информацию на интересующую их тему, что позволяет им значительно снизить траты времени на поиск учебной информации и больше внимания уделить самому обучению;
- проверка знаний студента (тесты, модули и зачеты): использование специальных компьютерных программ в качестве средств автоматизации контроля знаний студентов – такие программы позволяют сразу получить результат и наглядно показать, где допущена ошибка;
- использование специальных компьютерных программ для подготовки студентов разных специальностей (например, на факультете компьютерных наук (ФКН) существует три направления подготовки: «Компьютерные науки», «Системная инженерия», а также «Безопасность информационных и телекоммуникационных систем»), причем каждое направление подготовки использует свои специальные компьютерные программы, которые позволяют ускорить и оптимизировать обучение, помогают студентам получить практические навыки;
- направление подготовки «Компьютерные науки» в процессе обучения использует следующие компьютерные программы: пакет офисных приложений Apache OpenOffice (в который входит текстовый процессор, табличный процессор, программа подготовки презентаций, векторный графический редактор и редактор формул), CorelDRAW light, Proteus, КОМПАС-3D LT, MathLab, компиляторы под различные языки программирования, программы для работы с СУБД;
- направление подготовки «Системная инженерия» – программы: MS Access, MySQL, MySQL Workbench (Community Edition), SqliteDog, компиляторы под различные языки программирования;
- направление подготовки «Безопасность информационных и коммуникационных систем» – программы: CrypTool, Mathcad, MathLab, MS Access, MySQL, компиляторы под различные языки программирования.

Однако не всегда есть возможность найти уже существующие программы, подходящие для всех предметов, или же они не доступны вследствие высокой стоимости.

На факультете развивается еще одна форма образования – дистанционная, позволяющая студентам построить для себя индивидуальный график обучения, а значит – решать, когда и сколько времени в течение семестра уделить изучению материала. Такой метод обучения сейчас доступен практически всем, необходимо лишь наличие компьютера с доступом в Интернет. Большой плюс дистанционного обучения заключается в отсутствии необходимости ежедневно посещать учебное заведение, что значительно экономит время и отлично подходит для тех, кто по каким-либо причинам (например, проблемы со здоровьем, географическая удаленность или семейные обстоятельства) вынужден перейти на индивидуальный график обучения.

Такое обучение очень эффективно в сфере дополнительного образования или повышения квалификации, поскольку предполагает, что обучаемый уже имеет базовые знания.

Институт последипломного образования и заочного (дистанционного) обучения был создан в Харьковском национальном университете имени В. Н. Каразина в январе 2015 года для реализации образовательных программ довузовского, высшего и последипломного образования, а также внедрения современных технологий обучения. Используя возможности современных образовательных технологий, институт предоставляет доступ к дистанционным курсам по выбранной специальности, которые размещены в банке веб-ресурсов университета, к программам повышения квалификации, второму высшему образованию и др. [3].

Также следует упомянуть, что с целью организации и оптимизации учебного процесса возникает необходимость создавать свои компьютерные программы, позволяющие автоматизировать многие процессы, которые ранее делались вручную. Рассмотрим программу «Выборки дисциплин, которые выносятся на сессию»: ее суть заключается в том, что она позволяет из учебного плана сделать выборку предметов, которые выносятся на сессию по семестрам. Эта программа также существенно облегчает работу администрации факультета и сотрудников деканата, то есть оптимизирует организацию учебного процесса. Кроме того, она может быть полезна и для студентов при реализации программ академической мобильности. Например, если студент обучался в другом вузе Украины или за рубежом и теперь желает продолжить обучение у нас на факультете, то, зайдя на сайт факультета, он может в течение небольшого количества времени узнать разницу предметов, которую ему необходимо сдать для дальнейшего обучения на нашем факультете.

Таким образом, информационные технологии являются неотъемлемой частью учебного процесса на факультете компьютерных наук

Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. Внедрение ИТ в современную систему образования позволяет оптимизировать учебный процесс как для студентов, так и для преподавателей и других работников сферы образования, – благодаря использованию основных положительных сторон ИТ: систематизации информации, круглосуточному удаленному доступу к ресурсам, хранению данных, обмену информацией, а также значительной экономии сил, времени и ресурсов.

Литература

1. Гудирева О. М. Система дистанційного навчання у вищому навчальному закладі / О. М. Гудирева // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2003. – № 5. – С. 38–42.

2. Институт последипломного образования и заочного (дистанционного) обучения Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dist.karazin.ua/about>.

3. Комплексна комп'ютерна система моніторингу та визначення рейтингів у навчальному процесі / Л. В. Васильєва, В. М. Лазурик, В. Т. Лазурик, Д. В. Рудичев // Матеріали п'ятої міжнар. наук.-практ. конф. [«Інформатизація освіти України. ІКТ у вищих навчальних закладах»] (Херсон, 19-22 трав. 2009 р.) / Херс. держ. ун-т. – Херсон, 2009. – С. 36–37.

*А. Н. Закревский, О. Ю. Карапетян,
А. Н. Тимченко, В. А. Смаль*

Роль дистанционного ЭКГ– консультирования и пульсоксиметрии в комплексной оценке состояния здоровья школьников

В статье представлена проблема необходимости создания баз данных о состоянии здоровья населения, а также внедрения в практику инновационных технологий для максимально быстрой регистрации, передачи и получения информации. Доказана целесообразность повышения эффективности оценки функционально-резервных возможностей сердечно-сосудистой системы школьников путем комплексного обследования с использованием пульсоксиметрии и дистанционного ЭКГ-консультирования.

Ключевые слова: пульсоксиметрия, комплексная оценка состояния здоровья школьников.

Важнейшим фактором как физического, так и психического развития подростков является физическая активность. Без сомнения, она, к тому же, повышает успеваемость. С возрастом уровень физической активности у подростков снижается, и они все больше времени проводят за

компьютером и телевизором. Малоподвижный образ жизни, минимальное участие в деятельности с физической нагрузкой приводит к развитию сердечно-сосудистых заболеваний уже в подростковом возрасте. Оценка подростками собственного здоровья изменяется с возрастом, нарастают гендерные различия [1, 3, 6].

Стимулирование физической активности среди детей и подростков – важное направление профилактических действий в целях снижения массы тела при ожирении, а также уменьшения риска развития сердечно-сосудистых заболеваний. В Украине в 2009 году был издан приказ № 518/674 МОЗ и МОН Украины, касающийся необходимости медико-педагогического контроля за физвоспитанием детей в общеобразовательных школах. При помощи специального теста «проба Руфье» определяют функционально-резервные возможности сердечно-сосудистой системы школьников [7, 8].

Известно, что физическая нагрузка, в том числе и при занятиях профессиональным спортом, провоцирует развитие злокачественных желудочковых аритмий и внезапную сердечную смерть у пациентов с врожденными дефектами функционирования ионных каналов, кардиомиопатиями и другими заболеваниями [1, 2, 7]. Для надежного прогнозирования риска синдрома внезапной смерти у подростков необходим комплексный подход [2, 4].

Стремительно входят в повседневную практику различных европейских стран услуги электронного здравоохранения, для чего необходимо совершенствование системы оказания качественной и своевременной медицинской помощи, создание баз данных о состоянии здоровья населения, внедрение в практику инновационных технологий для максимально быстрой регистрации, передачи и получения информации, вовлечение в процесс профилактики заболеваний самих пациентов [9, 10]. Именно на решение этих задач направлены современные научные исследования [5, 10].

Было проведено исследование с целью повысить эффективность оценки функционально-резервных возможностей сердечно-сосудистой системы школьников путем комплексного обследования с использованием пульсоксиметрии и дистанционного ЭКГ–консультирования.

Исследования проводились на базе Харьковской гимназии № 116. Обследовано 60 детей в возрасте 14-16 лет (учащиеся одной общеобразовательной школы); девочек – 26, мальчиков – 34. Дети были разделены на три группы по результатам пробы Руфье методом пульсоксиметрии. В первую группу вошли 25 подростков (10 девочек, 15 мальчиков), у которых уровень функционального резерва сердца был «низким». Вторую группу наблюдения составили 29 детей, у которых уровень функционального резерва сердца был «удовлетворительным»

и «средним» (14 девочек, 15 мальчиков). В третью (контрольную) группу включены 6 детей с «хорошим» и «высоким» функциональным резервом.

Каждому подростку была проведена проба Руфье с оценкой уровней функционального резерва сердца и ЭКГ– с последующей дистанционной передачей и интерпретацией данных в диагностическом центре. Проба Руфье проводилась по модифицированной методике: после пятиминутного спокойного состояния в положении сидя регистрировалась частота пульса с помощью пульсоксиметра (p1), затем на протяжении 45 секунд выполнялись 30 приседаний, после чего вновь регистрировалась частота пульса в первые 15 секунд (p2), а также последние 15 секунд (p3) первой минуты периода отдыха.

Результаты оценивались по индексу, рассчитанному по формуле: Индекс Руфье = $((p1+p2+p3)-200)/10$.

Оценка результатов указывала на уровни функционального резерва сердца: менее 3 – высокий; от 3,1 до 6 – хороший; от 6,1 до 9 – средний; от 9,1 до 14 – удовлетворительный; более 14 – низкий.

Всем детям проведено ЭКГ– исследование при помощи устройства отображения электрокардиографического сигнала на телекоммуникационных устройствах «Москит» – с последующей дистанционной передачей данных в консультационно-диагностический центр. Прибор «Москит» относится к современным мобильным (m-health) устройствам сбора, анализа и передачи медико-санитарных данных. Он предназначен для индивидуального применения пациентами и врачами функциональной диагностики, терапевтами, кардиологами. Отображение ЭКГ пациента происходит непосредственно на экране мобильного телефона на базе Android [2, 4]. Также подразумеваются сохранение ЭКГ– сигнала и данных пациента в электронной базе на мобильном телефоне – с последующим переносом информации на компьютер, а также возможность немедленной передачи ЭКГ в удаленный консультационный центр и получение консультации по мобильному телефону. Все перечисленное обеспечивает доступность прибора для применения в массовых обследованиях школьников с целью оценки их физической подготовленности, состояния сердечно-сосудистой системы и динамического наблюдения детей, состоящих в группе риска развития сердечно-сосудистой патологии.

ЭКГ– исследования (с последующей дистанционной передачей данных в консультационно-диагностический центр) проводились по следующей методике. Пациенту в положении лежа на спине устанавливались электроды согласно выбранному монтажу, производились запись кардиограммы и перенос данных на мобильное устройство, а затем – в диагностический центр по e-mail или мобильной связи.

Для обработки полученных данных использовались таблицы математической статистики.

Систематизированы результаты проведения пробы Руфье с использованием пульсоксиметрии у 60 детей, занимающихся дополнительно в спортивной секции, а также детей, занимающихся творческой деятельностью, и школьников, которые ничем дополнительно не занимаются, – по 20 подростков в каждой группе. Полученные данные представлены в таблице 1.

Таблица 1

Уровни функционального резерва сердца по результатам пробы Руфье методом пульсоксиметрии (n=60)

Уровень функционального резерва сердца	1 группа (n=20)	2 группа (n=20)	3 группа (n=20)	Всего абс. (%) (n=60)
Высокий (< 3)	2	0	0	2 (3±2)
Хороший (3,1-6)	4	0	0	4 (7±3)
Средний (6,1-9)	12	3	0	15 (25±6)
Удовлетворительный (9,1-14)	2	7	5	14 (23±6)
Низкий (>14)	0	10	15	25 (42±6)

Анализ полученных результатов (см. диаграммы рис. 1) свидетельствует о достоверном ($p<0,05$) различии физической подготовленности и функционального резерва сердечно-сосудистой системы детей, занимающихся дополнительно в спортивной секции, а также группами детей, занимающихся творческой деятельностью, и школьников, которые ничем дополнительно не занимаются.

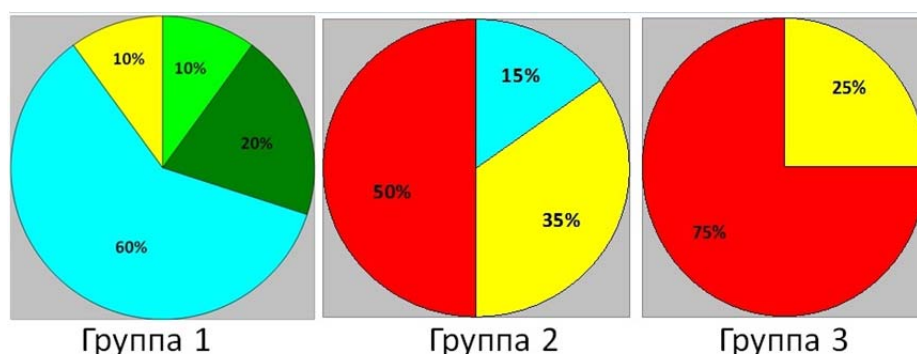

Рис. 1. Результаты проведения пробы Руфье с использованием пульсоксиметрии у детей, занимающихся дополнительно в спортивной секции, а также детей, занимающихся творческой деятельностью, и школьников, которые ничем дополнительно не занимаются

Анализ данных, полученных при проведении пробы Руфье в трех группах подростков с различной ежедневной физической нагрузкой,

позволяет выделить 5 уровней функционального резерва сердца, сравнительная характеристика которых представлена на диаграмме (рис. 2).

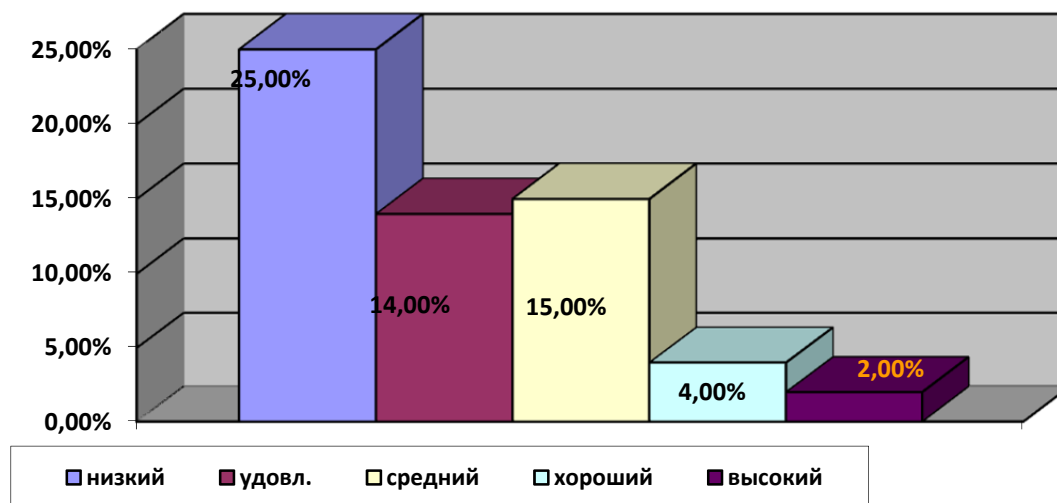

Рис. 2. Сравнительная характеристика уровней функционального резерва сердца по результатам пробы Руфье методом пульсоксиметрии

Диаграмма наглядно иллюстрирует значительное преобладание уровней сниженного функционального резерва сердца у школьников старших классов над «высокой» и «хорошей» физической подготовленностью, которая составляет всего 10 ± 4 % (6 детей) от общего числа обследованных подростков.

Достоверные различия отсутствовали между частотой встречаемости высокого и хорошего, а также среднего и удовлетворительного уровней функционального резерва сердца. В связи с этим для оценки данных ЭКГ-обследования 60 школьников были разделены на три группы. В первую группу вошли дети, у которых по данным пробы Руфье методом пульсоксиметрии зарегистрирован низкий уровень функционального резерва сердца, – 25 человек. Вторую группу составили подростки со средним и удовлетворительным уровнем функционального резерва – 29 человек. Третью группу (контрольную) сформировали дети с высоким и хорошим уровнем функционального резерва – 6 человек.

Всем детям проведено ЭКГ-обследование – с последующей дистанционной передачей данных в консультативно-диагностический центр Харьковской областной клинической больницы, где произведена обработка данных. Полученные результаты представлены в таблице 2.

У всех обследованных детей регистрировался ведущий синусовый ритм, синусовая тахикардия достоверно чаще ($p < 0,05$) регистрировалась у детей первой и второй групп – 84 ± 7 % и 62 ± 9 %, соответственно, – по сравнению с контрольной (33 ± 21 %).

Таблица 2

Результаты дистанционного ЭКГ-консультирования школьников

Результаты ЭКГ-исследования	Первая группа (n=25) абс. (%)	Вторая группа (n=29) абс. (%)	Третья группа (n=6) абс. (%)	Достоверность различий (p) между первой, второй группами и контрольной третьей группой
Синусовый ритм	25 (100-4)	29 (100-3)	6 (100-17)	$p > 0,05$
Синусовая тахикардия	21 (84±7)	18 (62±9)	2 (33±21)	$p < 0,05$
Экстрасистолия желудочковая	3 (12±7)	0	0	$p < 0,05$
Синоатриальная блокада 2 степени (тип 1)	1 (4±4)	0	0	$p > 0,05$
Положение оси сердца – вертикальное	8 (32±10)	9 (31±9)	6 (100-17)	$p < 0,05$
Положение оси сердца – отклонена вправо	17 (68±10)	20 (69±9)	0	$p < 0,05$
Нарушение внутрижелудочковой проводимости по правой ножке пучка Гиса	16 (64±10)	14 (48±9)	2 (33±21)	$p > 0,05$
Нарушение процессов реполяризации миокарда	15 (60±10)	12 (41±9)	0	$p < 0,05$

Обращает внимание наличие у подростков с низким функциональным резервом сердца таких значимых вариантов аритмий, как синоатриальная блокада 2 степени (тип 1) у одного (4±4 %) ребенка, и желудочковых экстрасистол – у трех (12±7 %) детей. Во второй и третьей группах синоатриальная блокада и экстрасистолии не были зарегистрированы.

Положение электрической оси сердца у детей первой и второй групп характеризовалось отклонением вправо 32±10 % и 31±9 %, в контрольной группе у всех детей зарегистрировано вертикальное положение электрической оси.

Нарушение внутрижелудочковой проводимости по правой ножке пучка Гиса достоверно не различалось в группах сравнения, а нарушения процессов реполяризации миокарда преобладали у подростков первой и второй групп (60±10 % и 41±9 %, соответственно); не были зарегистрированы у детей третьей группы с высокими показателями функционального резерва сердца.

В ходе проведения работы выработан алгоритм комплексного обследования школьников старших классов (рис. 3).

Рис. 3. Алгоритм комплексного обследования школьников старших классов

Алгоритм обследования старшеклассников позволяет на ранних этапах своевременно выявлять патологические изменения со стороны сердечно-сосудистой системы, сформировать группы риска и базу данных для последующего наблюдения, а также контроля за динамикой состояния школьников старших классов.

Таким образом, проведенное дистанционное ЭКГ– консультирование позволяет усовершенствовать модель проведения обследования подростков в школах, что, несомненно, улучшит оказание лечебно-профилактической помощи детям в современных условиях. Выявлены характерные изменения на ЭКГ у подростков со сниженным уровнем функционального резерва сердца: синусовая тахикардия, экстрасистолия желудочковая, синоатриальная блокада 2 степени (тип 1), отклонение электрической оси сердца вправо, нарушение процессов реполяризации миокарда.

Разработанный алгоритм обследования старшеклассников позволяет на ранних этапах своевременно выявлять патологические изменения со стороны сердечно-сосудистой системы, сформировать группы риска

и базу данных для последующего наблюдения и контроля за динамикой состояния школьников старших классов.

Литература

1. Горбунова И. А. Влияние дозированной физической нагрузки на процессы адаптации и дезадаптации сердечно-сосудистой системы у детей в норме и при патологии : автореф. дис. ... канд. мед. наук : 14.00.16 / Инна Анатольевна Горбунова. – Саранск, 2009. – 102 с.
2. Закревський А. М. Практичні аспекти дистанційного навчання на базі телемедицини діагностичних систем / А. М. Закревський, Р. В. Павлович, Т. О. Загубиженко, О. Ю. Карапетян // Зб. наук.-метод. пр. І всеукр. наук.-практ. конф. «Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє» / ХНУ імені В. Н. Каразіна, 14–15 трав. 2015 р.). – Харків, 2015. – С. 157–162.
3. Ковальчук Л. Я. Результати реалізації новітніх методик навчального процесу в Тернопільському державному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського та плани на майбутнє / Л. Я. Ковальчук // Медична освіта. – 2012. – № 2. – С. 11–17.
4. Мінцер О. П. Інформаційно-технологічні проблеми організації телемедицини консультацій / О. П. Мінцер, В. В. Краснов, Г. Тахере // Медична інформатика та інженерія. – 2011. – № 4. – С. 32–37.
5. Новиков Е. В. Проба Руфье у школьників: первые результаты / Е. В. Новиков, Я. И. Ткалич // Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки та практики. – 2010. – Вип. 23. – № 4. – С. 94–95.
6. Об обеспечении медико-педагогического контроля за физическим воспитанием учеников в общеобразовательных учебных заведениях: Приказ МОЗ Украины и МОН Украины от 20 июля 2009 года № 518/674 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE16788Z.html.
7. Про впровадження телемедицини в закладах охорони здоров'я: Наказ МОЗ України від 26.03.2010 р. № 261. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20100326_261.html.
8. Пересипкіна Т. В. Динаміка стану здоров'я підлітків України / Т. В. Пересипкіна // Здоровье ребенка. – 2014. – № 1 (52). – С. 20–21.
9. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р., № 386-р // Офіційний вісник України. – 2013. – № 44. – Ст. 1581. – С. 79.
10. Руководство ВОЗ по пульсоксиметрии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lifebox.org/wp-content/uploads/WHO-Pulse-Oximetry-Training-Manual-Final-Russian.pdf>.

Методика создания и использования учебных геологических коллекций

Статья посвящена методике создания и использования в ходе лабораторных и практических занятий учебных коллекций минералов и горных пород в курсе «Общая геология» для студентов-геологов, а также этих коллекций и коллекции окаменелостей в качестве обеспечения дисциплины «Общая и историческая геология» для студентов-географов первого курса.

Ключевые слова: учебные геологические коллекции, методика изучения коллекций, профессиональная подготовка студентов-геологов и географов.

Преподавание учебных дисциплин «Общая геология» и «Общая и историческая геология», которые читаются на первом курсе, преследует цель формирования у студентов устойчивых знаний о геологии и геологической истории Земли. На этих дисциплинах базируется последующая профессиональная подготовка геологов и географов, и в них большое внимание уделено разделу «Состав и строение Земли». В качестве одной из тем этого раздела рассматриваются минералы и горные породы как компоненты земной коры. В результате ее изучения студенты должны уметь определять минералы, горные породы и полезные ископаемые, а также анализировать их происхождение при поиске новых месторождений. Кроме того, студенты на основании знаний физических свойств минералов и горных пород получают возможность судить об одном из существенных факторов рельефообразования как важного геологического процесса в географической оболочке. Изучение окаменелостей в курсе для географов отвечает темам о геохронологии и палеогеографии (распределение суши и моря, климат прошедших геологических эпох и т.п.), а также о геологической истории развития Земли как закономерной смене ландшафтов. Эти же коллекции могут быть использованы также и при изучении региональной геологии и в курсах, посвященных геологическим памятникам Украины, в том числе – нашего региона.

Одним из методов реализации названных задач является изучение геологических коллекций. В ходе практических и лабораторных занятий студенты приобретают навыки диагностики по внешним признакам наиболее распространенных породо- и рудообразующих минералов, определения горных пород, которые являются главнейшими компонентами литосферы и полезными ископаемыми, и знакомятся с окаменелыми

остатками животных и растений. Успешность занятий во многом определяется качеством коллекций – их полнотой, наглядностью, представительностью и типичностью образцов, аккуратностью их оформления. Немаловажной является возможность непосредственно осязать эти геологические объекты, что практически исключено при знакомстве с ними в музейных экспозициях.

Основу используемых в настоящее время на кафедре геологии учебных коллекций составляют материалы, накопленные за долгие годы полевых научных исследований сотрудниками кафедры геологии факультета геологии, географии, рекреации и туризма, особенно при изучении геологических памятников Харьковщины [1]. Многочисленные геологические образцы были доставлены студентами, которые проходили производственную практику – как на территории Украины, так и в других местностях, подчас весьма удаленных. Эти работы, проводившиеся в регионах с различным геологическим строением, позволили собрать представительные коллекции, отражающие многообразие минералов, горных пород, полезных ископаемых, а также палеогеографических обстановок геологического прошлого. Кроме того, в состав учебных коллекций вошли шtuфы минералов, горных пород, полезных ископаемых и окаменелостей, которые некогда централизованным путем поставлялись вузам геологического профиля.

Таким образом, рассматриваемые учебные коллекции содержат наиболее типичные геологические образцы как зарубежных, так и расположенных на Украине проявлений и месторождений. Особенно важное место занимают те из них, которые характеризуют геологию Харьковщины, что отвечает методической задаче обучения на краеведческой основе и необходимо для прохождения учебных полевых геологических практик и дальнейшей работы, включая и производственную деятельность в нашем регионе. Отметим, что используемые учебные коллекции характеризуют все разнообразие геологических процессов, которые являются главным предметом изучения в курсах общей геологии.

Непосредственно практическим и лабораторным работам предшествует ознакомительная экскурсия по экспозиции залов минералов, горных пород и палеонтологии Музея природы ХНУ имени В. Н. Каразина [3]. Методика работы с коллекциями предусматривает, прежде всего, общее визуальное ознакомление с ними, затем – непосредственное изучение и описание образцов, снабженных соответствующими этикетками, и, наконец, работу по диагностике неизвестных студентам минералов, горных пород, руд и окаменелостей. На занятиях это сопровождается демонстрацией графических материалов в виде схем строения месторождений полезных ископаемых, фотографий полевых объектов и т. п.

Работа с коллекцией минералов предполагает практическое определение диагностических свойств минералов: их твердости, цвета черты, магнитности, наличия или отсутствия химической реакции с разбавленной соляной кислотой (для опознавания карбонатных минералов). Это объясняет принципы построения таблиц для определения минералов по внешним признакам. Итоговым заданием по этой теме является выяснение и описание диагностических свойств неизвестных студентам минералов и их определение по указанным таблицам.

Работа с коллекцией горных пород. В коллекции представлены: магматические породы всех типов по химическому составу (породы нормального и щелочного ряда, а также отличающиеся по содержанию кремнезема – кислые, средние, основные и ультраосновные) и фациям глубинности (интрузивные, гипабиссальные и эффузивные); осадочные породы – обломочные, органогенные и хемогенные, а также вулканогенно-осадочные; метаморфические породы разных рядов по исходному составу и метаморфическим фациям; гипергенные породы (сформированные в ходе процессов выветривания). Изучение этой коллекции направлено на определение минерального состава пород, их структуры и текстуры с выходом на установление их генезиса и возможностей практического использования.

Работа с палеонтологической коллекцией – визуальное изучение и зарисовки окаменелостей, которые важны в геохронологическом отношении и как носители палеогеографической информации.

Методическим обеспечением занятий служат известные руководства по практическим и лабораторным работам по курсу общей геологии [4, 5], обеспечивающие не только аудиторные практические и лабораторные занятия, но и дополнительное самостоятельное изучение коллекций в удобное для студентов время. Кроме того, используется также авторское учебное пособие по геологии и геологическому наследию Харьковщины, в котором особое внимание уделено минералам, горным породам и окаменелостям Харьковщины [2]. В частности, в этом пособии подробно рассмотрены представленные в учебной коллекции формы диагенетической карбонатной и сульфидной минерализации, гипергенные выделения опала, своеобразные осадочные горные породы – спонгиевые песчаники и силициты, опоковидные глауконитово-кварцевые песчаники и алевролиты, вулканогенно-осадочные песчаники с обломками андезитов и зернами роговой обманки и биотита, а также известные в регионе окаменелости – юрские и меловые моллюски, иглокожие, брахиоподы и другие, особенно – руководящие виды, позволяющие датировать вмещающие их отложения; остатки триасовых и юрских растений.

После выполнения предусмотренного объема практических и лабораторных занятий проводится повторное, более профессиональное

рассмотрение экспозиций Музея природы ХНУ имени В. Н. Каразина, позволяющее полнее раскрыть многочисленность, разнообразие минералов и горных пород в природе, ознакомиться с систематикой древних организмов, их эволюцией и ландшафтами некоторых геологических периодов.

Итоговая аттестация по практическим и лабораторным занятиям проводится в виде контрольной работы по описанию и определению имеющихся в учебных коллекциях образцов минералов, горных пород и окаменелостей, в ходе которой студенты получают возможность продемонстрировать полученные ими навыки диагностики отмеченных геологических объектов.

Литература

1. Космачова М. В. Геологічні пам'ятки Харківщини, їх використання та охорона / М. В. Космачова // Вісник Харківського національного університету. – 2013. – № 1070 : Екологія. – Вип. 9. – С. 48–54.
2. Космачова М. В. Геологічна будова та спадщина Харківщини : навч. посіб. / М. В. Космачова. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 112 с.
3. Космачева М. В. О методической целесообразности использования экспозиции геологического отдела Музея природы ХНУ имени В. Н. Каразина при преподавании учебного курса «Общая и историческая геология» / М. В. Космачева // Проблеми сучасної освіти : зб. наук.-метод. пр. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2014. – Вип. 5. У 2 ч. : Ч. 1. – С. 69–74.
4. Музафаров В. Г. Определитель минералов, горных пород и окаменелостей : справ. пособие / В. Г. Музафаров. – Москва : Недра, 1979. – 327 с.
5. Павлинов В. Н. Пособие к лабораторным занятиям по общей геологии : учеб. пособие для вузов / В. Н. Павлинов, А. Е. Михайлов, Д. С. Кизевальтер и др. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва : Недра, 1988. – 149 с.

*Г. В. Летьго, О. Л. Говаленкова, В. Г. Чернуський,
В. Л. Кашіна-Ярмак, А. О. Радченко*

Принципи та особливості викладання дисципліни «Педіатрія» студентам медичного факультету

У статті обговорюються принципи та особливості викладання дисципліни «Педіатрія», важливість застосування сучасних навчальних технологій і поєднання їх з традиційними видами занять для досягнення цілей освітнього процесу та підвищення якості навчання.

Ключові слова: педіатрія, професійна компетентність, новітні технології навчання, клінічна лекція, клінічне практичне заняття, самостійна робота студентів.

На сьогодні, відповідно до типової програми навчальної дисципліни «Педіатрія» для студентів вищих медичних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, затвердженої Наказом МОЗ України № 119 від 25.03.2005 р., дисципліна «Педіатрія» викладається впродовж VII-VIII семестрів на 4 курсі (аудиторних годин – 100, в тому числі лекцій – 20; практичних – 80; самостійна

робота студентів – 35), а також упродовж IX-X семестрів на 5 курсі (аудиторних годин – 140, у тому числі: лекцій – 30; практичних – 110; самостійна робота студентів – 40). У цілому, за відведений час студенти повинні отримати знання із клінічних розділів педіатрії, оволодіти навичками клінічного обстеження хворої дитини, вміти проводити синдромальну діагностику, оцінювати клінічні прояви, визначати обсяг діагностичних заходів та окреслювати принципи лікування у класичному варіанті [3, 4].

Методологічну основу викладання дисципліни «Педіатрія» складає чітка внутрішньодисциплінарна інтеграція та диференціація процесу навчання. Основними видами навчальної діяльності на кафедрі педіатрії медичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна є проведення лекцій та практичних занять. Ключовою особливістю вищезгаданих дидактичних форм є те, що вони є клінічними. Клінічна лекція – основна форма навчання, виховання та розвитку

студентів, вона забезпечує теоретико-методологічну базу з дисципліни, формує клінічне мислення. Клінічне практичне заняття характеризується розглядом випадків хвороб дитячого віку і є основною формою управління пізнавальною діяльністю студентів.

Основні принципи проведення клінічних лекцій на 4-5 курсі: протягом відведеного часу розглядаються нозологічні форми у типових їх проявах, подається класичний варіант розвитку клінічних проявів, діагностики та лікування захворювань [1, 5].

Обов'язково наводяться загальне визначення захворювання, поширеність, етіологія та патогенез, класифікація згідно з номенклатурою хвороб МКХ-X, принципи діагностики та диференціального діагнозу, особлива увага приділяється перебігу патології, сучасним принципам лікування та профілактики. Обов'язковим елементом лекції є демонстрація хворого за тематикою, з розглядом історії хвороби й акцентуванням уваги студентів на типових ознаках захворювання та особливостях певного клінічного випадку. Подібна структура викладання лекційного матеріалу забезпечує, по-перше, зв'язок з іншими дисциплінами на основі інтеграції з фундаментальними та загальноклінічними дисциплінами. По-друге, формується певний рівень професійної компетентності, відбувається отримання та засвоєння базових професійних знань з дисципліни.

Завданням клінічного практичного заняття є встановлення взаємозв'язку між теорією та практикою. Необхідно навчити студентів застосовувати отриманий теоретичний матеріал безпосередньо під час роботи з хворою дитиною. Це досягається шляхом наведення певної сукупності характерних ознак, необхідних для класичного варіанту нозології, що вивчається. На цьому етапі діагноз хвороби, невідомий студентам, необхідно встановити в процесі огляду, максимально опанувати повний план обстеження пацієнта. При виконанні об'єктивного дослідження акцентується увага на методології пальпації, перкусії, аускультатії саме ураженого органу чи системи органів. При цьому обсяг диференційованих хвороб не обмежується та включає різноманітні захворювання ураженого органу. Питання лікування обговорюються в загальних для певної нозології принципах з обов'язковим урахуванням етіопатогенетичного підходу до його призначення. Подібна тактика проведення заняття сприяє активізації

розумової діяльності, застосуванню дедуктивного методу та способу міркування від загальних положень до окремих висновків.

Для отримання студентом якісних знань необхідно організувати активну навчальну діяльність студентів. Одним із етапів цього процесу є чітка, добре організована самостійна робота студентів. Її основна мета – розвиток пізнавальних здібностей, пошукових навичок, творчої активності та логічного мислення у студентів [2, 6].

Розвиток сучасних освітніх технологій дозволяє підвищити ефективність самостійної роботи студентів і якісно модернізувати навчальний процес у цілому. Для забезпечення наочності в навчанні було використано демонстраційне обладнання із застосуванням сучасних комп'ютерних технологій (мультимедійне обладнання з персональним комп'ютером). Застосування в процесі самостійної роботи бібліотеки та мережі Інтернет сприяє формуванню цілісної системи навичок. Самостійна робота виконується студентами в межах академічної дисципліни під керівництвом викладача – як в аудиторний час (курація, тестування, опитування, освоєння практичних навичок, вирішення ситуаційних задач), так і в позааудиторний (робота в бібліотеці, написання рефератів, вирішення клінічних задач).

Окрім того, розроблені викладачами кафедри дистанційні курси з низки дисциплін, у тому числі з «Педіатрії», дозволили оптимізувати технологію навчання таким чином, що студент при самостійній підготовці до практичного заняття має можливість ознайомитися з представленим теоретичним матеріалом. До уваги студента надаються ілюстрації, відеолекції, мультимедійні презентації, електронні версії підручників.

Нині в ілюстративному архіві кафедри є численні фотознімки хворих з різною патологією, відеолекції професорів кафедри, відеозаписи, на яких викладачі кафедри дають пояснення щодо проведення опитування та огляду пацієнтів, принципів діагностичного пошуку.

Завдяки дистанційним курсам студенти мають можливість ознайомитися з публікаціями провідних вчених не тільки України, але й закордонних фахівців.

Окрім того, в дистанційному курсі є можливість проведення контролю знань. Це може бути як самоконтроль, так і контроль з отриманням певних балів. Перевагою такого оцінювання є те, що на практичному занятті не витрачається час на проведення тестового контролю, студент може у зручний для нього час увійти в систему, відповісти на поставлені запитання – і одразу ж отримати оцінку (відбувається формування відомостей за кожним студентом). Окрім того, передбачено тренувальне тестування, тобто студент має можливість пройти завдання з детальним розглядом варіантів відповідей.

У системі також передбачено онлайн-спілкування з викладачем у встановлений ним час. На думку студентів, це допомагає краще засвоїти навчальний матеріал, окреслити зміст і характер подальшої роботи, стимулює пізнавальний інтерес.

Таким чином, використання зазначених методів викладання дисципліни, які поєднують традиційні види занять (лекції та практичні заняття) і застосування сучасних комп'ютерних технологій, у сполученні з активізацією самостійної роботи студентів, дозволяє значно покращити викладання та засвоєння навчального матеріалу, що підвищує успішність з дисципліни та формує стійкі знання і навички.

Література

1. Багрій М. М. Ефективність поєднання традиційних форм навчання із засадами Болонського процесу в доклінічній підготовці лікарів / М. М. Багрій, Н. М. Воронич-Семченко, О. Г. Попадинець // Галицький лікарський вісник. – 2010. – Т.17, № 1. – С. 89–91.
2. Говаленкова О. Л. Шляхи підвищення якості навчання / О. Л. Говаленкова, С. В. Говаленков // Проблеми сучасної освіти : зб. наук.-метод. пр. – Вип. 5. У 2 ч. : Ч. 1. – Харьков : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – С. 50–55.
3. Мороз І. К. Кредитно-модульна система організації навчального процесу : довідник для студентів / І. К. Мороз. – Київ : Освіта України. – 2005. – 91 с.
4. Скар О. Модернізація форм і методів навчання студентів у контексті кредитно-модульної системи / О. Скар // Вища школа. – 2006. – № 3. – С. 33–45.
5. Целуйко В. И. Болонский процесс и клиническое образование (размышления клинициста) / В. И. Целуйко, Л. Н. Никифорова, Г. И. Колишко // Проблеми медичної науки і освіти. – 2008. – № 2. – С. 12–13.
6. Шевченко О. С. Шляхи удосконалення організації самостійної роботи студентів з позицій їх мотивації до навчання / О. С. Шевченко, Ю. М. Пашков, С. Л. Матвєєва // Актуальні питання якості медичної освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 12–13 трав. 2011 р.) / М-во охорони здоров'я, Тернопільський державний медичний університет. – Тернопіль : ТДМУ, 2011. – С. 375–376.

Н. В. Максименко, А. С. Александрова

Система дидактичного контролю з дисципліни «Формування екомережі»

У статті запропоновано систему дидактичного контролю теми «Структура екологічної мережі в Україні» з дисципліни «Формування екомережі» для студентів-екологів. Наведено базові та індивідуально-психологічні характеристики студентської групи на підставі алгоритму контрольно-проектувальної діяльності, обґрунтовано вибраний тип, вид, об'єкти перевірки, метод (їхнє поєднання) та форму контролю. Розроблено засоби контролю навчальної діяльності студентів та критерії оцінки їхнього виконання, визначено функції контролю, що превалюють у діях суб'єктів на занятті.

Ключові слова: дидактика, контроль, функції контролю, структурно-логічна схема, критерії оцінки.

Термін «дидактика» вперше було введено німецьким педагогом В. Ратке (XVI–XVII ст.), який назвав свій курс лекцій «дидактикою», або «мистецтвом навчання» [1]. Я. А. Коменський у своєму знаменитому творі «Велика дидактика» у XVII ст. трактував це поняття як «універсальне мистецтво навчати всіх усьому» [4, 6]. У середині XIX ст. німецький педагог Ф. Дістервег висловив прогресивну для свого часу ідею: навчання, на його думку, є активним процесом, який розвиває пізнавальні здібності, самостійність та ініціативу учнів. Він заклав основи навчання, яке розвиває особистість [3].

Дидактика вивчає закономірності засвоєння знань, умінь і навичок, формування переконань; визначає обсяг і структуру змісту освіти, вдосконалює методи й організаційні форми навчання, вплив навчального процесу на особу [4]. Вона відповідає на три запитання:

- 1) чому навчати? (зміст освіти);
- 2) як навчати? (методи і принципи);
- 3) як вчитися? (методи і прийоми самостійної діяльності).

Таким чином, дидактика науково обґрунтовує зміст, методи і форми навчання.

Об'єктом дидактики є процес навчання і вивчення як пов'язані види діяльності.

Предметом дидактики є закони і закономірності функціонування системи навчання, тобто закони і закономірності визначення цілей, побудови змісту і процесу навчання.

Дослідники О. М. Степанов і М. М. Фіцула предмет дидактики визначають також як [4]:

- 1) визначення мети і завдань навчання, без чого неможливе повноцінне навчання;

- 2) окреслення змісту освіти відповідно до вимог суспільства. Це дасть змогу підібрати науковий матеріал, який учні або студенти мають засвоїти, а також певні практичні вміння і навички, якими вони повинні оволодіти за час навчання;

- 3) виявлення закономірностей процесу навчання на основі його аналізу, здійснення спеціальної пошукової експериментальної роботи;

- 4) обґрунтування принципів і правил навчання на основі виявлених його закономірностей;

- 5) вироблення організаційних форм, методів і прийомів навчання; дидактика покликана ознайомити педагогів зі способами і шляхами навчання учнів, за допомогою яких можна досягти цілей процесу навчання;

б) забезпечення навчально-матеріальної бази, засобів навчання, які може використовувати педагог, щоб виконати завдання процесу навчання.

Основними категоріями дидактики є: освіта, навчання, викладання, знання, уміння, навички, закономірності, принципи, форми, методи навчання.

Системний підхід до викладання кожної дисципліни може бути забезпечений, на наш погляд, її дидактичним структуруванням. В умовах використання бальної оцінки всіх видів студентської активності особливо важливим фактором є розробка системи контролю з кожної дисципліни. Розгляньмо реалізацію цієї тези на прикладі вивчення однієї теми дисципліни «Формування екологічної мережі», шляхом опису кожного елемента системи дидактичного контролю.

1. Постановка цілей контролю. Серед переліку знань і вмінь, контроль має на меті визначити рівень сформованості кожного з них (табл.1) [5].

Таблиця 1

Постановка цілей контролю з теми

Цілі контролю знань й умінь	Рівень сформованості
Проконтролювати якість і ступінь сформованості знань з визначення та призначення екологічної мережі (ЕМ) і принципів формування ЕМ; вміння дати характеристику існуючій програмі формування ЕМ в Україні	I
Проконтролювати якість і ступінь сформованості вміння пояснювати алгоритм побудови ЕМ, характеризувати його структурні компоненти: місію, цілі, завдання функціонування, визначати переваги й недоліки	II
Проконтролювати якість і ступінь сформованості вміння проводити порівняльний аналіз досвіду формування ЕМ в Україні та за кордоном; уміння виділяти основні напрямки міжнародного співробітництва України в галузі формування ЕМ	III
Проконтролювати якість і ступінь сформованості вміння аналізувати та застосовувати нормативно-правові акти, що регулюють відносини в галузі формування ЕМ; аналізувати особливості організаційного забезпечення формування ЕМ; рецензувати відповіді студентів	IV

2. Визначення змісту контролю. У згаданому випадку – це побудова структурно-логічної схеми навчального матеріалу і плану теми «Структура екологічної мережі в Україні» дисципліни «Формування екомережі» (рис. 1).

Структурно-логічна схема викладання теми дозволяє викладачу виокремити основні навчальні елементи, що мають контролюватись, і визначити їхню вагу в загальній оцінці, яку може отримати студент за цю тему.

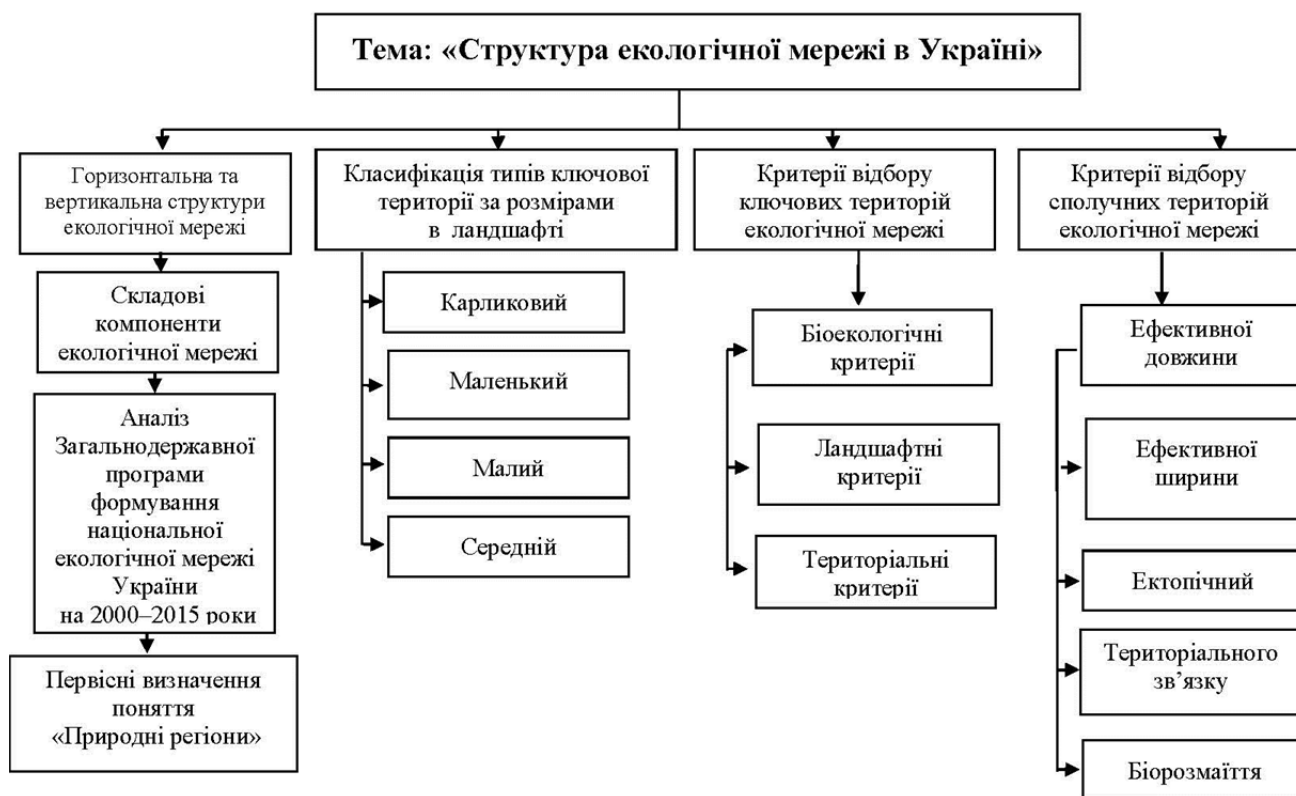

Рис. 1. Структурно-логічна схема викладання теми «Структура екологічної мережі в Україні»

3. Проект плану викладання теми. За результатами другого етапу системи дидактичного контролю (структурно-логічної схеми) викладач розробляє план викладання теми.

Як приклад, надаємо **план** викладання теми «Структура екологічної мережі в Україні».

1. Горизонтальна структура екологічної мережі
 - 1.1. Складові компоненти екологічної мережі
 - 1.2. Аналіз Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки
 - 1.3. Первісне визначення поняття «Природні регіони»
2. Класифікація типів ключової території за розмірами в ландшафті
 - 2.1. Карликовий тип ключової території
 - 2.2. Маленький тип ключової території
 - 2.3. Малий тип ключової території
3. Критерії відбору ключових територій екологічної мережі
 - 3.1. Біоекологічні критерії
 - 3.2. Ландшафтні критерії
 - 3.3. Територіальні критерії
4. Критерії відбору сполучних територій екологічної мережі

4. Вибір типу контролю відповідає цілям навчання та етапу вивчення конкретної дисципліни, враховує частоту проведення, часову спрямованість, широту контрольованої області навчального матеріалу (табл. 2) [2].

Таблиця 2

Вибір типу і виду контролю

Способи контролю	Класифікація компонентів	Характеристика компонентів відповідно до початкових умов
Тип контролю	за масштабом цілей навчання	Оперативний – контроль здійснюється в межах теми «Структура екологічної мережі в Україні»
	за етапом навчання	Проміжний – контроль проводиться впродовж вивчення навчальної дисципліни «Формування екомережі»
Вид контролю	за часовою спрямованістю	Поточний – діяльність студентів контролюється після вивчення теми, тобто перевіряється знання вивченого матеріалу
	за частотою контролю	Систематичний – контроль є регулярним, оскільки він проводиться після вивчення кожної теми навчальної дисципліни «Формування екомережі»
	за шириною контрольованої області	Суцільний – контроль засвоєння студентами усієї теми «Структура екологічної мережі в Україні» дисципліни «Формування екомережі»

Кожен обраний тип характеризується великою кількістю функцій, що виявляються в діях педагога і студентів під час контролю (табл. 3).

Таблиця 3

Прояв функцій контролю в діяльності суб'єктів процесу навчання

Аспект контролю	Діяльність педагога під час контролю ЗУН (знань, умінь, навичок) студентів	Діяльність студентів під час контролю
Контроль як спосіб навчання	Формуюча функція дозволяє перевірити поточний рівень сформованості вмінь з теми «Структура екологічної мережі в Україні» під час спостереження за студентами при виконанні ними контрольних завдань; визначити ступінь правильності сформованих умінь	Навчальна функція – це узагальнення та систематизація ЗУН з теми при виконанні контрольного завдання
		Виховна функція – виховання правдивості і дисциплінованості під час виконання контрольного завдання
	Управляюча функція (функція зовнішнього зворотного зв'язку) 1. Комунікативна функція – спілкування педагога під час індивідуального опитування студентів. 2. Методична функція – самостійна розробка педагогом різних рівневих засобів контролю	Розвивальна функція – активізація розумової діяльності шляхом зосередження уваги і пам'яті
		Функція внутрішнього зворотного зв'язку – під час виконання студентом контрольного завдання виникає питання самостійної розумової діяльності, існує необхідність само-

	3. <i>Коригуюча функція</i> – корекція помилок під час усного опитування та перевірки контрольних завдань	управління власними психологічними процесами, мотивацією тощо
	<i>Стимулююча функція</i> – стимулом є виставляння оцінок за виконане контрольне завдання, одержану відповідь на поставлені запитання	<i>Мотиваційна функція</i> – активізація діяльності студентів під час контролю на повторення вивченого навчального матеріалу з теми «Структура екологічної мережі в Україні» з метою вдосконалення власних знань, умінь та отримання позитивної оцінки
Контроль як спосіб визначення результатів навчання	<i>Перевірочна функція</i> – виявлення знань, умінь, навичок студентів шляхом виконання ними контрольних завдань <i>Вимірювальна функція</i> – вимірювання та порівняння педагогом виявлених ЗУН студентів із критеріями цілей контролю з теми <i>Функція оцінювання</i> – оцінювання і фіксація ЗУН студентів за результатами виконаних індивідуальних завдань і відповідей студентів на поставлені педагогом запитання	<i>Акмеологічна функція</i> – саме оцінювання результатів контролю з теми «Структура екологічної мережі в Україні», що дозволяє студентові сформулювати критичне ставлення до власної контрольної роботи та зробити висновки щодо досягнення перспективних висот у навчанні

5. *Вибір методів і форм проведення контролю* відповідно до початкових умов наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Вибір методів і форм контролю

Назва	Класифікація компонентів	Характеристика компонентів відповідно до початкових умов
Метод контролю	за провідною роллю суб'єкта	Зовнішній – контроль з боку педагога щодо рівня сформованості вмінь студентів у межах теми
	за видом спілкування зі студентами	Спостереження, індивідуальне усне опитування, письмова контрольна робота
	за характером оцінювання результатів контролю	Суб'єктивний – індивідуальне оцінювання результатів контролю студентів з теми «Структура екологічної мережі в Україні» за допомогою РМ (роздаткового матеріалу)

Форма контролю	за масовістю охоплення	Індивідуальний – кожен студент під час контролю виконує контрольне завдання та проходить індивідуальне опитування з боку педагога
	за часом і місцем проведення контролю	Аудиторний – контроль проводиться в аудиторії вищого навчального закладу – ХНУ імені В. Н. Каразіна
	за ступенем інноваційності під час контролю	Традиційний (ущільнений) – контроль студентів проходить однотипно (всі студенти отримують контрольне завдання одночасно й ущільнено в межах відведеного часу)

6. *Розробка критеріїв оцінювання* є досить важливою складовою системи дидактичного контролю. Вона має містити перелік умов отримання тієї чи іншої кількості балів за виконання контрольного завдання. Фрагмент системи критеріїв оцінювання наведено в табл. 5.

Таблиця 5

Критерії оцінки контрольного завдання (фрагмент)

Контрольне завдання	Результат	Критерії оцінки
1. Картка з контрольним завданням складається із двох блоків: 1-й блок – визначення відповідності 2-й блок – написання правильної відповіді на запитання	Правильно заповнено 1-й блок завдання (визначення відповідностей), подано обґрунтовану відповідь із цього блоку	1-8 балів (за ключовими словами)
	Правильно заповнено 2-й блок завдання (написання правильної відповіді на запитання), подано обґрунтовану відповідь із цього блоку	1-8 балів (за ключовими словами)
Максимальна сума балів за виконання контрольного завдання	Виконано роботу в цілому	16 балів

7. На основі системи дидактичного контролю розробляються *сценарій і структура контрольного заняття*.

Сценарій контрольного заняття

Тема: «Структура екологічної мережі в Україні»

Мета:

- **виховна** – виховання дисциплінованості, самостійності, організованості;
- **розвивальна** – розвиток мислення, пам'яті, мови; самостійності при виконанні контрольної роботи;
- **дидактична** – застосування сформованих за вивченою темою знань та вмінь при виконанні контрольної роботи.

Тип: контроль сформованих знань та умінь.

Методи контролю: спостереження, індивідуальне усне опитування, письмова контрольна робота, виконана на роздатковому матеріалі.

Матеріально-технічна база: роздатковий матеріал.

Список рекомендованої літератури до теми

1. Заповідна справа в Україні : навч. посіб. / Т. Л. Андрієнко, Н. Р. Малишева, Г. В. Парчук [та ін.] ; під заг. ред. М. Д. Гродзинського. – Київ : Географіка, 2003. – 306 с.
2. Заповідна справа в Україні : навч. посіб. / за ред. М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. – Київ : Географіка, 2003. – 306 с.
3. Заповідна справа: практикум : навч.-метод. посіб. / уклад. О. В. Мудрак. – Вінниця : ВНАУ, 2011. – 96 с.
4. Ковальчук А. А. Заповідна справа / А. А. Ковальчук. – Ужгород : Ліра, 2002. – 328 с.
5. Природно-заповідний фонд Харківської області / О. В. Клімов, О. Г. Вовк, О. В. Філатова [та ін.] – Харків : Райдер, 2005. – 304 с.

Структура контрольного заняття

1. Організаційний момент (5 хв).
2. Мотивація (5 хв).
3. Виконання контрольного завдання, захист завдань (55 хв).
4. Оцінювання навчальних досягнень (20 хв).
5. Підбиття підсумків (5 хв).

Структуру контрольного заняття наведено у табл. 6

Теоретичний матеріал, необхідний при проведенні контрольного уроку, представлено у вигляді опорного конспекту-схеми й наведено у таблиці 6.

Отже, розв'язання завдань щодо підготовки фахівців, які відповідають вимогам сьогодення, безпосередньо залежить від змісту та організації навчально-виховного процесу, оскільки саме у його межах відбувається професійне становлення особистості. Засобом визначення кількісних і якісних параметрів технології навчання виступає контроль як один із невід'ємних компонентів процесу діагностування навчальних досягнень студентів. Впровадження у навчальний процес такої системи контролю дає можливість застосовувати гнучкі навчальні плани, здійснювати індивідуальний та диференційований підходи у навчанні, розширити межі самостійної роботи студентів.

Структура контрольного заняття

Етапи орг. структури заняття	Час (хв)	Зміст діяльності педагога	Зміст діяльності студентів
1. Організаційний момент	5 хв	Вітання, перевірка облікового складу студентів, повідомлення загальних організаційних питань	Вітають викладача, прослуховують організаційні питання
2. Мотивація	5 хв	Повідомлення критеріїв оцінювання контрольних робіт студентів	Прослуховують критерії оцінки контрольної роботи; аналізують і запам'ятовують інформацію, самостійно роблять висновки
3. Формування контрольних дій	5 хв	Видача контрольних завдань з теми «Структура екологічної мережі в Україні»; спостереження за виконанням завдання	Виконання контрольної роботи
	10 хв	Збирання виконаного контрольного завдання. Перевірка виконаних контрольних завдань, оцінювання робіт відповідно до критеріїв оцінки	Здача викладачу виконаного контрольного завдання
4. Оцінювання навчальних результатів студентів	20 хв	Індивідуальне прослуховування відповідей студентів на питання кросворду відповідно до виданого варіанту, оцінювання відповідей. Перевірка логіки складених питань, оцінювання відповідей на питання при індивідуальному опитуванні	Обґрунтування власної відповіді з наведених питань перед педагогом, отримання балів. Пояснення власної думки студентами, отримання оцінки
5. Підбиття підсумків	10 хв	Підбиття підсумків заняття, повідомлення досягнутих цілей та завдань заняття; оголошення виставлених оцінок студентам	Прослуховування досягнутих цілей і завдань та отриманих оцінок за контрольну роботу

Література

1. Белікова В. В. Педагогіка вищої школи: педагогічний контроль у системі вищої школи : навч. посіб. / В. В. Белікова. – Харків : УПА, 2008. – 172 с.
2. Беспалько В. П. Элементы теории управления процессом обучения / В. П. Беспалько. – Ч. 1. – Москва, 1970. – 78 с.
3. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения / А. Дистервег. – Москва : Учпедгиз, 1956. – 378 с.
4. Коменский Я. А. Великая дидактика. Т. 1. / Я. А. Коменский. – Гос. учеб.-пед. изд-во Наркомпроса, 1939. – 321 с.
5. Корниенко Е. Р. Педагогика : учеб. пособие для иностр. студентов / Е. Р. Корниенко. – Архангельск : Изд-во Северного гос. мед. ун-та, 2015. – 147 с.
6. Педагогическое наследие / Я. А. Коменский, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци. – Москва : Педагогика, 1989. – 416 с.

Ж. В. Сотнікова-Мелешкіна, О. В. Боброва

Організація безперервної медичної освіти на різних етапах навчального процесу студентів та лікарів-інтернів

У статті розглянуто принципи організації безперервної медичної освіти, проблеми застосування інноваційних методів навчання та критеріїв оцінки якості підготовки, впровадження сучасних навчальних технологій у вищу медичну освіту.

Ключові слова: інноваційні методи навчання, студенти, лікарі-інтерни, безперервна медична освіта.

Основою конкурентоспроможності нині, коли як джерело прибутку все частіше виступають нові знання, інновації, технології та засоби їхнього практичного застосування, є якість освіти. Освітня діяльність – важливий компонент економічного розвитку сучасного суспільства.

Впровадження концепції безперервної освіти взагалі та безперервної медичної освіти зокрема (як частини безперервного професійного розвитку) є складовими комплексу заходів із подолання кризи у системі освіти і формування такої освітньої системи, яка б відповідала вимогам сучасного суспільства.

Комітет експертів Всесвітньої організації медичної освіти сформулював критерії трьох фаз безперервної медичної освіти (БМО): переддипломної, післядипломної освіти та безперервного професійного розвитку (БПР).

У сучасних умовах реформування національної системи освіти України неабиякого значення набуває застосування інтерактивних методів

освіти у професійній підготовці майбутніх лікарів та лікарів-інтернів – з метою удосконалення практичної спрямованості навчального процесу та самопідготовки у позааудиторний час.

Найбільш результативними методами навчання, які використовуються на кафедрі гігієни та соціальної медицини, є: клінічні розбори складних у діагностиці та лікуванні пацієнтів, курацію яких здійснюють студенти медичних навчальних закладів і лікарі-інтерни; тестування програмних питань освіти та питань невідкладних станів, в обсязі підготовки до здачі ліцензійного іспиту «КРОК-2» та «КРОК-3»; підготовка і представлення студентами та лікарями-інтернами мультимедійних презентацій з певної теми, що обговорюються навчальною групою в процесі проведення семінарських занять; виконання індивідуальних або групових (у малих групах) науково-практичних робіт, які доповідаються на кафедральній та факультетській науково-практичних конференціях – з їхнім обов'язковим обговоренням, відзначенням кращих виконавців, а також з наданням їм можливості участі в університетській конференції.

На сьогодні найширше застосовують нижчеперераховані активні методи навчання.

- **Метод створення проблемних ситуацій** пропонує вирішення конкретної ситуації, яка може трапитися у практичній роботі лікаря, – це сприяє розвитку клінічного мислення. Подібні ситуаційні завдання є обов'язковим елементом практичних занять та виносяться як одне із завдань на практично-орієнтований атестаційний екзамен з дисципліни «Гігієна та соціальна медицина».

- **Кейс-метод (або case-study)** – це аналіз реальних проблемних ситуацій, які мали місце у різних областях професійної діяльності лікарів, а також пошук варіантів їхніх кращих рішень. При використанні кейс-методу лікарі-інтерни перед заочним циклом навчання одержують завдання підготувати на очному циклі складний, проблемний, цікавий клінічний випадок з їхньої практичної роботи. Лікарі-інтерни описують його у вигляді клінічного завдання: скарги, анамнез, об'єктивний статус (ілюстровані матеріали – фотографії, відеоролик), дані лабораторних та інструментальних досліджень, діагноз (можливо – попередній), лікування, динаміка стану хворого (позитивна відповідь на терапію, не відповідає на терапію, розвиток побічних реакцій на лікарські препарати). Далі роблять презентацію (case-presentation), складаючи її таким чином, щоб колеги на певних етапах не могли зробити однозначних висновків, провокуючи дискусію, пошук правильних алгоритмів діагностики, альтернативних методів лікування. Для студентів 3-го та 6-го курсів такий метод реалізується у вигляді розрахункової роботи або огляду наукової літератури з моделюванням певної ситуації. Наприклад, дослідження впливу фактичного харчування на харчовий статус і стан здоров'я працівника

гальванічного цеху (або іншого виробничого процесу), методи коригування харчового раціону людини у зв'язку із певними патологічними станами та негативним впливом чинників навколишнього середовища. Метод case-study сприяє розвитку клінічного мислення, позитивно впливає на формування їхнього професіоналізму та виховання принципів колегіальності. Отже, застосування інноваційного методу case-study у процесі навчання студентів та лікарів-інтернів допомагає удосконалювати навички в отриманні досвіду виявлення, відбору і вирішення проблем діагностики та лікування хворих, а також профілактики соматичних, професійних, інфекційних та екологічно обумовлених захворювань, допомагає аналізувати та синтезувати інформацію, приймати адекватні рішення.

- **Метод мозкового штурму** дозволяє використовувати диференційно-діагностичні навички інтернів щодо діагностики та невідкладної допомоги при загрозливих станах у хворих, а також при назріванні надзвичайних ситуацій у зв'язку із забрудненням навколишнього або виробничого середовища, у разі виникнення професійних та харчових отруєнь. Застосування такого методу може допомогти у формуванні навички швидко приймати рішення.

- **Метод проектів** дає можливість самостійно отримувати знання з науково-дослідної роботи, з органної патології, екологічно обумовлених захворювань – усе це дозволяє підвищити інтерес студентів та лікарів-інтернів до дослідницької діяльності.

- **Метод презентацій** сприяє підвищенню активності студентів та інтернів під час навчального процесу, при цьому найбільша увага приділяється завданням у межах заходів первинної і вторинної профілактики соматичних, професійних та екологічно обумовлених захворювань у пацієнтів. Із цією метою колективом кафедри організуються виїзні заходи зі студентами з метою здійснення санітарно-просвітницької роботи зі школярами, студентами середніх спеціальних навчальних закладів та іншими категоріями учнівської молоді.

На сьогодні вищезазначені методи є ефективними способами здобуття нових знань, освоєння сучасних діагностичних та лікувальних технологій, формування професійної компетенції та активної життєвої позиції.

Діагностика результатів навчання є обов'язковим компонентом освітнього процесу, що дозволяє як викладачам, так і слухачам робити висновок про досягнення мети навчання, про ступінь сформованості навчальних дій і засвоєння знань, – це сприяє розумінню змісту навчальної діяльності та ефективності навчального процесу. Освітня діагностика являє собою складний процес визначення результатів навчальної діяльності слухачів і викладачів з метою їхнього осмислення й аналізу, та, у разі необхідності, – корекції цього процесу. За допомогою

засобів педагогічного контролю і самоконтролю здійснюються аналіз і оцінка освітньої діагностики. До функцій педагогічного контролю належать:

- **мотиваційна функція** – заохочення освітньої діяльності та стимуляція її продовження;
- **діагностична функція** – виявлення рівня підготовки і встановлення причини успіху або невдачі;
- **навчальна функція** – систематизація та уточнення одержаних знань, умінь, навичок;
- **виховна функція** – підвищення самооцінки і рівня самосвідомості студента та лікаря-інтерна у процесі навчання, формування необхідного (у тому числі – відповідального) ставлення до предмету та професії; відповідальне ставлення до занять, стимуляція до розвитку власних здібностей, що сприятиме особистісному й професійному зростанню.

На початку вивчення студентами кафедральних дисциплін, а також при зарахуванні до інтернатури проводиться обов'язковий попередній або початковий, а потім – поточний, рубіжний і підсумковий контроль. Форми їхньої реалізації і вживані методи можуть бути різними, але в цілому вони мають утворювати чітко продуману систему контролю, яка дозволяє керувати якістю підготовки спеціаліста. Це і тестування, у тому числі із використанням баз ліцензійних інтегрованих іспитів «КРОК-2» та «КРОК-3», а також розв'язання ситуаційних завдань, демонстрування рівня теоретичних знань з дисциплін, включаючи суміжні.

На етапі атестації особливим видом контролю знань для лікарів-інтернів є складання ліцензійних інтегрованих екзаменів «КРОК-2» та «КРОК-3», до яких на кафедрах проводиться систематична підготовка.

Реалізації об'єктивного педагогічного контролю сприяє всебічне використання комп'ютерів та аудіовізуальних систем, що відображають умови професійної діяльності лікаря. Вищезазначене підвищує ступінь об'єктивності оцінок і висновків, робить знання більш досяжними для кожного студента та лікаря-інтерна – з урахуванням їхніх особистих здібностей і темпів навчання.

До провідних методів освітньої діагностики можна віднести успішне використання на кафедрах факультету принципів рейтингового контролю навчання, які сприяють утворенню чітко продуманої системи контролю знань та вмінь студентів і лікарів-інтернів, – це дозволяє ефективно керувати якістю підготовки спеціалістів.

Застосування комп'ютерних технологій, яке активно впроваджується в повсякденну практику викладання у ВНЗ нашої країни протягом останніх десятиліть, дозволяє розробляти новітні технології для поліпшення якості навчання у вищих медичних закладах освіти.

Якість підготовки майбутніх лікарів – це основний показник ефективності роботи кафедр медичного факультету та факультету післядипломної освіти, що пов'язано з рейтингом вищих медичних навчальних закладів у нашій країні та в системі медичної освіти в Європейському освітньому просторі.

Впровадження різноманітних методів у процес навчання студентів та лікарів-інтернів сприяє активації самостійності, відповідальності, творчого підходу до роботи, вмінню приймати правильні рішення в складних професійних випадках, а в цілому – підвищенню якості підготовки майбутніх лікарів, що є основним показником роботи кафедр медичного факультету.

Література

1. Гримблат С. О. Проблемы оптимизации высшего образования (на модели менеджмента и психологии) / С. О. Гримблат. – Харьков : Факт, 2004. – 720 с.
2. Діалектика вищої освіти: трансформація від декларації до реалізації : навч. посіб. / В. О. Головка, С. О. Гримблат, Д. І. Барановський [та ін.]. – Харків : Еспада, 2009. – 301 с.
3. Коджаспирова Г. М. Педагогика в схемах, таблицах, опорных конспектах / Г. М. Коджаспирова. – Москва : Имедис, 2008. – 253 с.
4. Основні засади вищої освіти України. Ч. 4 / І. О. Вакарчук, В. Д. Шинкарук, Я. Я. Болюбаш, І. І. Бабін. – Київ : НТУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 173 с.
5. Романцов М. Г. Дидактика медицинского образования. Современные подходы к обучению / М. Г. Романцов, Т. В. Сологуб, Т. Б. Гребенюк. – Санкт-Петербург : СПбГПМА, 2007. – 355 с.
6. Романцов М. Г. Основы педагогической грамотности преподавателя медицинского вуза : рук-во преподавателю вуза, обучающегося по специальности «Педагогика высшей школы» / М. Г. Романцов, Т. В. Сологуб. – Санкт-Петербург : Спец. лит-ра, 2009. – 215 с.
7. Скрипченко Н. В. Параметры контроля качества учебного процесса и их эффективность / Н. В. Скрипченко, Л. Г. Горячева // Совершенствование подготовки педиатрических кадров в вузах Санкт-Петербурга : материалы науч.-практ. конф., 6–8 окт. 2010 г. – Санкт-Петербург : СПбГПМА, 2010. – С. 131–133.

3.АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ

К. А. Нємець, П. А. Вірченко, Л. В. Ключко

Актуальні питання адаптації іноземних студентів до навчання у вищих навчальних закладах України (із досвіду роботи кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства)

У статті розглядаються питання адаптації іноземних студентів у вищих навчальних закладах України. Розкриваються особливості адаптації студентів-іноземців у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна на прикладі досвіду роботи кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства. Аналізується роль кафедри та кураторів груп у процесах адаптації іноземних студентів.

Ключові слова: адаптація, соціалізація, куратор, кафедра, іноземні студенти.

Однією з важливих форм міжнародного співробітництва для вищих навчальних закладів всіх форм власності та рівнів акредитації є підготовка іноземних студентів. Вона не тільки сприяє зміцненню авторитету України на міжнародній арені, а й є суттєвим джерелом додаткового фінансування вітчизняної освіти. Зокрема, у 2015 році кількість іноземних студентів в Україні становила 63 172 особи, це близько 1,5 % від їхньої чисельності на міжнародному ринку освітніх послуг [2]. Крім того, кількісні показники чисельності іноземних студентів у ВНЗ враховуються при визначенні різноманітних рейтингів та свідчать про престижність і популярність навчального закладу, його конкурентоспроможність на міжнародному ринку освітніх послуг тощо.

Протягом останніх років спостерігається поступове зростання чисельності іноземних студентів, які приїждять на навчання до ВНЗ міста Харкова взагалі та до Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна зокрема, який є лідером у Топ-10 ВНЗ України за кількістю іноземних студентів [2]. Згідно з даними Українського державного центру міжнародної освіти Міністерства освіти і науки України, лідером серед областей і міст України є саме Харківська область, на яку припадає 35 % усіх іноземних студентів (або 22 224 особи, з яких 22 133 особи навчаються у Харкові), далі йдуть м. Київ – 23 % (14 264 особи), Одеська область – 11 % (7 136 осіб), Івано-Франківська область – 3,8 % (2 397 осіб) [2]. Отже, для нашого університету актуальними залишаються питання адаптації студентів-іноземців до успішного навчання.

Одним із основних чинників, який приваблює іноземних студентів на навчання до Каразінського університету, є якісна підготовка фахівців у різних галузях. Не останню роль у зростанні інтересу до навчання серед іноземців у нашому університеті відіграє його славетна і багаторічна історія, значний кадровий потенціал та визнання здобутків нашого університету на міжнародному рівні. Окрім того, до чинників, які сприяють залученню іноземних студентів до навчання у ХНУ імені В. Н. Каразіна, можна віднести невисоку вартість контрактного навчання – порівняно з іншими ВНЗ країн Центральної та Східної Європи, наявність необхідної навчальної, наукової, бібліотечної, спортивної, культурної та господарської інфраструктури, відносно дешевизну проживання у гуртожитках університету, недороге харчування у численних закладах громадського харчування, які працюють в університеті.

Однак найважливішим критерієм, який впливає на вибір вищого навчального закладу для навчання серед іноземних студентів, залишається якість освіти, яка багато в чому для них залежить від ефективної адаптації до нових умов оточуючого середовища.

Питання адаптації студентів до навчання у ВНЗ розглядаються у дослідженнях багатьох науковців, зокрема Г. Александрова, Т. Алексеєвої, Н. Бордовської, М. Вітківської, О. Орехова, П. Просецького, І. Сімаєвої, І. Ширяєва та інших. Кафедри нашого університету накопичили значний власний досвід з адаптації студентів-іноземців, який, на нашу думку, слід розглянути у нашій студії.

Проблеми якості навчання та адаптації іноземних студентів належать до основних завдань будь-якого навчального закладу та його структурних підрозділів – факультетів і кафедр. Особливої ваги зазначені питання набувають для тих факультетів і кафедр, на яких навчаються іноземні студенти. Бо саме вони – студенти-іноземці – є важливим джерелом інформації про кафедру, факультет та університет у своїй країні. І саме від їхніх позитивних вражень, якісної фахової підготовки, вміння адаптації до навчального процесу багато в чому залежить чисельність студентів-іноземців на тій чи іншій кафедрі в найближчій перспективі.

З перших днів присутності у вищому навчальному закладі студенти-іноземці потрапляють у незвичне мовне та національне середовище, до якого їм необхідно якнайшвидше адаптуватися.

До основних проблем, пов'язаних з адаптацією іноземних студентів під час навчання в Україні, можна віднести такі:

- лінгвістичні (проблеми вивчення російської/української мови, опрацювання спеціальної термінології за обраним фахом та розуміння мови викладачів);
- етнокультурні (проблеми повсякденного спілкування з місцевими мешканцями й одногрупниками, особливості національної кухні та певні розбіжності у харчуванні місцевих та іноземних студентів);

- особистої безпеки (проблеми толерантності та окремі непорозуміння з місцевими мешканцями і представниками інших національностей або інших релігійних конфесій);
- забезпечення особистої життєдіяльності (реєстраційно-візові заходи, заповнення різноманітних документів, анкет, форм без урахування рівня володіння іноземними студентами російською/українською мовою, нострифікація документів про отримання вищої освіти за кордоном та інші);
- фінансові (загальні фінансові проблеми пов'язані із загальною нестачею грошей для існування під час навчання у ВНЗ, технічні проблеми оплати контрактного навчання тощо).

Частину зазначених проблем, пов'язаних з адаптацією іноземних студентів, допомагають вирішувати спеціалізовані державні установи, служби, які відповідають за безпеку, адміністрації факультетів та гуртожитків, а частину – персонал кафедр, на яких навчаються студенти-іноземці. До розв'язання окремих із зазначених проблем, пов'язаних з адаптацією іноземних студентів, можуть бути залучені кілька навчальних підрозділів ВНЗ. Зокрема, мовною підготовкою іноземних студентів спочатку займаються факультети довузівської підготовки або центри міжнародної освіти, а потім вона продовжується на відповідних кафедрах.

Після закінчення підготовчого відділення іноземні студенти обирають факультет та кафедру для продовження навчання. Проте, як свідчить багаторічний досвід роботи викладачів кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства з іноземними студентами, вони потрапляють на перший курс з неоднаковим рівнем базової підготовки та різним рівнем володіння українською/російською мовою, що створює певні труднощі для їхньої якісної фахової підготовки та швидкої адаптації до нових умов навчання.

Метою мовної підготовки іноземних громадян є забезпечення їхніх комунікативних потреб у різних сферах: науковій (для отримання конкурентоспроможної підготовки за обраною спеціальністю), суспільно-політичній та соціально-культурній (для належної адаптації та повноцінного орієнтування в новому соціальному і культурному середовищі, власного культурного розвитку), побутовій (для задоволення потреб повсякденного життя) тощо [5].

Недостатній рівень мовної підготовки іноземних студентів, зазвичай, негативно позначається на кінцевому результаті навчального процесу та, у підсумку, – на якості їхньої фахової підготовки. Аналізуючи досвід роботи кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства ХНУ імені В. Н. Каразіна, зауважимо: покращити рівень володіння мовою та розібратись з відповідною географічною термінологією студентам-іноземцям допомагають термінологічні словники та зошити для виконання практичних робіт українською/російською мовою, спеціально підготовлені викладачами кафедри соціально-економічної географії і регіоно-

знавства зі своїх навчальних дисциплін. Крім того, іноземні студенти залучаються до участі у конференціях кафедри та беруть участь у засіданнях дискусійного клубу студентів, аспірантів та молодих науковців (функціонує на зазначеній кафедрі з 2006 року), де іноземні студенти мають можливість удосконалити не тільки свою ораторську майстерність, а й рівень володіння мовою, покращити свої фахові знання тощо. Окрім того, іноземні студенти, які навчаються на кафедрі соціально-економічної географії і регіонознавства, беруть участь у практиках (педагогічних, навчальних та виробничих), що сприяє і підвищенню рівня володіння мовою, і набуттю важливих професійних компетенцій. Досвід роботи викладачів кафедри з іноземними студентами свідчить про те, що після проходження ними практик суттєво збільшується їхній словниковий запас, зростає рівень професійних знань, вмінь й навичок.

Ще одним важливим фактором адаптації іноземців в Україні є їхня соціалізація. Під соціалізацією іноземних студентів слід розуміти засвоєння установок та вимог не тільки системи навчання вищого навчального закладу, але й засвоєння та адекватне сприйняття всього нового соціального середовища, у яке потрапляє іноземний студент [3].

Важлива роль у соціалізації студентів, у тому числі й іноземних, належить куратору групи. Саме він через різноманітні види виховної діяльності організовує систему відносин в академічній групі, що створює умови для творчого самовираження кожного студента, збереження його унікальності і розкриття потенційних здібностей та здійснює індивідуальну корекцію процесу соціалізації [1]. Куратор групи першим серед викладачів кафедри долучається до процесу адаптації студентів-іноземців. Саме він виступає організатором різноманітних заходів для студентів академічної групи, в тому числі й іноземних, та заохочує їх брати участь у різноманітних кафедральних, факультетських та університетських заходах. Зокрема, студенти-іноземці, які навчаються на нашій кафедрі, постійно беруть участь у кафедральних святах: «Посвята у першокурсники», «День студента», «Новорічне свято», «День дружби народів», «День випускника», «День Китаю», «День Туркменістану» та інших. Зокрема, у 2015 році іноземна студентка кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Юй Ян брала участь у загальноуніверситетському заході «Міс Університет», де отримала титул «Міс Грація». Її перемога – результат підтримки викладачів, куратора, однокласників – українських студентів. Окрім того, куратори груп заохочують іноземних студентів брати участь у спортивних змаганнях, організовують відвідування театрів, музеїв, парків, зоопарку, цікавих історичних місць і промислових підприємств міста Харкова, що створює сприятливі умови для налагодження дружніх взаємовідносин між усіма членами академічної групи, а також для більш результативної адаптації студентів до соціокультурного середовища України.

Ще одним напрямком соціалізації іноземних студентів на нашій кафедрі є організація турів вихідного дня, під час яких вони разом з українськими студентами мають можливість відвідати історичні, культурні та туристичні об'єкти інших міст та регіонів України. Зокрема, студенти, які навчаються на нашій кафедрі, мали можливість відвідати Одесу, Львів, Дніпро, Запоріжжя, Полтаву, Чернівці, Умань, Ужгород, що не входить в обов'язкову практичну підготовку. Кожна така подорож сприяє не тільки кращому пізнанню історії, культури, традицій нашої країни, а й згуртуванню з іншими студентами кафедри і групи.

Отже, досвід роботи кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства з адаптації іноземних студентів свідчить про те, що кращій адаптації студентів-іноземців до нового навчального, соціального та культурного середовища сприяють дві групи чинників:

- ті, які залежать від самого студента;
- ті, які пов'язані з діяльністю його наставників (викладачів, кураторів).

З боку студента важливими факторами є: належний рівень знань російської/української мови, рівень базової підготовки студента, індивідуальна здатність до навчання, особливості національного менталітету студентів-іноземців тощо. Викладач, у свою чергу, має бути не тільки компетентним у викладанні свого предмета, а й мати високий рівень володіння сучасними педагогічними технологіями з адаптації студентів до нового навчального середовища, постійно підвищувати свою професійну майстерність, цікавитись проблемами студентів, допомагати їм у подоланні труднощів.

Значна роль в адаптації іноземних студентів до умов нового навчального закладу належить також куратору академічної групи, від творчої роботи якого залежить успішність його вихованців, а також те, наскільки комфортно вони почуваються у колективі та повсякденному житті.

Важливим аспектом налагодження контакту з іноземними студентами є знання іноземних мов викладачами та співробітниками кафедри. Зокрема, йдеться про англійську мову, якою володіє більшість іноземних студентів. Отже, саме ця проблема потребує якнайшвидшого вирішення.

Таким чином, успішність адаптації іноземних студентів до нового для них освітнього середовища є одним з важливих чинників формування привабливого іміджу вищого навчального закладу в очах студентів як близького, так і далекого зарубіжжя.

Література

1. Адаптація першокурсника до ролі студента педагогічного ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vipreferat.net/228273-Adaptaciya-pervokursnika-k-rol-i-studenta-pedagogicheskogo-VUZA.html>.

2. Актуальні статистично-аналітичні показники надання освітніх послуг іноземцям [Електронний ресурс] / Український державний центр міжнародної освіти // Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу : <http://intered.com.ua>.

3. Антонова К. В. Вплив «культурного шоку» на процес соціалізації іноземних студентів на початковому етапі навчання [Електронний ресурс] / К. В. Антонова. – Режим доступу: http://sconference.org/publ/nauchno_prakticheskie_konferencii/pedagogicheskie_nauki/socialnaja_pedagogika/12-1-0-890.

4. Іваноньків О. Адаптація іноземних студентів до навчання у вищих навчальних закладах України / Ольга Іваноньків // Актуальні питання організації навчання іноземних студентів у європейському освітньому просторі : матеріали міжнар. наук.-метод. конф. 13–16 трав. 2014 р. – Тернопіль, 2014. – С. 130–133.

5. Ушакова Н. И. Концепция языковой подготовки иностранцев в вузах Украины / Н. И. Ушакова, В. В. Дубичинский, А. Н. Тростинская. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://dok.opredelim.com/docs/index-43899.html>.

*А. В. Клименко, Е. А. Фридман, В. Г. Панченко,
А. Н. Куделко, И. В. Коренева*

Особенности адаптации иностранных студентов к новой социокультурной среде

В статье представлены исследования по изучению основных факторов, влияющих на особенности адаптации иностранных студентов к новой социокультурной среде. Проведена статистическая обработка результатов исследования. Представлен сравнительный анализ использованных методик. Установлено, что успешность адаптации арабских студентов к новой социокультурной среде зависит от времени пребывания в новой для них стране, личностных характеристик опрошенных студентов, коммуникативных навыков. Даны основные рекомендации по повышению уровня адаптации иностранных студентов.

Ключевые слова: адаптация, иностранные студенты, тест Л. В. Янковского, методики К. Роджерса, Р. Даймонда, В. В. Бойко; шкала Э. Богардуса.

Выявление и изучение особенностей психологической адаптации иностранных студентов на всех этапах обучения и пребывания в Украине является одним из важнейших аспектов обеспечения качественной подготовки иностранных граждан для дальнейшего их обучения в украинских вузах. Словари дают очень узкое толкование термина «адаптация» (от латинского слова *adaptatio* – приспособление) как «приспособление строения и функций организмов к условиям существования», выделяя при этом два вида адаптации: сенсорную и социальную. Адаптация как

фундаментальное свойство живой природы обуславливает собой процесс создания оптимальных взаимоотношений между живым организмом и средой его жизнедеятельности. Выделяют три уровня адаптации: физиологический (сенсорная адаптация), психологический и социальный (социальная адаптация). Адаптация – это процесс установления определенного соответствия личности с новой для нее иноязычной социальной средой [2, 73]. Процесс адаптации является сложным и включает в себя несколько видов: индивидуально-психологическую, социально-психологическую, этнопсихологическую, коммуникативную, физиологическую и др. С учетом сложности процесса адаптации, с одной стороны, и важности облегчения этого процесса для улучшения качества успеваемости иностранных учащихся на этапе довузовской подготовки, с другой, – объектом данного исследования были выбраны две группы студентов, приехавших из арабских стран.

Дж. Берри с соавторами [1, 86] сделал вывод, что международные стратегии взаимодействия, которые влияют на адаптацию, состоят из двух связанных компонентов: установки и поведения. Или, другими словами, из предпочтения и фактических результатов, которые встречаются в ежедневных межкультурных взаимодействиях. После приезда в Украину у иностранных студентов первоочередными и основными задачами являются:

- изучение нового языка (украинского или русского);
- постановка на миграционный учет, жизнь в общежитии (или в съемной квартире);
- освоение местной системы общественного транспорта и сферы быта.

Эти проблемы каждый студент-иностранец воспринимает и переживает по-разному, в какой бы стране мира он не находился [5, 89]. Еще одной важной социально-психологической проблемой являются трудности в поиске новых друзей и знакомых. Изменение и нехватка привычных социальных связей приводит к снижению результатов успеваемости, а иногда – и к нервным расстройствам и депрессии.

Целью данной работы было исследование особенностей адаптации иностранных студентов в новой социокультурной среде. Были опрошены студенты (всего – 30 человек), которые приехали из арабских стран и обучались на подготовительном факультете Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. Участники опроса были разделены на две группы, в зависимости от времени проживания в Украине. В первую группу входили студенты, которые пребывали в Украине меньше года, а во вторую – те, которые проживали в Украине более одного года, но менее трех лет.

В исследовании использовали методики:

- 1) тест «Адаптация личности к новой социокультурной среде» Л. В. Янковского [4, 238];

2) методика диагностики социально-психологической адаптации К. Роджерса и Р. Даймонда [6, 457];

3) шкала социальной дистанции Э. Богардуса [7, 57];

4) методика диагностики общей коммуникативной толерантности В. В. Бойко [8, 62].

Группы иностранных студентов сравнивали по уровню социально-психологической адаптации и выраженности коммуникативных способностей в процессе взаимодействия с представителями украинской культуры.

Статистическую обработку полученных данных обеих групп проводили с применением критерия ϕ^* (где ϕ^* – угловое преобразование Фишера) :

$$\phi^* = (\phi_1 - \phi_2) \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}},$$

где ϕ_1 – угол, соответствующий большей процентной доле;

ϕ_2 – угол, соответствующий меньшей процентной доле;

n_1 – количество наблюдений в выборке 1;

n_2 – количество наблюдений в выборке 2.

Анализ данных по методике Л. В. Янковского показал, что иностранные студенты обеих групп имели средний уровень адаптивности (схема 1), что согласуется с результатами по методике К. Роджерса и Р. Даймонда (таблица 1). Согласно методике К. Роджерса и Р. Даймонда, у опрошенных арабских студентов первой группы наблюдался невысокий уровень адаптации, а у студентов второй группы уровень адаптации был умеренным. При этом уровни адаптации обеих групп соответствовали нижней границе среднего уровня адаптации.

По шкале интегративности опрошенные студенты имели низкие баллы.

Шкала адаптивности выявляет уровень адаптации, а шкала интегративности показывает уровень принятия среды, позитивный настрой взаимодействия со средой и веру в свои силы.

Для второй группы был получен высокий показатель депрессивности, что свидетельствует о дисгармонии личности. Для таких личностей весь мир «окрашен» в мрачные тона и воспринимается лишенным смысла и ценностей. Это сопровождается невозможностью реализовать свой уровень ожиданий, связанной с социальной и профессиональной позицией; пониженной самооценкой; беспомощностью перед жизненными трудностями, сочетающейся с чувством бесперспективности, сомнением, тревогой относительно социальной идентичности; чувствами подавленности, опустошенности, изолированности. В то же время для первой группы студентов был получен низкий показатель депрессивности, что свидетельствует о благоприятном настрое, стремлении познавать новое. Для них мир «окрашен» в более радужные цвета и, несмотря на имеющиеся проблемы, они полны оптимизма.

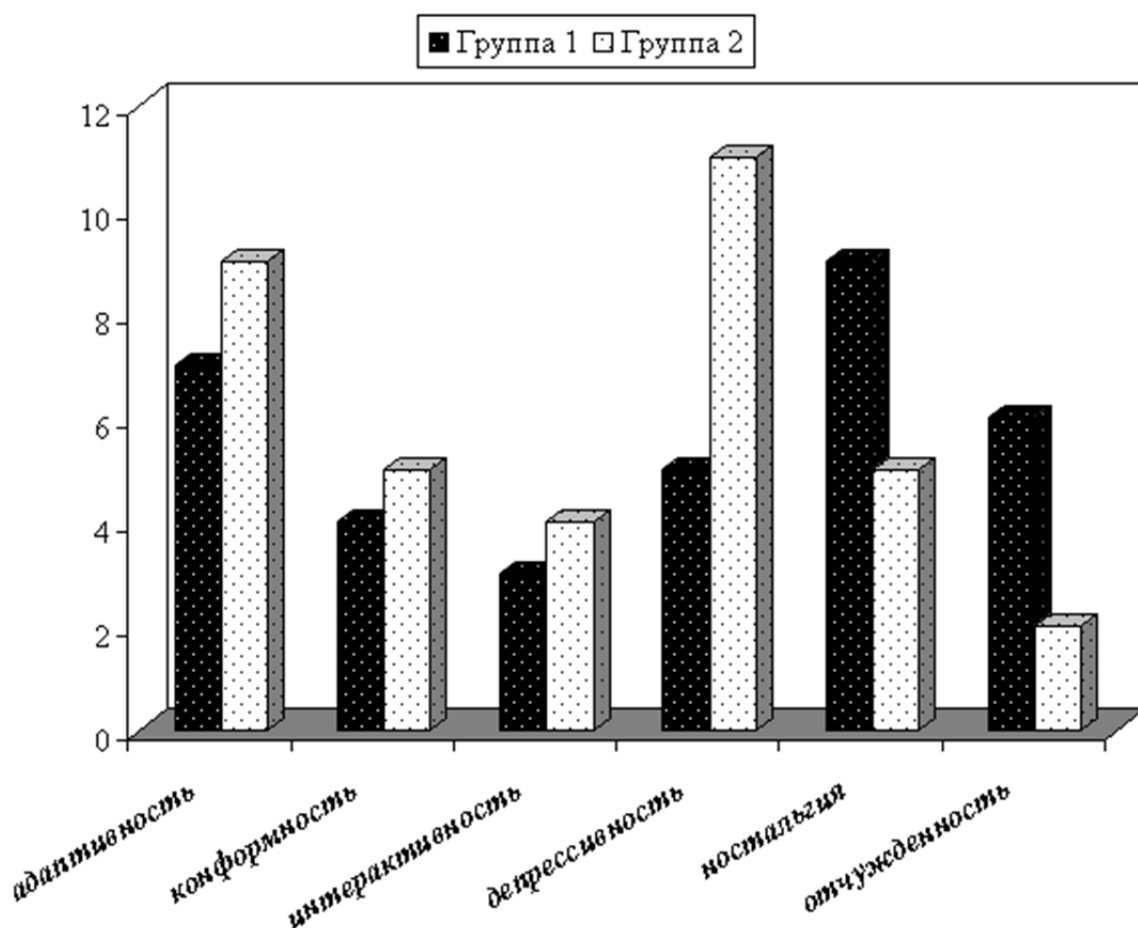

Схема 1. Сравнительный анализ психологических характеристик иностранных студентов в процессе адаптации к новой социокультурной среде по методике Л. В. Янковского

Таблица 1.
Сравнительный анализ психологических показателей двух опрошенных групп студентов из арабских стран по методике К. Роджерса и Р. Даймонда

	Адаптация	Самопринятие	Принятие других	Эмоциональный комфорт	Интернальность	Стремление к доминированию
Группа 1	55,6	84,6	45,9	35,8	48,5	17,5
Группа 2	72,3	85,9	63,2	64,8	65,4	20,9

Иностранные студенты при смене социокультурной среды проходят через определенные ступени переживания «культурного шока», и постепенно их уровень адаптации повышается. Для описания этих ступеней

предложена модель, называемая кривой адаптации (U-образная кривая) [3, 47], где выделяют пять ступеней, которые проходят иностранные студенты в процессе адаптации к новой среде. Первая ступень – «медовый месяц», вторая – «непонимание окружения», третья – «критическая», четвертая – «рождение оптимизма», пятая – «полная адаптация».

Первая группа опрошенных студентов находилась на стартовой ступени, называемой «медовый месяц». В это время арабские студенты были полны энтузиазма и стремились учиться. Вторая группа студентов находилась на третьей, так называемой «критической» ступени, когда у арабских студентов «культурный шок» достигает своего максимума – им необходимо оказывать наибольшую поддержку и помощь в достижении поставленных целей.

Более высокий показатель ностальгии был получен для опрошенных студентов первой группы – по сравнению со студентами второй. У студентов первой группы еще отмечалась тоска по родине, семье и меланхолия. Этот показатель свидетельствует о том, что арабские студенты, приехавшие в Украину раньше, не так сильно чувствовали потерю связи со своей культурой, так как они уже приобрели новых друзей, знакомых и не ощущали разъединенности с традиционными ценностями и нормами своей культуры. При этом они также более свободно интегрировались в украинскую культуру.

Показатель отчужденности у первой группы опрошенных студентов был выше, чем у второй. Следовательно, студенты второй группы уже не воспринимали себя обособленными и не противопоставляли себя новому обществу, а скорее отождествляли себя с ним. Они уже принимали нормы и устои новой социокультурной среды.

Как видно из табл. 1, арабские студенты с уважением относились к новой культуре, но сохраняли свои традиции, быт и привычки. Несмотря на то, что первая группа имела больше ожиданий от новой культуры, вторая легче принимала новые установки, так как уже была более интегрирована в новую среду. Они легче приспосабливались и принимали традиции новой социокультурной среды. Обе группы не стремились к доминированию.

Обращает на себя внимание желание арабских студентов сохранить автономность своего этноса, независимо от длительности пребывания в Украине.

Анализ результатов опроса по методике Богардуса [7, 57] показал высокий уровень социальной экспансивности двух групп, что свидетельствует о благосклонном отношении студентов к украинскому этносу. При этом социальная приемлемость, которая отображает стремление к принятию и внедрению традиций украинского этноса, имела низкий уровень у первой группы и умеренный – у второй.

Опрос по методике В. В. Бойко [8, 62] выявил разный уровень коммуникативных навыков, который не зависел от времени приезда студентов в Украину, но (что очень важно!) прямо коррелировал с принятием/непринятием украинской культуры как таковой и стремлением/избеганием взаимодействовать с ней. В обеих группах были арабские студенты с хорошо развитыми коммуникативными навыками. Во второй группе их было меньше, но они имели более высокий возрастной рубеж и более осознанно подходили к необходимости изучения украинского/русского языка. То есть, чем осознаннее, быстрее и легче студент принимал украинскую культуру, интересовался ею, стремился разобраться в ней и взаимодействовать с нею, тем выше были его коммуникативные навыки.

В общем, можно сделать вывод, что процесс адаптации арабских студентов происходит поэтапно. С течением времени улучшается восприятие новой социокультурной среды, ее традиций и канонов.

Сравнительный анализ адаптационных характеристик по методикам Л. В. Янковского, К. Роджерса и Р. Даймонда, Э. Богардуса и В. В. Бойко у опрошенных студентов из арабских стран показал, что успешность адаптации студентов к новой социокультурной среде зависит не только от длительности пребывания в новой для них стране, но и от личностных характеристик. Важным фактором адаптации для исследуемых групп иностранных студентов являются коммуникативные навыки.

Таким образом, для повышения уровня адаптации мы рекомендуем на протяжении всего процесса обучения применять такие меры по расширению поведенческого спектра студентов:

- ознакомление с культурой взаимодействующих этносов;
- организация неформального взаимодействия между иностранными и украинскими студентами;
- разработка и проведение мероприятий, направленных на расширение коммуникативных стратегий;
- осознание собственных культурно обусловленных межличностных восприятий, что позволит иностранным студентам лучше адаптироваться в новой социокультурной среде.

Литература

1. Берри Дж. Кросс-культурная психология. Исследования и применение / Дж. Бери, А. Х. Пуртинга, П. Р. Дасен. – Харьков : Гуманит. центр, 2007. – 553 с.
2. Джамирзе Н. К. Психологические особенности адаптации иностранных студентов в Адыгейском государственном университете / Н. К. Джамирзе, А. К. Басте // Векторы науки : Тольятинский государственный университет. Сер. Педагогика, психология. – 2013. – № 4 (15). – С. 73–76.

3. Куликова О. В. Проблема адаптации иностранных студентов в процессе обучения в вузе [Электронный ресурс] / О. В. Куликова. – Режим доступа : <http://URL:http://jornal.org>.
4. Лебедева Н. М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию : учеб. пособие / Н. М. Лебедева. – Москва : Аспект-Пресс, 2005. – 242 с.
5. Набичева Е. Проблема адаптации иностранных студентов в вузе / Е. Набичева // Высшее образование. – 2006. – № 12. – С. 89–92.
6. Рейгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособие / Д. Я. Рейгородский. – Самара : БАХРАХ-М, 2001. – 672 с.
7. Сергеева В. Социальная дистанция и национальные установки / В. Сергеева // Телескоп : журн. социол. и маркетинг. исслед. – Санкт-Петербург : ВШЭ. – 2008. – № 2. – С. 57–61.
8. Солдатова Г. У. Психодиагностика толерантности личности / Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова. – Москва : Смысл, 2008. – 544 с.

*Л. О. Раковська, Т. В. Зімницька,
Н. О. Панько, Т. О. Головко*

Компетентнісно-орієнтований підхід при викладанні педіатрії англomовним іноземним студентам медичного факультету

У статті розглянуто проблеми компетентнісного підходу при навчанні лікарів. Представлено методи організації самостійної роботи англomовних іноземних студентів-медиків у межах компетентнісно-орієнтованого підходу в процесі підготовки та проведення практичних занять з педіатрії, який полягає в поєднанні методології класичної вітчизняної школи медичної освіти та сучасних інноваційних технологій.

Ключові слова: компетентнісний підхід, медична освіта, англomовні студенти-медики, підготовка лікарів.

Головним завданням вищої школи є підготовка конкурентоздатного, компетентного фахівця – це є вкрай необхідним для інтегрування національної системи освіти в європейський і світовий освітні простори та набуває особливого значення при підготовці майбутнього лікаря.

Проблема саме компетентнісного підходу в підготовці фахівців вищою школою значно актуалізувалася упродовж останніх років під впливом стрімких змін у суспільстві та нестримного науково-технічного розвитку. Упровадження компетентнісного підходу в освіті – одна зі складових концепції стратегії розвитку освіти в Україні на період до

2021 року [3]. Зміни стосуються всіх галузей освіти, в тому числі й медичної, незважаючи на консерватизм останньої. Навчання на основі компетентнісного підходу при підготовці лікарів викликає значний інтерес у всьому світі [1, 6, 7, 9, 10], але й досі не існує єдиного погляду на методологію та оцінку результативності цієї парадигми.

Компетентнісний підхід у медичній освіті – це орієнтований на результат підхід до розробки, впровадження програм навчання та оцінювання студентів з використанням організаційної структури взаємопов'язаних компетенцій [9, 11].

«Професійна компетентність лікаря – це система професійно значущих якостей, умінь і навичок, які об'єднані гуманно-ціннісним ставленням до хворих і колег, постійною спрямованістю на особистісне і професійне вдосконалення» [8, 6].

У вищій медичній освіті проблема розуміння суті компетентнісного підходу знаходить своє втілення значно швидше, оскільки весь час при оцінці ефективності навчання студентів враховувалися оцінка знань, вмінь та навичок, необхідних для різних спеціальностей. Але, якщо оцінювання теоретичної підготовки розроблене, втілене та активно використовується у вигляді тестування (в тому числі незалежного ліцензійного – КРОК-1, КРОК 2, КРОК-3), методологія та оцінювання практичних навичок не стандартизовані. Тому нині, на жаль, при навчанні робиться акцент на підготовці до тестування.

Перший крок до реалізації компетентнісної моделі навчання полягає в зміні навчального плану, в якому має бути зарезервований час для удосконалення студентами практичних навичок. Обговорюється необхідність скорочення аудиторної роботи, відхід від традиційного «пасивного» слухання лекцій – до збільшення самостійної роботи студентів [1, 7, 10]. Якщо ж організаційні зміни полягатимуть лише тільки у зменшенні годин аудиторної роботи з автоматичним перенесенням цих годин у графу «самостійна робота студентів» це, на нашу думку, може спричинити не підвищення, а суттєве погіршення результатів навчання. Організація самостійної роботи студентів включає, насамперед, чітке її планування, безпосереднє або опосередковане керівництво з боку викладача, систематичний контроль за поетапними і кінцевими результатами, оперативне доведення до відома студентів оцінки результатів для внесення відповідних коректив у роботу [7]. Існує нагальна потреба у зміні ролі викладача – від викладача-транслятора інформації до викладача-менеджера. Саме роль викладача є вирішальною у набутті студентами знань, компетентностей і навичок [11]. Викладач, по-перше, має бути фахівцем у своїй справі, по-друге, – мати у своєму плані індивідуального навантаження час для організації, проведення та керування самостійною роботою студентів.

Навчання іноземних студентів медичного факультету англійською мовою має свої проблеми та специфіку, особливо – при викладанні клінічної дисципліни [4, 5].

При навчанні англомовних студентів на кафедрі педіатрії медичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна застосовується поєднання традиційних та інноваційних методів навчання [5].

Активне навчання в аудиторіях, спрямоване на глибоке засвоєння доволі великого обсягу теоретичної інформації, яке оцінюється методом тестування, поєднується з традиційним навчанням біля ліжка хворого та різноманітними видами сучасних педагогічних технологій.

Протягом всього періоду навчання студенти опановують практичні навички – з обов’язковим підсумковим контролем. Студентам на початку вивчення дисципліни надається перелік практичних навичок, якими вони повинні оволодіти. Таким чином, студенти розуміють, що від них очікується, а саме це розуміння й відрізняє компетентнісний підхід до навчання та стимулює самостійну роботу.

Навчання біля ліжка пацієнта з розбором індивідуальних особливостей перебігу хвороби завжди було та залишається невід’ємною частиною класичної вітчизняної вищої медичної школи, але, на жаль, на сьогодні це є найскладнішим для викладача – у разі організації навчання англомовних студентів. Це зумовлено, по-перше, великою кількістю студентів у групі, яка може досягати 25-27 осіб, а, по-друге, – мовним бар’єром між студентом та пацієнтом, що потребує більш активної участі викладача при організації індивідуальної роботи з пацієнтом.

Для формування професійних компетенцій на практичних заняттях з успіхом застосовуються сучасні комп’ютерні інтерактивні програми для тренінгу діагностики захворювань респіраторної та серцево-судинної систем (*3M Littmaun Lerarning Lung Sounds R.L.H. Murphy, M. A. Murphy, 3M Littman Cardiac Auscultation David Hardung, Giso v der Percke, Heyder Omran*), а також муляжі – для опанування навичок догляду за хворими і сестринської практики. Для тренування навичок серцево-легеневої реанімації, на жаль, у наявності лише один (!) муляж, а цього вкрай недостатньо для ефективного відпрацювання навички всіма студентами.

Для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів на занятті створено та впроваджено рольові ігри і завдання різного рівня складності з метою тренування тактики майбутнього лікаря у звичайних та нетипових випадках. Запроваджено систему внутрішнього контролю знань. Викладачами розроблено методичні посібники та робочі зошити для студентів, спрямовані на закріплення отриманих знань та стимулювання розвитку навичок самостійного пошуку інформації, самоорганізації й самоконтролю власної діяльності, що сприяє формуванню професійної

компетентності [2, 4]. Значний інтерес студентів викликає організація диспутів-конференцій, для яких студенти самостійно готують доповіді з мультимедійною презентацією на запропоновані викладачем актуальні теми. Це сприяє розвитку інтелектуального потенціалу, особистісному зростанню та самоствердженню.

За допомогою Центру дистанційної освіти університету розроблено та втілено в навчання такі сучасні технології, як дистанційні курси на платформі *Moodle*, метою яких є систематизація існуючих інформаційних матеріалів для занять (лекції, методичні вказівки), де є можливість скористатися додатковою літературою, відеоматеріалами до кожного практичного заняття. Вся інформація є у відкритому для студентів доступі у будь-який час, у будь-якому місці. Це допомагає втілити студенто-центрований підхід до навчання і викладання, з урахуванням різниці у рівні підготовки, моделі та швидкості засвоювання інформації, що вкрай актуально для іноземних студентів. Застосування подібних сучасних інформаційних технологій дозволяє студентам виробити індивідуальний графік навчання, примушує займатися самостійно й отримувати навички самоосвіти. Крім того, дистанційний курс дає можливість також контролювати активність студента та проводити тестування – як для перевірки засвоєння кожної теми, так і для підсумкового контролю. В умовах вкрай недостатнього матеріально-технічного оснащення кафедри, відсутності власного комп'ютерного класу та найближчих перспектив його створення доцільною та актуальною є можливість проведення тестування з використанням смартфона, планшета або ноутбука самого студента. Зокрема, в минулому році вперше підсумковий контроль для студентів 4 курсу успішно проведено on-line за допомогою системи *Moodle*.

Особлива увага приділяється навчанню студентів 6 курсу, де, на нашу думку, потрібно вже втілювати принципи післядипломної освіти та викладати субмодулі фахівцями різних спеціальностей, що покращить якість навчання та засвоєння інформації.

Дуже перспективним з позиції компетентісно-орієнтованого підходу до навчання є залучення англомовних студентів до науково-дослідної роботи. У цьому навчальному році на кафедрі педіатрії організовано та активно працює студентське наукове товариство для англомовних студентів, які виявили зацікавленість та мають високий рівень знань. 15 студентів під керівництвом викладачів протягом року проводять наукове дослідження. Така діяльність навчає роботі в команді, сприяє формуванню дослідницької компетентності майбутніх фахівців, значно підвищує мотивацію студентів до самостійного пошуку, обробки та аналізу інформації, тобто сприяє їхньому активному залученню до освітнього процесу. Вже підготовлено декілька доповідей на науково-практичних конференціях молодих вчених, у тому числі міжнародних.

Для подолання бар'єрів спілкування між студентом і викладачем, окрім традиційних днів та годин очних консультацій, створено сторінку кафедри в соціальній мережі *Facebook*, де студенти можуть заочно отримувати актуальну інформацію та відповіді викладачів на різноманітні запитання.

Таким чином, формування професійної компетентності майбутнього фахівця охорони здоров'я, що на сьогодні розглядається як один з ключових показників якості освіти, потребує глибокого засвоєння фундаментальних знань, підготовки компетентісно-орієнтованих програм навчальних дисциплін, створення сучасної матеріально-технічної бази та розвитку індустрії сучасних засобів навчання. Компетентісно-орієнтований підхід вимагає формування взаємної відповідальності за результат (як студентів, так і викладачів), що потребує стандартизації оцінювання практичних навичок. Організація та проведення самостійної роботи студентів має бути не еквівалентом вільного часу для студента і викладача, а розглядатися як індивідуальна робота, з відповідним оцінюванням цього навантаження.

Але зміни в системі підготовки лікаря, на нашу думку, ні в якому разі не повинні бути революційними, оскільки традиційна, класична вища медична школа завжди була орієнтована саме на формування професійних компетенцій.

Література

1. Головань М. С. Модель формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки [Електронний ресурс] / М. С. Головань : ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України» – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/rednauk/2012_5/196.pdf.
2. Зимницкая Т. В. Особенности проведения контроля знаний иностранных студентов англоязычного отделения медицинского факультета / Т. В. Зимницкая // Проблемы сучасної освіти : зб. наук.-метод. пр. – Вип. 5. У 2 ч. : Ч. 1. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна 2014. – С. 150–153.
3. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455>.
4. Раковська Л. О. Активізація навчально-пізнавальної діяльності іноземних студентів при викладанні педіатрії / Л. О. Раковська // Проблемы сучасної освіти : зб. наук.-метод. пр. – Вип. 5. У 2 ч. : Ч. 1. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – С. 166–171.
5. Раковська Л. О. Взаємозв'язок інновацій і традицій при викладанні клінічної дисципліни англомовним студентам-медикам: проблеми і шляхи вирішення / Л. О. Раковська // Проблемы сучасної освіти : зб. наук.-метод. пр. – Вип. 4. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 154–159.

6. Рябченко В. И. Актуализация проблемы компетентности с позиции ее измеримости / В. И. Рябченко // Вища освіта України. – 2013. – № 3.– Дод. 2 : Темат. вип. «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу». – С. 184.
7. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – 2-е вид., доп. – Київ : Академвидав, 2010. – 456 с.
8. Хоменко К. П. Формування професійної компетентності майбутніх лікарів / К. П. Хоменко // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди. – 2015. – Вип. 36(62). – Т. 2. – Дод. 1. – С. 321–330.
9. Toward a common taxonomy of competency domains for the health professions and competencies for physicians / R. Englander, T. Cameron, A.J. Ballard [et al] // Acad Med. – 2013. – Vol. 88. – P.1088–1094.
10. Competency-based medical education: Theory to practice / JR. Frank, LS. Snell, O. Ten Cate et al. // Med Teach. – 2010. – Vol. 32. – P. 638–645.
11. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) : CS Ltd., 2015. – 32 p.

Н. П. Столярова

Взаємодія інноваційних навчальних технологій та системи «іноземний студент – навчально-виховне середовище» у вищих навчальних закладах

У статті обговорюється питання впровадження інноваційних навчальних технологій у викладання дисциплін для іноземних студентів вищих навчальних закладів і як наслідок – якісно новий у цілому рівень навчання та виховання.

Ключові слова: іноземний студент, інноваційні навчальні технології, навчальна діяльність, інформаційні технології навчання.

Підготовка спеціалістів для зарубіжних країн знаходиться в найтіснішому зв'язку із процесом залучення іноземної молоді до певних видів діяльності та поведінки, властивих студентству.

Здатність до самостійної роботи в умовах підвищених інтелектуальних навантажень студент-іноземець «напрацьовує» з перших днів його навчання у вищому навчальному закладі, коли він, увійшовши в освітню спільноту, засвоює нові види навчальної та наукової діяльності, вступає в новий тип міжособистісних відносин, звикає до інших умов життя та побуту. Отже, вже з цього моменту він включається в новий професійно-особистісний спосіб життя.

При викладанні тих чи інших дисциплін студентам-іноземцям надзвичайно важливими чинниками є актуальність представленої інформації,

оперативність її передачі, емоційна насиченість поданого матеріалу, почуття міри.

Ефективність навчання залежить від принципів, які є базисом змістовно-структурної моделі навчального процесу, а також від урахування безлічі факторів і параметрів, детермінуючих успішність навчання на кожному етапі неперервної освітньої діяльності. Одним з найважливіших, на наш погляд, принципів, що визначає оптимальність, адекватність і надійність змістовно-структурної моделі навчання, є *стратегічний* принцип. Визначений принцип обумовлює також добір відповідних методів здійснення діяльності. Метод *проблемного навчання*, що набув нині широкого визнання, дійсно має прийти на зміну суто інформаційному та роз'яснювально-ілюстративному методам, бо передбачає не розширення обсягу матеріалу, а використання досягнень мислення – найвищого ступеня людського пізнання. Тільки у процесі мислення, що містить у собі аналіз, синтез, наукове абстрагування, індукцію, відбувається інтеріоризація знань, розвиваються передумови творчості, збільшується частка внутрішніх мотивів у мотиваційній сфері, розвивається здатність до рефлексії і самоконтролю – усе це підвищує ефективність пізнавальної діяльності.

Провідні дидактичні принципи – послідовності та новизни – дозволяють характеризувати стан навчання у вищому навчальному закладі як розвиток продуктивної мовленнєво-мисленнєвої діяльності, що спирається на внутрішню мотивацію. Сприятливою умовою розвитку внутрішньої мотивації є стан іноземного студента, який зробив свій важливий вибір у житті, прагне самостійності, самовираження й визнання. Тільки педагог, який володіє високою майстерністю, здатен не проминути цей момент для спільного проектування діяльності, спрямованого у напрямку вдосконалення навичок та вмінь. Іноземні студенти із зацікавленістю й охоче виконують завдання, які активізують мислення, творчість, потребують оригінального розв'язання, висловлення особистих думок.

Ефективність сприйняття інформації значно підвищується під час комплексного впливу на всі органи чуття і одночасного включення студентів у самостійну пізнавальну діяльність. Згідно з даними досліджень, іноземні студенти запам'ятовують 20 % почутого, 30 % побаченого, 50 % почутого і побаченого і 70 % того, у чому вони самі брали участь [1, 11].

Перспективним також є *метод взаємного спілкування*, сутність якого полягає у включенні студентів у ситуації, які ставлять їх перед необхідністю переконувати один одного, передавати один одному науково обгрунтовану інформацію. З метою покращення згаданого методу необхідно залучати іноземних студентів до виступів не тільки у своїй групі, а і в паралельній, що посилює їхню відповідальність.

Особливо важливим моментом є використання інших *активних методів навчання*. Один із них – *метод мікродискусії*, який полягає

в обміні думками між студентами щодо питання, яке обговорюється. Головні риси цього методу – цілеспрямованість, чітке обмеження часу, обов'язкове керівництво перебігом дискусії з боку викладача, який спрямовує дискусію в потрібне русло згідно з попередньо розробленим планом. Мікродискусія може відбуватись у формі обговорення теми або у вигляді так званої «панелі», коли спочатку обмін думками відбувається тільки між двома-трьома спеціально вибраними студентами у формі «питання – відповідь», а потім продовжується у ширшому колективі.

Цей метод дозволяє виявити розбіжності і може сприяти виробленню правильного розуміння проблеми. При цьому він підштовхує студентів самотійно шукати аргументи «за» або «проти» того чи іншого трактування проблеми. У процесі обговорення у іноземних студентів формуються навички самотійної роботи, удосконалюються їх мисленнєва діяльність і мовлення, вміння чітко формулювати свої думки та відстоювати власні погляди. Таким чином, мікродискусія розвиває у іноземних студентів бажання і здатність самотійно виконувати завдання, підвищує інтерес до процесу засвоєння знань.

Навчання іноземних студентів з використанням *методу ситуаційних вправ* – це формування лідерських якостей, залучення студентів до участі у колективному дослідженні проблеми та можливість під час колективних зусиль знайти спільне рішення шляхом обговорення матеріалу. У дискусії, організованій навколо ситуаційної вправи, студенти самі аналізують матеріал; функція викладача – спрямовувати їхню роботу та сприяти їй: сформулювати завдання, зосередити дослідження на певних аспектах, стимулювати взаємодію, активізувати думку, реєструвати досягнуті результати. Під час обговорення ситуаційної вправи іноземні студенти мають безпосередній доступ до матеріалу, а також взаємодіють один з одним російською мовою. Викладач також має враховувати той факт, що теми для обговорення не повинні мати обмежений характер [2, 290].

Навчання із застосуванням ситуаційних вправ полягає в тому, що викладач доводить дискусію до поставленої мети, навчаючись сам і дізнаючись багато нового про своїх студентів, про їхній світогляд, а також країни, з яких вони приїхали. Як викладачі, так і студенти мають право ставити запитання. На нашу думку, навчання із застосуванням ситуаційних вправ є продуктивним та цікавим.

Активізації навчальної діяльності іноземних студентів сприяє створення на заняттях відповідного емоційного клімату. Різноманітні види захоочення, доброзичливе ставлення, необразливий жарт стають тими факторами, завдяки яким іноземний студент відчуває себе вільніше і спокійніше в аудиторії.

Також в інтенсифікації навчального процесу певну роль відіграє музика, яку можна використовувати під час занять як фон для процесу

навчання. Доведено, що музика покращує робочий стан іноземних студентів, допомагаючи їм подолати сором'язливість та скутість. А використання на початковому етапі навчання не індивідуально-фронтальних форм роботи, а здебільшого колективних створює позитивний мікроклімат у групі, переваги якого проявляються у всіх його аспектах: *предметному, педагогічному, психологічному*.

Серед факторів, які оптимізують навчальний процес, – цілеспрямована організація самостійної роботи іноземних студентів та різноманітні форми контролю знань. *Самостійна робота* студента – це планова навчальна й наукова робота, яка виконується за завданням викладача, під його методичним і науковим керівництвом. Вона завжди розглядалась як невід'ємна складова освітнього процесу у вищому навчальному закладі. Однак, як справедливо відзначають науковці [4, 235], показником для самостійної роботи є не місце і стиль керівництва, а внутрішні мотиви студента. Сьогодні іноземному студенту через великий обсяг аудиторних занять на самостійну роботу залишається недостатньо часу. Більш того, як показує практика, обсяг самостійної роботи іноземного студента вимагає також докорінних змін змісту й організації роботи викладача, в методичному та інформаційному забезпеченні навчального процесу у вищих навчальних закладах.

Особливого значення набуває включення до організації самостійної роботи студентів-іноземців таких складових, як *планування, матеріально-технічне та навчально-методичне забезпечення, контроль та оціночні критерії*. У Центрі міжнародної освіти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна планування самостійної роботи здійснюється в межах кожної головної освітньої програми, а організація спрямована на виконання всіх завдань студентами-іноземцями у визначений термін та з необхідним рівнем якості. Обов'язковим є і документальне оформлення результатів самостійної роботи іноземних студентів. На рівні кафедр визначаються години аудиторних занять та самостійної навчальної роботи.

До *об'єктивних умов* організації самостійної роботи належать: матеріально-технічне забезпечення (наявність аудиторного фонду, обладнання навчальних аудиторій комп'ютерами, достатня кількість лінгафонних кабінетів та ін.), навчально-методичне та інформаційне забезпечення (достатня кількість навчально-методичної літератури), рівень кадрового забезпечення.

До *суб'єктивних умов* організації самостійної роботи іноземних студентів слід віднести розуміння викладачем цього виду навчальної роботи, володіння прийомами організації самостійної роботи, які вимагають від нього високої педагогічної майстерності, а також усвідомлення студентами цілей самостійної роботи, її значущості.

До оціночних критеріїв відносяться ступінь самостійної та творчої активності студентів, ступінь засвоєння матеріалу, ступінь сформованості системи самооцінки та самоконтролю з боку студента.

Ефективним є впровадження в навчальний процес таких сучасних педагогічних засобів, як проектні технології, нові інформаційні технології навчання, технології «Створення ситуації успіху», а також інтерактивних та комунікативних методик, пошуково-дослідницьких методів, методу критичного мислення [3, 2].

Дослідження взаємодії інноваційних навчальних технологій та системи «іноземний студент – навчально-виховне середовище» дозволяє нам дійти певних висновків.

1. З'ясовано, що на першому рівні навчання відбувається цілеспрямований вплив колективу ВНЗ та його складових структур на виховання якостей студента, необхідних для успішного навчання у вищому навчальному закладі.

2. Визначено найбільш ефективні форми навчально-виховної діяльності іноземних студентів:

а) *педагогічне спілкування*, яке включає особливості комунікативних можливостей педагога, досягнутий рівень взаємин, творчу індивідуальність педагога та ін.;

б) *педагогічна співтворчість* студентів і викладачів, суть якої полягає в максимальному застосуванні діалогічних методів навчання, створення відповідного психологічного клімату в академічній групі; активні методи навчання (мікродискусії, метод ситуаційних вправ, дискусії, ділові, рольові, інтелектуальні ігри), чітка організація *самостійної роботи* та ін.;

в) *матеріально-технічне забезпечення* (обладнання навчальних аудиторій комп'ютерами, достатня кількість лінгафонних кабінетів, мультимедійних лабораторій), яке дозволить інтенсифікувати навчальний процес шляхом використання передових комп'ютерних технологій.

Отже, впровадження інноваційних навчальних технологій у викладання курсів «Історія України» та «Країнознавство» на підготовчому відділенні ЦМО Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна дає іноземному студенту можливість стати у певному сенсі співавтором навчального процесу. Реалізація такого підходу сприяє насамперед підвищенню навчально-виховної ефективності занять і, як наслідок, приводить до значного зростання рівня реалізації принципів свідомості, активності та якості набутих знань, умінь і навичок іноземними студентами, якісно нового в цілому рівня навчання та виховання у вищому навчальному закладі.

Література

1. Балакирян К. С. Значение изучения проблемы адаптации в подготовке кадров для развивающихся стран / К. С. Балакирян, А. Д. Тарсис // Страноведение и лингвострановедение в практике преподавания русского языка иностранным студентам : сб. науч. тр. – Москва : Университет Дружбы Народов, 1986. – С. 10–13.

2. Бірюкова Н. В. Інноваційні технології у професійному навчанні і вихованні молоді [Електронний ресурс] / Н. В. Бірюков. – Режим доступу : <http://www.vspu.edu.ua/science/work.php?art=5>.

3. Пасекунов А. Е. Самостоятельная работа как средство формирования опыта самообразования студентов / А. Е. Пасекунов // Педагогические условия совершенствования адаптационных процессов в вузе : межвуз. сб. – Барнаул, 1988. – С. 120–123.

Ia. K. Iagniyuk, V. I. Ponomaryov

Integration of innovative and traditional education technologies in teaching foreign students the course "Communication Psychology"

This article outlines efficient innovative and traditional education technologies on the example of teaching foreign students the course "Communication Psychology". With particular attention paid to the importance of academic and innovative methods integration in the teaching environment for shaping personalities in compliance with the high European standards: self-sufficient, experienced, creative, able to produce new knowledge, characterized with psychological culture, having a steady life position.

Key words: communication psychology, foreign students, innovative and traditional education technologies, interactive teaching methods.

Reformation in the system of higher education in Ukraine outlines use of modern innovative methods and approaches to the academic process. Recently, the practice of non-traditional teaching methods in education has proven to be efficient [2; 3; 4; 5 et al.]. In general, the term "innovation" as a new principle of pedagogical thinking in higher education is viewed in correlation with innovative teaching methods [5]. The principle of innovation is based on openness to thoughts, attitudes, worldviews of others, active cooperation of teachers and students, communication on equal positions and personal development of all members of the educational process.

The importance of dialogic communication in teaching educational environment is emphasized by A. Lukashenko [3]. The author describes some interactive teaching methods, the optimal use of which ensures constant active interaction between the teacher and students, as well as the change in their position: the teacher acts not only as a carrier of knowledge, but positions himself or herself as an organizer of the students' learning process.

The special features of "innovative psychological and pedagogical technologies" include: availability of feedback, dialogue of thought, reflection, forced activation of thinking and behavior, enhanced emotionality [1]. It is relevant, in our opinion, to provide a brief classification of the teaching methods used by the faculty in the table below [1, 526].

Combination and integration of both traditional and innovative teaching technologies ”allow the individual to improve their competitiveness to improve his verbal and visual image; develop assertiveness, charismatic potential; learn to conduct constructive negotiations; fast establishment of business contacts; understand the benefits of different communication strategies to build a team; to master the techniques of ’heuristic optimism’ (aimed at success) and technologies of management of his reputation; feel more at ease and gain self-confidence; overcome inferiority complexes; formation of intrinsic motivation for self-improvement and self-development” [1, 527-528].

Table

Classification of teaching methods

<i>Explanatory and illustrative methods</i>	<i>Problem methods</i>	<i>Active methods</i>	<i>Interactive methods</i>
➤ Verbal methods ➤ Explanation ➤ Elucidation ➤ Conversation ➤ Story ➤ Instruction ➤ Comment ➤ Interpretation ➤ Oral presentation ➤ Work with a book ➤ Lecture ➤ Visual methods ➤ Observation ➤ Show ➤ Demonstration ➤ Illustrating ➤ Video method ➤ Presentation of material and its discussion ➤ Practical methods ➤ Game method ➤ Exercises (reproductive, constructive, creative, game) ➤ Experiments	➤ The method of presentation of the problem ➤ A problem situation, a problem ➤ Heuristic conversation ➤ Partial search method ➤ Research	➤ ”Brainstorming“ ➤ Method of video analysis ➤ Method of incident ➤ Method of analysis of business correspondence (”information maze”, ”basketmethod”) ➤ Method of management tasks ➤ Method of situational analysis ➤ Method of role modeling ➤ Method of Collective ➤ Thinking activity ➤ Method of projects	➤ Methods for creating positive motivation ➤ Methods for organizing interactive cognitive activity ➤ Reflexive and assessment methods ➤ Methods for development a personal educational learning environment

Having determined the importance and relevance of implementing advanced interactive teaching technologies in higher school, we should emphasize our own personal experience in teaching the course "Communication Psychology".

Teaching medical students presupposes studying a series of psychology disciplines (Communication Psychology, Fundamentals of Psychology and Pedagogics, Social Psychology, Medical Psychology). According to the curriculum, the elective course "Communication Psychology" is taught to the first-year students of the School of Medicine in the first semester. The syllabus provides for only practical lessons in the given discipline (number of lessons – 9). Practical classes enable students to master practical ways and approaches to applying their theoretical knowledge and to obtain the necessary skills (competences) for solving professional tasks. Certainly, the ruling (organizing) role belongs to the lecturer/instructor.

So, which modern and traditional methods of specialists training do we use in teaching English-speaking first-year medical students the course "Communication Psychology"?

1. *Adapting foreign students to the University's academic process.* Taking into account the fact that the practical course is taught in the first semester, the issue of students' adaptation during the whole term of their training is becoming topical. The difficulties in foreign students' adaptation include the following: acquiring new social and cultural norms, adapting to the unusual climatic, time and academic conditions, overcoming the language barrier, going through different negative psychological states (loneliness, anxiety, depression, apathy, social isolation, etc.), studying problems, dissatisfaction with the relationships in a group and many others. In order to facilitate foreign students' adaptation, we provide them with brief information about the University and its certain subdivisions (Central Scientific Library, School of Medicine, Department of Psychiatry, Narcology, Neurology and Medical Psychology), the subjects taught by the faculty of our Department, the student circle operating at the Department, the main peculiarities of the University's academic process, studying methods and forms. It helps students to better orientate themselves in the academic process in Kharkiv University, contributes to more successful adaptation of the first-year students to the higher school demands. It is necessary to remember that successful adaptation of foreign students is a presupposition of their successful training and a key to their normal psychic health.

2. *Maintaining emotional connection with the group.* In order to maintain the emotional connection with the student groups (making contacts), grouping and creating a positive atmosphere within the group, we usually conduct business games for getting acquainted during the first lesson (e.g. "Sheep Head", "Mutual Presentations", etc.). They present group getting acquainted

where the rules of future work during the semester are accepted but not imposed by all the participants of the studying process (e.g. not to be late to classes, to wear clean white gowns, to do homework, to be active, to accept oneself and others as they are, to communicate according to the principle "here and now", not to judge categorically, etc.). This allows to produce a positive impression on the students, to get them interested, to activate learning and their desire to find out more, to create positive psychological environment and to enable them to get to know one another better, memorize the names of their fellow students and the instructor.

3. *Receiving feedback from the audience.* During the classes, it is important to always receive feedback from the student audience. This is achieved through eye contact, which allows not only to establish relations with students, but also to get feedback as to whether the audience has understood this or that material, whether the topic is interesting, etc.

Language techniques also play a significant role in obtaining feedback. Combining different (logical-analytical and emotionally shaped) language tools is very effective and makes the performance more dynamic, interesting, bright, not "dry". Our teaching experience has shown the relevance of using the following psychological oratorical techniques:

- Demonstrating the practical significance of the information taught (with examples from life, from personal experience or the experience of others);
- Creating a problematic situation (mastering by students not "ready knowledge" but their own answers ("Why?") if new information is necessary; implementation of the principle of training "start from the very end");
- Transitioning from monologue to dialogue or discussion (it allows to engage many participants in the discussion of the issues, stimulating their interest);
- Efficiency of work for the option of space "cluster" (small groups) when students are divided into subgroups, one representative from each subgroup expresses the views of all the members of the group on the specified problem (activation of all those present at the lesson, exchange of ideas, skills communication and interaction);
- "Brainstorming" (enables the students to solve problems that have several possible solutions);
- Business, simulation and role-playing games (formation of cognitive activity of students);
- Applying the approach "small voice", which is slowing down while lowering the voice (calls attention to the important points in the instructor's speech);
- Implementing open questions, which require explanation, a free, expanded response (asked to clarify the level of students' understanding of the material studied, and the expression of opinions, positions);

- Implementing short "divagations" (enabling students to relax);
- Introducing relevant and topical humor (usually used to "win" the audience).

We would like to dwell on our experience in using games (business, role-playing and simulation) as a learning activity, which proved positive for game methods of training enable students to acquire practical skills and tactics of behavior in interaction with "patients". Thus, simulation games help recreate doctor-patient interaction, promote practical application of the acquired skills and professional knowledge. Conducting role-playing games (such as "Doctor-Patient", "Patient at the Doctor's", etc.) is useful for future doctors as it involves interacting in roles (roles of doctor and patient) by playing a specific situation. Business games (such as "Thread-Needle", "Try to Recognize!", "Contacts", "Compliment", "Listening", "Reflexive Listening", "Interpretation", etc.) help develop communication skills and are important for future doctors' empathic abilities (for example, "Understand more", "And Feelings are Sublimated Into Other Feelings", "Sincerity", etc.).

4. *Taking into account the peculiarities of the subject taught.* Thus, the distinctive feature of Psychology classes at the School of Medicine is participation of two student groups, which include more than 30 people. This significantly complicates the process of acquisition by students of the practical skills required by a large number of participants.

Another important point in preparation for classes in the course "Communication Psychology" is the absence of lectures. This requires presentation of theoretical material (mini-lectures) during the practical classes, which significantly reduces the overall time.

Another major disadvantage is the different levels of understanding (and speaking) of English, which is the language competence. Student groups are often multinational, and they bring together representatives from different countries (Africa, India, Asia, etc.), who usually have different levels of English command. This issue puts forward specific requirements to the faculty – namely, their language should be simple, easy to understand for all students, clear and certainly competent. One should also remember and take into account the national differences.

Finally, it should be noted that the age range of the first-year students (15 to 29) is quite broad. This situation also requires the instructor's knowledge of the peculiarities of individual development at different ages.

5. *The importance of knowledge of the psychological characteristics of college-age students and groups.* The instructor's perfect knowledge of the socio-psychological characteristics and psychological neoplasms of the student age, psychology of student groups and the psychological state which these groups at, and taking them into account in teaching is the primary objective of faculty member.

6. *Observing the structure of practical classes.* Let us briefly point out the main points of classes in the discipline "Communication Psychology". The practical classes we conduct usually have the following structure:

1) *the instructor's short opening speech* (outlining the subject relations with other disciplines, introducing the topic of the lesson, its connection with the previous themes, defining the goal and expected results, announcing the results of the task or test in the previous topics);

2) *preliminary monitoring of students' knowledge.* This includes conducting tests, checking homework;

3) *problem formulation and its discussion* with the instructor and students;

4) *performance of tasks by the students*, depending on the purpose of the particular class;

5) *discussion of the results of the tasks performed*, checking them (if possible), exchanging ideas;

6) *the instructor's final word.* The instructor outlines the strengths and weaknesses of the students in the class, describes their activity, provides the material that needs further studying or revision, and formulates the problem for the next practical lesson. Lessons should be finished with reflection and self-reflection.

7. *Using visualization tools (technology in education).* Presentation of the educational material in a visual form facilitates its assimilation and is a complement to the basic material being taught. For this purpose we have prepared a presentation with pictures and video images. The videos selected corresponded to the particular topic and were accompanied by textual information.

The presentation was usually followed by discussion of this material featured in it; if necessary, group discussions were organized. Students were able to find answers to all the questions that arose within the topic of the lesson. This practice proved very useful because some themes (e.g., non-verbal behavior, temperament and character in a doctor's practice, doctor-patient interrelations, etc.) require visual support.

Students were offered, on request, to prepare a presentation on one of the themes homework. This way of working has proven its effectiveness and helped to increase students' involvement during the practical classes. We have also noticed that the number of students who were willing to creatively approach their homework was eventually increasing.

8. *Conducting psycho-diagnostic work.* During the classes, students were able to participate in psycho-diagnostic work, namely: fill out actual psychological tests (psycho techniques) in English: "Your level of communication skills", "Personality temperament test", "Eysenk personality minitest", "Your empathy level", "Eric Berne's transactional analysis",

"Rotter's locus of control scale". This work has allowed the first-year students to get feedback from their instructor, learn about new aspects of self and psychological characteristics of their student groups in general. During the lesson, routine testing and monitoring were held too, which enabled students to test their knowledge of the previous topics.

9. *Providing educational and methodological support of lessons in the discipline.* The psychologists and scientists of the Department of Psychiatry, Narcology, Neurology and Medical Psychology have supplemented the course "Communication Psychology" with guidelines and a coursebook of the same name that the students use in the academic process.

Our experience in using the above described innovative and traditional educational technologies has shown to be effective. These technologies require the faculty member using them to be extraordinarily creative and to implement his or her pedagogical skills and professional competence. Their optimal use can significantly intensify the activity in the student group, develops practice-oriented knowledge and skills and, most importantly, changes the position of instructors and students in the process: makes the instructor an organizer of the teaching and learning of the students, a participant in the dialogue rather than a provider of "ready" knowledge, a dictator. This contributes to the student's personality development, which meets the European standards, namely: being self-sufficient, experienced, creative, able to produce new knowledge, endowed with psychological culture and having a steady life position, etc.

References

1. Development of Students' Learning Motivation by Means of Innovative Educational Technologies / Maria I. Plugina, Irina Yu. Sokolova, Victor Ya. Gorbunkov, Stoyana V. Znamenskaya, Maksim V. Goman // *The Social Sciences*. – 2016. – Vol. 11, Issue 4. – P. 523–528.
2. Report to the European Commission on New models of learning and teaching in higher education [Electronic resource] : 2014. – 66 p. – Mode of access : http://ec.europa.eu/education/library/reports/modernisation-universities_en.pdf.
3. Лукашенко А. Методологія викладання дисциплін гуманітарного циклу: європейські орієнтири для сучасної вищої школи / А. Лукашенко // *Вища школа*. – 2016. – № 3. – С. 86–92.
4. Серeda Г. К. Методические рекомендации по рациональной организации учебно-познавательной деятельности студентов : учеб.-метод. пособие / Г. К. Серeda. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – 30 с.
5. Цветкова Г. Інноваційність як принцип нового педагогічного мислення та шлях професійної самореалізації викладачів гуманітарних дисциплін / Г. Цветкова // *Вища освіта України*. – 2016. – № 1 (60). – С. 42–48.

4. ВИПУСКНІ РОБОТИ СЛУХАЧІВ ШКОЛИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

П. В. Єремєєв

Проблема навчально-професійної мотивації студентів при вивченні спецкурсів на історичному факультеті

У статті охарактеризовано специфічні проблеми мотивування студентів, що виникають під час викладання спецкурсів на історичному факультеті, запропоновано можливі шляхи їхнього вирішення. Зазначено, яким чином зорієнтовані на здобуття професійних навичок студенти можуть бути вмотивовані вивчати спецкурс, навіть якщо його тема не збігається зі сферою їхніх наукових захоплень. На прикладі спецкурсів схарактеризовано загальні проблеми мотивування студентів, провідними мотивами навчання яких не є пізнавальний та професійний інтерес.

Ключові слова: мотивування, спецкурси, історична освіта, освіта 2.0, режим підкріплення.

Важливе місце у навчанні студентів на історичному факультеті посідають спецкурси. Ця форма освіти передбачена у програмі занять студентів історичного факультету починаючи з третього курсу – після того, як остаточно визначається спеціалізація студентів по кафедрам. Для студентів четвертого та п'ятого років навчання спецкурси складають значну частку навчального часу.

Проблема навчально-професійної мотивації діяльності студентів неодноразово досліджувалася вітчизняними та зарубіжними науковцями [4, 17–29]. При цьому, під час викладання спецкурсів деякі проблеми мотивування студентів проявляються сильніше, ніж при читанні загальних курсів. У цій статті буде здійснено спробу, по-перше, виділити ті специфічні проблеми мотивування студентів, що виникають під час викладання спецкурсів, запропонувати можливі шляхи їхнього вирішення; по-друге, на прикладі спецкурсів показати деякі шляхи вирішення загальних проблем мотивування студентів, що виникають у процесі навчання та не пов'язані зі специфікою спецкурсів. Як буде показано нижче, деякі проблеми мотивування студентів, типові для вищої освіти в цілому, при викладанні спецкурсів стають більш гострими, іноді набуваючи нової якості.

Слід зазначити, що за тематикою спецкурси можуть бути поділені на дві групи (ми не претендуємо на вичерпність запропонованої нижче класифікації, використовуючи її лише в інструментальних цілях цього дослідження). При тому, що всі спецкурси тісно пов'язані із тематикою кафедри, на яких вони викладаються, універсальність та широта наукових проблем, яким ці спецкурси присвячені, суттєво різняться.

Деякі спецкурси передбачають ознайомлення студентів певної спеціальності із проблемами, розуміння яких є очевидно необхідним для будь-якого спеціаліста обраної ним галузі історичної науки. До цієї групи можна, наприклад, віднести спецкурси, присвячені джерелознавству історії України (викладається на кафедрі історії України), російській історіографії (на кафедрі історії Східної Європи) тощо. Кожний фахівець з історії Східної Європи має бути добре обізнаним з проблемами, яким присвячені згадані спецкурси. Інша справа, якою мірою студенти усвідомлюють цю необхідність, наскільки прагнуть стати фахівцями. Цієї проблеми ми коротко торкнемося нижче. Тут лише відзначимо, що зацікавлений у своєму професійному зростанні студент, без сумніву, буде вмотивований вивчати подібні спецкурси.

Проте є і спецкурси, проблематика яких досить вузька, а її поглиблене розуміння хоча й бажане, проте не є безумовно необхідним. Саме такі спецкурси автор викладає на кафедрі історії Східної Європи з 2012 р.: «Російське старообрядництво (друга половина XVII – початок XXI ст.)» та «Сектантство в Росії (XVII – початок XX ст.)». Базові знання з історії старообрядництва та сектантства студент отримує під час вивчення загальних курсів з історії Росії. Але завданням спецкурсів не може бути просте нагадування вже вивченого. А глибокі знання, скажімо, відмінностей у світогляді представників Пилипівського та Спасівського напрямків старообрядництва, вочевидь, не є обов'язковими для спеціаліста навіть з історії Росії.

Чи означає це, що подібні вузькі спецкурси є простим непорозумінням, результатом банального бажання викладачів спростити собі життя? Адже, на перший погляд, легше викладати матеріал, максимально наближений до теми власних студій, аніж узагальнювати більш широке коло питань. Як мотивувати студента поглиблено вивчати тему, від якої він далекий за своїми особистими та науковими інтересами? Та й чи потрібно?

Вважаю, що подібні думки призводять до хибних висновків. Більш того, сучасні тенденції як в історичній науці, так і в системі освіти (не лише історичної) дають підстави вважати, що роль вузькоспеціальних дисциплін у вивченні історичних наук поступово зростатиме. Характерною рисою сучасної історіографії є поліконцептуальність, співіснування великої кількості різноманітних дослідницьких підходів. Як зазначає сучасний історіограф Л. П. Рєпіна, багатомірна, позбавлена домінантного вектора динаміка соціальної практики не може бути адекватно описана в лінійній наративній логіці послідовних подій, а «різноманітність дослідницьких перспектив призводить до різноманітності створюваних історичних наративів» [5, 34-35]. Серед сучасних науковців зростає розуміння необхідності відмовитися від абсолютизації у процесі пізнання, від

пошуків універсальної відмички, усвідомлення, що в історії, «в цьому «саду Р'юандзі», ми не зможемо знайти місця, з якого побачимо всі камені одночасно» [3, 5]. Безумовно, це не може не відобразитися на характері історичної освіти. В умовах стрімкого зростання кількості методологічних підходів до вивчення історії варіативна складова у навчанні лише зростатиме. Якщо у XIX ст. було досить легко визначити, які саме знання та навички будуть необхідними для фахівця в певній галузі історичної науки, на сьогодні ситуація є набагато складнішою.

Слід згадати і про загальні тенденції у системі освіти. Останнім часом фахівці у галузі педагогіки все частіше говорять про актуальність «**освіти 2.0**» (за аналогією до сформульованого Тімом О'Райлі «принципу веб 2.0»), розуміючи під цим терміном сукупність базових принципів та освітніх систем, які адекватні цілям освіти в постіндустріальну епоху, – створення умов для найбільш повного розкриття особистісного потенціалу кожного, хто навчається, розвитку у нього навичок самоосвіти, вміння приймати відповідальні рішення в ситуації вибору [6].

Звісно, питання про доцільність введення в освітню систему **принципів навчання 2.0** має стати предметом докладного обговорення. Залишається відкритим питання, чи не призведе, наприклад, постульований у межах ідей освіти 2.0 принцип суб'єктності (розуміння школи як простору для обміну приватним знанням учасників освітнього процесу, відмова від навчальних планів і програм, сформованих заздалегідь, у відриві від учнів) до надмірної фрагментації знань. Втім, немає сумніву, що сама постановка проблеми переходу до освіти 2.0 базується на реальних проблемах, а трансформація освіти відповідно до деяких принципів, сформульованих її теоретиками, є об'єктивним завданням часу.

У цих умовах вузькість теми спецкурсу не просто вже не є недоліком, а навпаки – вона надає додаткові можливості. Слід визнати: чим вужчою є тема, тим меншу кількість студентів вона цікавитиме (з погляду їхніх наукових захоплень). Проте завданням спецкурсу не є проста ретрансляція знань. Тим більше, що в сучасних умовах, у ситуації швидкого зростання можливостей доступу до інформації, роль лектора як ретранслятора знань стрімко знижується. Звісно, залишається, навіть збільшується, необхідність в узагальнюючій лекції як засобі орієнтування студентів у зростаючих обсягах наукової інформації. Це є одним з важливих завдань загальних курсів з історії. Проте роль вузькотематичних спецкурсів принципово інша: на конкретному емпіричному матеріалі показати студентам «кухню» сучасної науки, можливості використання нових підходів та методів для інтерпретації історичних джерел. Немає сумніву, це завдання до певної міри має вирішуватися і під час лекцій на загальних курсах. Але там його реалізацію ускладнено через необхідність висвіт-

лення значного матеріалу. Не слід повністю ігнорувати цю потребу на користь поглибленого аналізу лише окремих завдань загального курсу, адже тематика загального курсу охоплює ті предметні області, орієнтування у яких є необхідним для професійного історика. Як було зазначено вище, в нових умовах зменшується роль лекції як джерела фактичних знань з історії, але збільшується – як засобу орієнтування у зростаючих інформаційних потоках.

При викладанні спецкурсу подібних проблем не виникає саме завдяки «додатковості» матеріалу, що пропонується. Викладач може не відволікатися на необхідність викласти певний обсяг фактичного матеріалу. У результаті, зростають можливості зосередитися на методиці наукового дослідження, показати всю складність історичних процесів та принципів їхнього дослідження, аналізувати зі студентами документи, демонструвати можливості нових підходів. Як свідчить досвід, студенти, зацікавлені у своєму професійному зростанні, виявляють інтерес до подібних спецкурсів, навіть якщо тематика їхніх власних студій досить далека від тематики курсу за вибором.

Далеко не кожному фахівцю необхідне розуміння специфіки старообрядницького підприємництва. Проте на цьому матеріалі можна показати різноманітність дослідницьких підходів до розуміння феномена трудової етики, продемонструвати можливість використання різноманітних соціологічних теорій для інтерпретації історичного матеріалу.

Звісно, все вищесказане є актуальним й стосовно мотивування студентів, які зацікавлені у своєму професійному та особистісному зростанні. Згідно з типологією В. Т. Лісовського, це такі типи студентів, як «гармонійний», «професіонал» та «академік» [4, 28]. Ці студенти швидко усвідомлюють вищеобгрунтоване значення вивчення спецкурсів для розвитку власних компетентностей. Крім того, сама робота думки, яку легко продемонструвати на спецкурсі, може зацікавити такого студента, навіть якщо за своїми науковими інтересами він далекий від теми спецкурсу. За умов якісного ведення спецкурсу наведені особливості можуть зацікавити і студентів «творчого» типу, які, зазвичай, вчаться нерівно, за принципом «мені це цікаво – мені це нецікаво».

Проте реальність є такою, що в Україні студентів, у яких провідними мотивами навчання є пізнавальний та професійний інтерес, – меншість (від 8 % до 38 %, залежно від ВНЗ, спеціальності тощо) [4, 20]. Багато хто не збирається працювати за спеціальністю. Безумовно, ситуація, коли людина отримує вищу освіту «задня стипендія», «задня корочка», «бо сказали батьки», – очевидний нонсенс. Проте ця проблема є не лише педагогічною, але й, багато в чому, соціально-економічною [1]. У будь-якому разі, поки що викладачі ВНЗ мають працювати саме в такій ситуації, і питання мотивування подібних студентів також заслуговує на обговорення.

Безумовно, у студентів, які не зацікавлені у своєму професійному та особистісному зростанні, не викликає інтересу й зміст предмету, яким би важливим він не був для формування фахових навичок. Тому немає різниці у мотивуванні подібних студентів при вивченні ними спецкурсів та загальних курсів. Їхня мета – не навички, не знання, а оцінки, причому не як самоціль, навіть не як засіб самоствердження (що буває характерним для школярів), а як можливість отримувати стипендію або просто не бути відрахованим. При цьому, серед таких студентів нерідко трапляються досить талановиті, здібні люди. Вони просто втратили бажання вчитися, не бачать себе у професії, яку опановують. І вирішальну роль тут відіграє не якість освіти, а неможливість отримати бажану заробітну плату у випадку влаштування на роботу за фахом. Це не педагогічна, це – соціальна проблема, і як педагоги ми не можемо її вирішити. Проте як викладачі ми маємо дбати про збереження якості освіти.

Засобами забезпечення достатнього рівня освіти, збереження взаємоповаги між викладачем та студентом за таких умов слугуватимуть чітка система оцінювання, прозорі «правила гри», коли студент знає, що саме він має зробити для отримання бажаного балу. У цьому випадку накопичувальна система оцінювання має переваги. Адже саме така система найкраще відповідає описаному Берресом Фредеріком Скіннером **режиму підкріплення з постійним співвідношенням**, за якого організм «підкріплюється» – за наявності завчасно визначеного або «постійного» числа відповідних реакцій. Саме такий режим встановлює надзвичайно високий оперантний рівень, найкраще забезпечує так звану «оперантну поведінку» (тобто таку, що визначається подіями, наступними за реакцією) [6]. У нашому випадку реакцією є виконання певних завдань, підкріпленням – чітко визначена кількість балів. Втім, немає сумніву, що ситуація, за якої студент зацікавлений лише в прийнятній для нього оцінці, не ставлячи перед собою завдання набувати знань та навичок, – очевидне викривлення базових принципів освіти, її внутрішньої логіки.

Таким чином, можна дійти висновку, що специфіка мотивування студентів при викладанні спецкурсів полягає в тому, що їхня тематика зазвичай є вужчою, ніж тематика загальних курсів. Відповідно, проблеми, яким присвячені спецкурси, нерідко є досить далекими від сфери зацікавленості студента. Проте вузькість тематики дозволяє викладачу на конкретному емпіричному матеріалі показати студентам принципи наукової роботи, методи роботи із джерелами, продемонструвати можливості застосування нових наукових підходів для інтерпретації фактичного матеріалу. Це забезпечує високий рівень мотивації студентів, орієнтованих на професійне та особистісне зростання. Окрім того, слід зазначити, що система мотивування студентів, які не зацікавлені в отриманні знань, а навчаються лише задля отримання диплому та/або стипендії, при вивченні спецкурсів якоюсь специфікою не відрізняється.

Література

1. Винник І. О. Удосконалення процесу працевлаштування випускників вищих навчальних закладів у контексті професійної орієнтації молоді / І. О. Винник // Державне будівництво. – 2009. – № 2. – С. 128–134.
2. Гольдин А. Образование 2.0: взгляд педагога [Электронный ресурс]. / А. Гольдин. – Режим доступа : <http://old.computerra.ru/readitorial/393364>.
3. Посохов С. І. Від редактора / С. І. Посохов // Харківський історіографічний збірник. – 2010. – Вип. 10. – С. 3–7.
4. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам. Вип. 3. / [укладачі : Л. М. Яворовська, Р. Ф. Камишнікова, О. Є. Поліванова, С. Г. Яновська, С. М. Куделко]. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 17–29.
5. Репина Л. П. Теоретические новации в современной историографии / Л. П. Репина // Харківський історіографічний збірник. – 2010. – Вип. 10. – С. 10–40.
6. Хьелл Л. Теории личности. Основные положения, исследования и применение [Электронный ресурс] / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – Санкт-Петербург : Питер Пресс, 1997. – Режим доступа : <http://psylib.org.ua/books/hjelz01/index.htm>.

А. Д. Никитина

Повышение мотивации студентов к изучению химии как непрофильного предмета

В статье рассмотрена проблема снижения мотивации у студентов, ее причины, основные факторы формирования положительной мотивации; предложены способы повышения уровня мотивации, активизации и стимуляции познавательной деятельности; сделаны выводы по поводу эффективности различных способов повышения уровня мотивации среди студентов, в том числе для предметов, не являющихся профильными по выбранной специальности.

Ключевые слова: мотивация, стимул, побуждение, познавательная деятельность.

Мотивация – это процесс побуждения к действию, управляющий поведением человека, его способность деятельно удовлетворять свои потребности. Мотивация может быть как внешней, так и внутренней; как положительной, так и отрицательной. По мнению В. Н. Мясищева [4], результаты, которых человек достигает в жизни, всего лишь на 20–30 % зависят от его интеллекта и на 70–80 % – от мотивов, которые побуждают

поступать так или иначе. В основе мотивации лежат потребности личности, то есть совокупность ее потребностей при данных условиях влияет на выбор деятельности.

Мотивация студентов является движущей силой успешной учебы, одним из наиболее важных факторов глубокого познания и высокой эффективности процесса обучения. Кроме того, это неотъемлемая часть формирования компетентностного подхода в обучении, в котором на первый план выходит умение применять полученные знания и навыки. Многие исследователи считают, что роль позитивной мотивации в обучении является ключевой [1, 2, 3, 4].

Снижение мотивации на фоне общего понижения качества образования в настоящее время является одной из наиболее актуальных проблем, стоящих перед педагогикой высшей школы. В данной статье рассмотрены особенности мотивации студентов в изучении непрофильных предметов на примере химии.

Основной учебной потребностью студентов является получение необходимых для выбранной профессии знаний и умений. Профессиональная мотивация студентов выступает в качестве внутреннего движущего фактора развития – как профессионализма, так и личности, поскольку на основе высокого уровня положительной мотивации возможно эффективное развитие профессиональной компетентности и культуры студента. Важно поддерживать именно такие потребности и не подменять их желаниями «просто набрать проходной минимум», «получить зачет», «иметь галочку за присутствие на занятии» и т. п.

С мотивацией деятельности тесно связано ее стимулирование, при этом наиболее эффективными являются не искусственные, а естественные стимулы, находящиеся в области потребностей и устремлений человека. Поэтому основными правилами стимуляции студентов являются: следование направленности устремлений, подталкивание к формированию конкретных желаний, учет интересов и склонностей студентов, помощь в осуществлении появившихся намерений, поощрение стремления к признанию достоинств и одобрению успехов.

Мотивация учебной деятельности характеризуется сложной структурной организацией. В процессе обучения основными функциями, которые реализуются личностными мотивами, являются **побуждающая, направляющая, регулирующая и смыслообразующая**. Все они тесно взаимосвязаны. Поэтому правильная мотивация не только положительно влияет на качество обучения студентов, но и формирует их как будущих специалистов, позволяет повысить уровень самооценки и самоопределения, дисциплинирует, способствует эффективному распределению времени и ресурсов, укрепляет удовлетворенность выбором профессии. Также исследователями установлено, что удовлетворенность обучением зависит от

степени удовлетворенности потребности в достижении. Данная потребность оказывает наибольшее влияние на эффективность мотивации [6].

Для запуска процесса познания необходима изначальная эмоция удивления фактом, процессом и т. д. Следом за удивлением возникает более продолжительная и устойчивая эмоция интереса (к сущности или факту, в зависимости от типа мышления, – теоретического или эмпирического). После удовлетворения интереса наступает радость от познания. На второй и третьей ступени важным является закрепление положительных эмоций и, таким образом, – стимуляция дальнейшей познавательной активности. То есть получение положительных эмоций может являться хорошим стимулом к активизации самостоятельной познавательной деятельности. Однако наиболее сложным звеном в этой цепи является самое первое: удивить и заинтересовать учащегося своим предметом настолько, чтобы побуждение к обучению стало не только и не столько внешним («ты должен», «тебе надо»), но и внутренним, исходящим от самих студентов. Такие сложности наиболее заметны в работе со студентами, для которых изучаемый предмет не является профильным (например, химия – для биологического, медицинского факультетов, а также факультета геологии, географии, рекреации и туризма). Для них не очевидно значение этих предметов в их будущей профессии, поэтому уровень учебной мотивации очень низок, в основном, преобладает внешняя мотивация. Кроме того, этот процесс осложнен у студентов первых курсов, поскольку в это время происходит наиболее сложная часть адаптации студентов к новым условиям жизни и учебы [7, 8]. Новый режим, новый коллектив, новые предметы, другие условия учебы и контроля знаний, большой объем информации, бытовые трудности – все это усложняет жизнь не только студентам, но и преподавателям, вынужденным прилагать значительные усилия для формирования у студентов интереса не только к предмету, но и к самому процессу познания, который с поступлением в вуз для них вышел на новый уровень. Важно также отметить, что в вузах подавляющая часть информации предоставляется в «готовом» виде, несмотря на то, что мышление возможно лишь в процессе разрешения какого-либо вопроса или задачи, подача же готовых знаний является в этом плане крайне неэффективной. Поэтому использование методик проблемного обучения также положительно сказывается на процессе усвоения учебного материала и использования полученных знаний.

К старшим курсам у студентов, в основном, развиваются и укрепляются профессиональная заинтересованность, стимул глубоко изучать профильные предметы. Тем меньше внимания уделяется предметам, которые сами студенты считают «проходными». Это может быть любой предмет, который, по субъективному мнению студентов, не имеет значения

в их будущей профессии. Для того чтоб изменить такое отношение студентов, необходимо убедить их в важности и необходимости данного предмета в дальнейшей профессиональной деятельности, показать тесную взаимосвязь с другими профильными предметами. Сделать свой предмет уникальным, незаменимым, привлекательным для студентов – первоочередная задача преподавателя.

Важную роль в этом играет стиль преподавания. Если преподаватель относится к предмету и студентам с таким же равнодушием, как и они, то обучение превращается в тупиковую ситуацию: студентам неинтересно потому, что неинтересно преподавателю, а преподавателю неинтересно потому, что студенты равнодушны к его предмету. Поэтому равнозначной по степени влияния на заинтересованность студентов предметом является внутренняя мотивация преподавателя.

В процессе работы со студентами первых курсов было замечено, что наиболее эффективным способом вовлечь в работу и заинтересовать их такой дисциплиной, как «Химия», является использование наглядных примеров из жизни, повседневных явлений. Так, например, простое объяснение процесса зажигания спички, с химической точки зрения, переходящее в обсуждение фундаментальных закономерностей протекания химических реакций, вызывало любопытство и стремление узнать глубже особенности этого процесса, а также перенос интереса на другие схожие явления и попытки выяснить их химическую природу. Поэтому можно сделать вывод, что для формирования первоначального интереса, побуждения к изучению какого-либо предмета эффективным может являться переход не от общего к частному, а наоборот – от частного к общему. Затем, когда начало процессу мышления положено, можно переходить от простых небольших фрагментов к разбору более глубоких проблем. С этой точки зрения, химия является очень «удобным» предметом, поскольку, так или иначе, участвует в описании практически всех явлений окружающей среды.

Не менее эффективной является наглядная демонстрация возможности использования полученных знаний в сфере выбранной студентами профессии, то есть заострение внимания на деталях, имеющих отношение к специальности студентов. Например, предлагаемые студентам медицинского факультета задачи на вычисление рН крови и межклеточной жидкости вызывали значительно больший интерес и энтузиазм, чем типовые задачи по той же теме. Отмечено, что такой прием позволял вовлечь в процесс решения задач даже тех студентов, которые до этого вообще не проявляли учебной активности. Кроме того, студенты прилагали к таким задачам больше усилий и находили правильное решение быстрее.

При этом следует уделять внимание не только фундаментальным аспектам и давно известным материалам, но и знакомить студентов

с современными тенденциями, инновациями в области химии (полимеры, полупроводники, супрамолекулярная химия, многокомпонентный синтез, рентгеноструктурные методы анализа и т. п.), поскольку движение и развитие этой науки показывает студентам перспективность ее изучения, а также применения полученных знаний в своей области.

Существенное значение в развитии активности и заинтересованности студентов также имеет подробное знакомство с учебной программой, структурой материала, планом занятий, способом контроля знаний. Может показаться, что это отпугнет студентов, однако на деле представление о том, что и как будет изучаться, также способствует снижению уровня тревожности, помогает правильно спланировать время и распределить ресурсы. Студенты изначально видят перспективу обучения и осознают требования к итоговому контролю знаний, умений и навыков, что также вызывает чувство уверенности в себе и готовность к процессу обучения. Подробная структурированная программа курса является основным инструментом в ознакомлении студентов с предстоящими занятиями, поэтому важно составить ее с учетом взаимосвязей разделов химии и в порядке усложнения материала, а также своевременно ознакомить студентов с программой. Не менее полезным является своевременное предоставление в общий доступ учебных материалов, а также информация о том, какие источники знаний (учебники, справочники, методические пособия, статьи, электронные ресурсы) принесут студентам наибольшую пользу, и где их можно найти.

Особенно важно заранее предоставлять студентам информацию, необходимую для практических и лабораторных занятий, поскольку зачастую работа в лаборатории, требования по выполнению экспериментов и охране труда являются для студентов новыми непривычными видами деятельности, требуют предварительной дополнительной подготовки, ознакомления с ходом эксперимента, составления его плана, поиска вспомогательной теоретической информации и т. п. Такая подготовка, с одной стороны, помогает студентам выполнить работу более качественно и осознанно, а с другой, – вызывает дополнительный интерес к изучаемым явлениям, стимул исследовать их более глубоко и увидеть теоретически описанные закономерности на практике.

Не менее важной является и правильная организация лабораторных занятий. Наибольший интерес студентов вызывает возможность самостоятельно проделать в лаборатории то, что они изучили теоретически, и увидеть результаты своей работы (например, синтезировать различные вещества, провести качественный анализ компонентов, изучить зависимости физико-химических параметров и т. п.). Поэтому предоставление студентам возможности самостоятельно работать с приборами, реактивами, посудой дополнительно мотивирует их к обучению. К сожалению,

зачастую состояние материальной базы не позволяет обеспечить лабораторные занятия для каждого учащегося качественно и в полном объеме, что накладывает ограничения на использование этого способа привлечения внимания к изучению химии.

Кроме того, не менее важным фактором формирования положительной мотивации является правильный психологический настрой аудитории. «Правильный» – это положительный конструктивный настрой, при котором студенты и преподаватель чувствуют себя комфортно, настроены на приятную и эффективную работу. Поэтому преподавателю – «капитану корабля» – важно начать занятие с положительного эмоционального посыла, который одновременно расслабит студентов, снимет тревожность, и, в то же время, сконцентрирует на предстоящем занятии. При этом важно тонко чувствовать настроение аудитории, чтобы выбрать наиболее подходящий способ это сделать.

Основным препятствием в применении описанных приемов повышения мотивации является недостаток времени аудиторных занятий, большая насыщенность учебных программ, с одной стороны, и их зачастую слишком общий характер, – с другой (поскольку необходимо одновременно актуализировать знания по химии, полученные учащимися в школе, и ознакомить их с большими объемами совершенно новой информации), а также во многих случаях – низкая начальная подготовка студентов, отсутствие базовых знаний.

Следует также отметить, что такой подход требует от преподавателя более тщательной подготовки к занятиям с учетом специфики поиска точек соприкосновения химии и основной специальности. Тем не менее, важность формирования высокого уровня положительной мотивации студентов для повышения качества высшего образования трудно переоценить. Поэтому необходим не только дальнейший поиск новых способов повышения мотивации, но и усовершенствование уже существующих – с учетом современных технологий и инноваций в высшем образовании.

Литература

1. Божович Л. И. Изучение мотивации поведения детей и подростков : сб. статей / Л. И. Божович. – Москва : Педагогика, 1972. – 352 с.
2. Вершловский С. Г. Общее образование взрослых. Стимулы и мотивы / С. Г. Вершловский. – Москва : Педагогика, 1987. – 183 с.
3. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – Санкт-Петербург : Питер, 2000. – 512 с.
4. Ковалев А. Г., Мясищев В. Н. Психические особенности человека / А. Г. Ковалев В. Н. Мясищев. – Т. 1 : Характер ; Т. 2 : Способности. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1957; 1960. – 264 с., 304 с.

5. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу. – Санкт-Петербург : Евразия, 1999. – 478 с.

6. Морозова Л. В., Горская Н. Е., Глызина В. Е. К вопросу о повышении эффективности учебной деятельности / Л. В. Морозова, Н. Е. Горская, В. Е. Глызина // Проблемы современной науки. – 2013. – № 9. – С. 108–113.

7. Педагогика и психология высшей школы : учеб. пособие. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 544 с.

8. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам. Вип. 3 / [укладачі: Л. М. Яворовська, Р. Ф. Камишнікова, О. Є. Поліванова, С. Г. Яновська, С. М. Куделко]. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. – 88 с.

В. П. Новікова

Перспективи розвитку викладання юридичних дисциплін на прикладі досвіду США

У статті висвітлено основні поняття, принципи, історію, засади правової регламентації юридичної професії у США. У порівняльній перспективі розглянуто системи вищої юридичної освіти США та України, їхню історію та сучасний стан. Значну увагу приділено рекомендованим і діючим стандартам ліцензування юридичної практики у США, можливостям набуття освітнього і професійного правничого досвіду у Сполучених Штатах Америки.

Ключові слова: правові регламенти, стандарти, юридична практика, кейс-метод, кейс-система, сократівський метод, метод проблемного навчання, юридична клініка (правнича клініка).

Лекція в системі дидактики вищої юридичної освіти України (та інших країн) – традиційно провідна форма викладання юридичних дисциплін. Це підтверджують і західні оглядачі. У США такою є так звана «система справ» (або кейс-система). Її ще називають «кейс-методом» (case method), однак слід відзначити, що кейс-система (case system) – це ширше поняття. Кейсова методика тісно пов'язана із сократівським (Socratic method) та проблемним методом (Problem method), які нині широко використовуються в американських правничих школах. Зупинімося детальніше на цих трьох методах. Кейс-метод полягає в опануванні права шляхом вивчення, тобто аналізу судових справ чи випадків, ситуацій. Отож, згідно з визначенням, він не є чимось інноваційним у дидактиці української системи вищої юридичної освіти. Характеру інноваційності надає його застосування у поєднанні із сократівським методом. Ці два методи поєднує не лише спільна історія їхнього запровадження у Гарвардській школі права [2, 56]. Вони пов'язані настільки, що їх почасти

розуміють як синонімічні. Проте це не зовсім так. Якщо кейс-система – це методика викладання права на прикладах і через аналіз справ (випадків, ситуацій – реальних або гіпотетичних), то сократівський метод – методика діалогу наставника і студіюючого шляхом постановки запитань і пошуку відповідей на них, внаслідок чого народжуються знання – замість їхнього «передавання» (як це зазвичай відбувається під час лекцій). При вивченні англосаксонського права, в якому судові прецеденти є джерелами права, вони гармонійно поєднуються й, відтак, синтезуються. Утім, по суті, це різні методики. Отже, розповімо про них окремо. Кейс-система у викладанні права: вивчення принципів права шляхом аналізу ситуацій. Легенда стверджує, що наприкінці ХІХ ст. студенти-правники Гарвардського університету майже припинили відвідувати заняття, почали з неповагою та грубістю ставитися до викладачів, виявляли незадоволення рівнем викладання, вчилися мало або ж взагалі не навчалися. Професорсько-викладацький склад був у відчаї. І тоді професор Кристофер Колумбус Лангделл запровадив кейс-метод – і він спрацював. Так було відроджено славу Гарвардської правничої школи. І справді, вважається, що кейс-метод вперше запроваджено у 70-х роках ХІХ ст. у Гарвардському університеті професором Лангделлом, а вже невдовзі (й донині) він стає стандартною і провідною дидактичною формою викладання права в американських юридичних навчальних закладах. Стисло опишемо застосування методики: на кожне заняття студіюючим дається завдання вивчити певну кількість справ. Кожна справа змістовно стосується певної правової норми, їхньої сукупності чи принципу права. Справи викладаються у збірниках справ (casebooks), укладених тематично чи галузево (кримінальне право, контрактне право, конституційне право тощо). Справи – це письмові судові рішення, зазвичай – судів апеляційної чи касаційної інстанцій. Такий вибір інстанцій пояснюється тим, що вони зосереджуються на визначенні та вирішенні правових питань, а не встановленні юридичних фактів [4, 578]. Студент читає, стисло викладає (brief), обговорює і навіть слухає лекції про судові справи. Обговорення відбувається з використанням сократівського методу.

Важливою частиною засвоєння матеріалу є вирішення на його основі інших гіпотетичних справ. Використання посібників і конспективних матеріалів (outlines) робить методику ще більш ефективною (у них чітко викладено матеріал – це допомагає його засвоювати). Цінність методики полягає в тому, що вона: поєднує право (правові норми) і фактичні ситуації, сприяючи запам'ятовуванню та розвитку вміння дедуктивної аргументації, уможливлює самостійне розкриття певних правових принципів, норм, інших істотних чинників, які зумовили прийняття того чи іншого судового рішення. Професор Лангделл у цьому зв'язку відзначав, що його методика – це «набагато коротший і найкращий, якщо не єдиний,

спосіб опанування [правових] доктрин». Чи доцільно запроваджувати кейс-метод в українських юридичних навчальних закладах? По-перше, його, в певному розумінні, в Україні вже запроваджено. Зокрема, достатньо традиційно використовують його у вивченні міжнародного права, і віднедавна – таких галузей, як європейські права людини, – їхнє практичне опанування не можливе без вивчення практики Європейського суду з прав людини. У певній формі його використовують, наприклад, і на семінарсько-практичних заняттях із матеріальних галузей права, де студенти навчаються умінню застосовувати теоретичні знання на практиці й, зокрема, – використовувати норми права для вирішення певних ситуацій. Проте вищезазначений метод – в його американському варіанті – дедуктивний, а не індуктивний. По-друге, кейс-метод сприяє розвитку правового мислення. Аналізуючи справу, студент, водночас, вчиться «мислити як юрист», зокрема, навчається аргументації, уважності до деталей, нюансів життєвих і юридичних фактів, правових норм, особливостей застосування останніх. По-третє, кейс-метод сприяє розвитку саме колегіальних, а не ієрархічних відносин викладача і студента. Монологічна лекційна методика зазвичай підкреслює домінування викладача над студентом, тоді як казуальна чи сократівська, без котрої перша є неможливою, – передбачає якщо не рівноправні, то, принаймні, відносини старшого та молодшого колеги. Це, у свою чергу, сприяє як виявленню поваги до гідності людини, так і налагодженню вже зі студентської лави партнерських відносин у професійному цеху [6, 54]. Згадана методика потребує відмінного знання матеріалу, сприяє кращій професійній і дидактичній підготовці викладачів. Забезпечення цього сприятиме підвищенню рівня викладання, а відтак, – зростанню рівня засвоєння студентами правничих знань, набуття навичок і вмінь. По-четверте, кейс-метод, зосереджуючись на вивченні судових рішень, а не законодавства, сприяє встановленню суперечностей між ними, їхньому подоланню. Таким чином, складаються передумови для подолання прогалини між правотворенням і правозастосуванням. Отже, видається обґрунтованим запровадження і подальше використання кейс-методу в українських юридичних навчальних закладах.

Сократівський метод – навчання через запитання, а не констатацію (Сократів діалог, Система Сократа). Сократівський метод – це методика, яка полягає у набутті знань (замість їхнього передання) через постановку запитань та надання відповідей. Вона носить ім'я давньогрецького філософа Сократа, оскільки він нею активно користувався. Шляхом випитування філософ прагнув довідатися від своїх учнів правди, яка, як він вважав, є відомою усім розумним істотам. Сократ символічно називав цю методику «*маєвтикою*» (тобто акушерством, повивальним мистецтвом), порівнюючи її з процесом пологів: знання, подібно до дитини, народжуються. Сократів-

ська методика – евристична. Вона передбачає народження знань замість їхнього «передавання». Поставивши запитання, роздумуючи над ними, виголошуючи свої думки в бесіді, педагог допомагає співрозмовнику самостійно приходити до постановки чи вирішення проблеми. У діалозі (звідси і назва – «Сократів діалог», хоча зазвичай в аудиторії юридичного навчального закладу це полілог) виявляється факт незнання, уточнюється те, чого співрозмовник не знає, «знання опрідметнюється», виокремлюється і фіксується об'єкт незнання, а далі відбувається спроба його вивести, начебто пригадати і, нарешті, засвоїти. Так істина розкривається обом сторонам: учневі та вчителю. Методика ґрунтується на двох принципах Сократа:

- 1) «нічия думка не буває помилковою» (принцип відносності знань);
- 2) «я знаю, що нічого не знаю» (принцип «знаючого незнання»).

Звідси – і педагогічна проблема, що стосується суперечності двох цільових орієнтирів навчання:

- 1) збільшення обсягу знань, на що традиційно спрямоване навчання;
- 2) зростання рівня незнання, до чого може призвести методика.

На перший погляд, маємо парадокс. Вважається, що знання мають накопичуватися, проте ця методика виявляє зворотнє: студіюючий збільшує ступінь свого незнання (чи переконується у своєму незнанні). Однак позитивне сприйняття студіюючими такої методики, а саме її евристичного характеру, зорієнтовує на постійний пошук. Не лише на одержання відповідей, але й на пошук запитань, які стимулюватимуть пізнання. Останнє, за Сократом, тісно пов'язане з пригадуванням. Як зазначив Сократ, «якщо правда про все існуюче живе в нашій душі, а сама душа безсмертна, то чи не слід нам сміливо йти на пошук і пригадувати те, чого ми зараз не знаємо, тобто не пам'ятаємо?», «Шукати і пізнавати – це якраз і означає *пригадувати*» [1, 56].

Застосування сократівського методу у викладанні права сприяє, з одного боку, розвитку правового мислення, зокрема дедуктивного, а з іншого, – динамічному процесу перманентного пізнання права як у теорії, так і на практиці. Було б помилкою вважати, що зазначені методики, які домінують в американських юридичних навчальних закладах, – єдині чи ідеальні. Вони суперечливі, їх постійно критикують студенти і викладачі. Кейс-метод на початку був об'єктом шаленої критики і навіть зневаги, особливо – з боку прихильників лекційного методу. Проте він, як і сократівський, набув неабиякого поширення. Цьому сприяли, серед іншого:

- 1) сумісність із системою прецедентного права, притаманною США;
- 2) відповідність моделі підготовки «американського юриста»;
- 3) поширення методик викладачами – випускниками провідних правничих шкіл, де їх як студентів навчали за такими ж методиками.

Оскільки в кожному штаті діє своє право, а готувати юриста лише для одного штату – недоцільно, правничі школи зробили ставку на модель

«універсального американського правника», для якого основне – навчитися мислити як юрист. Це й вирішували сократівський та кейс-метод. З часом чимало випускників правничих шкіл, у яких домінували зазначені методики, ставши викладачами в інших правничих школах, продовжували їх поширювати. У цей спосіб методики ставали «традиційними», тобто такими, що передавалися з покоління в покоління викладачами права в американських правничих школах. Сократівський метод часто критикується у зіставленні з проблемним. Розгляньмо їхні плюси та мінуси у порівнянні. Зокрема, критики сократівського методу вважають його:

- надто науковим (що наголошує на вивченні принципів права через аналіз справ як «сирого» матеріалу»);
- таким, що переміщує наголос із рішення справи на процес його прийняття;
- не практико-орієнтованим (що не розвиває практичних навичок та умінь (наприклад, вміння написати судове рішення тощо));
- надто ретроспективним (що зосереджується на вивченні «минулого», а не «майбутнього», тобто навчає приймати рішення, а не того, як розв'язувати задачі);
- надто активним порівняно з традиційними (не зважає на те, що більшість студентів попередньо навчалася за пасивними методиками);
- статичним (студентам не треба застосовувати право до фактів, це вже зроблено за них) [3, 76].

На тлі цієї критики, яка, водночас, підкреслює почасти й переваги сократівського та кейс-методу, як альтернатива та такий, що має всі їхні переваги, в американських правничих школах з'явився й поширився так званий «проблемний метод». Проблемний метод – це вивчення права шляхом розв'язання правових задач (проблем). Його основна ідея – зосередженість на проблемі та її вирішенні.

Методика застосовується таким чином.

1. Підготовка проблеми. Вона має бути складною, включати кілька правових питань (які є предметом розгляду), стосуватися однієї або кількох справ чи нормативно-правових актів.

2. Завчасне (до заняття) оголошення проблеми студентам. Від них очікується опрацювання проблем(и) – до заняття, а на занятті – обговорення їхнього вирішення. Часом кожному студентові надається певна роль у ситуації, що може виникнути на практиці. Зважаючи на попередній розподіл ролей на заняттях, існує можливість детального обговорення проблеми з професором – як до, так і після заняття (якщо студентів не захопить, з дозволу викладача, імпровізована дискусія з неочікуваного гіпотетичного питання).

3. Дискусійне обговорення проблеми на занятті. Судові рішення, законодавчі акти та інші джерела уможливають вирішення студентом проблеми. Також при обговоренні реалізуються переваги і сократівського

методу. Цінним є й таке вміння, якого навчаються студенти, – підготувати виклад порядку вирішення проблеми. У доповіді Американської асоціації правничих шкіл 1966 р., спеціально присвяченій проблемному методу, а також в інших джерелах відзначалися такі його переваги: відтворення підходу, яким користується правник у правозастосуванні (студенти самостійно шукають відповіді замість засвоєння і запам'ятовування відповідей інших) [5, 53].

Перевагами проблемного методу є:

- вироблення навичок планування і консультування, навчання вмінню впорядковувати юридичні факти та правові питання;
- розширення гами питань, які можуть дискутуватися студентами;
- збільшення ефективності викладання порівняно із сократівським методом;
- стимулювання студентської наукової роботи (студенти, одержавши проблему завчасно, дослідили її і, вірогідно, більше готові до її обговорення на занятті);
- сприяння залученню доречних неправничих матеріалів, наприклад, з економіки, психології (чим збагачується зміст навчальної програми, розширюється сфера інтересів студентів);
- заохочення перевірки розуміння студентами заданого для читання матеріалу (сприяє більшій ефективності засвоєння навчальної програми).

Проте і проблемний метод має свої мінуси. По-перше, він часомісткий для викладачів, оскільки останні мусять витратити більше часу на підготовку проблем, аніж, наприклад, лекцій. Потрібні і додаткові кошти на друк. Крім того, проблемний метод навряд чи буде ефективним у великих групах й оптимально підходить для невеликих. Хоча розмір групи при застосуванні цього методу не має такого ж істотного значення, як у випадку із сократівським. Як свідчить опис методики, «проблема» – це багато в чому та сама ж «задача», яку мають вирішити українські студенти-правники при підготовці та під час подальшого обговорення на групових семінарських заняттях. Відтак, питання про те, чи запроваджувати цю методику, фактично стає риторичним. Інше питання – її поєднання із сократівським методом.

Правнича (юридична) клініка – це спеціальна установа, що зазвичай надає правову допомогу малозабезпеченим особам та/або проводить науково-дослідну роботу; водночас, – форма набуття майбутніми правниками професійних знань і навичок, здійснювана під керівництвом наставника-юриста в такій установі. Правнича клініка виконує навчальну (поєднання теорії і практики, вироблення різноманітних навичок: професійного спілкування, консультування, написання документів тощо), соціальну (задоволення потреб соціуму в юридичній інформації та обслуговуванні, підвищення професійної відповідальності юриста у справі утвердження

соціальної справедливості), науково-дослідну (проведення досліджень), благодійницьку (діє *pro bono*, задля суспільного блага, надаючи безкоштовні юридичні послуги) та інші функції [6, 87]. Розрізняються правничі клініки, які діють на базі навчального закладу, або поза ним (інтернатура); такі, що здійснюють прийом клієнтів та надання безпосередніх послуг («традиційні» клініки), а також такі, що поєднують це з науково-дослідною роботою; спеціалізовані та неспеціалізовані (за певними галузями, категоріями справ тощо). Освіту, яка надається і здобувається в юридичних клініках, називають «клінічною юридичною освітою». Її особливість – здобуття практичних навичок ще «на студентській лаві». Юридична клініка – це установа, відмінна від юридичної фірми тим, що не має на меті отримання прибутку. Правнича клініка інтегрує процеси здобуття знань і навичок, умінь з багатьох дисциплін: з матеріального та процесуального права, професійного консультування, риторики, професійної етики та відповідальності, психології тощо. Правнича клініка не є інноваційною формою української юридичної освіти та науки (як, у принципі, й традиційною). Не є вона, як іноді відзначають, і західним запозиченням останнього часу. Наприклад, у 1924–1930 рр. юридична клініка діяла на базі юридичного факультету Київського інституту народного господарства, займаючись, щоправда, спочатку науково-дослідною роботою, а згодом – консультаційною.

У юридичних навчальних закладах радянської доби студенти надавали правову допомогу під керівництвом старших колег у різних формах (консультаційний центр, громадська приймальня тощо), хоча цю форму діяльності відрізняють від юридичних клінік. В Україні юридичні клініки набувають поширення із середини 1990-х років. Цьому сприяли перейняття досвіду американської системи юридичної освіти, де такі клініки стали традиційними, а також допомога донорських організацій (особливо – програми «Правова ініціатива» Американської асоціації юристів). Згідно з даними Міністерства юстиції України, у 2004 році в Україні діяло 40 юридичних клінік. Сьогодні вони існують у (при) багатьох юридичних навчальних закладах. Створено спеціалізовану організацію – Асоціацію юридичних клінік України. З 2006 р. юридичні клініки є обов’язковими в усіх юридичних навчальних закладах, незалежно від форм власності. Юридичні клініки поступово стають невід’ємною складовою навчального процесу. У деяких юридичних навчальних закладах студенти здобувають клінічну юридичну освіту в межах певної дисципліни. Серед потенційних тенденцій розвитку правничих клінік – диверсифікація спеціалізацій. Перспективним може стати функціонування в одному навчальному закладі кількох юридичних клінік, спеціалізованих у різних галузях права і керованих різними фахівцями. Це, з одного боку, урізноманітнить підготовку майбутніх фахівців, а з іншого, – стимулюватиме функціонування та розвиток клінік.

Література

1. Авдеев В. В. Психотехнология решения проблемных ситуаций / В. В. Авдеев. – Казань, 1987. – 262 с.
2. Бадмаев Б. Ц. Методика преподавания психологии : учеб.-метод. пособие для преподавателей и аспирантов вузов / Б. Ц. Бадмаев. – Москва : ВЛАДОС, 1999. – 304 с.
3. Васильев О. Л. Юридическая психология / О. Л. Васильев. – Москва, 1981. – 299 с.
4. Немов Р. С. Психология : учебник : в 3 кн. : Кн. 1. Общие основы психологии / Р. С. Немов. – Москва, 1998. – 688 с.
5. Нечаев М. М. Психолого-педагогические аспекты подготовки специалистов в вузе / М. М. Нечаев. – Москва, 1985. – 112 с.
6. Панитбратцева З. М. Методика преподавания психологии / З. М. Панитбратцева. – Москва, 1971. – 152 с.

А. К. Савельева

«Непрофильная» гуманитаристика как опыт развивающего обучения

В статье рассмотрены проблемы обучения гуманитарным дисциплинам студентов негуманитарных специальностей, сформулированы цели таких курсов в их связи с мотивацией студентов, дана модель дисциплины гуманитарного цикла как проблемной и нацеленной на смыслотворчество.

Ключевые слова: гуманитарные дисциплины, проблемное обучение, мотивация обучения, смыслотворчество.

В последнее время в Украине стремительно актуализируется вопрос о необходимости изучения таких предметов гуманитарного цикла, как «Культурология», «Философия», «История украинской культуры», «История Украины» и т. п. студентами вузов всех специальностей, а также производные от него вопросы о новых стратегиях обучения и наполнении этих курсов.

В связи с принятием нового Закона Украины «О высшем образовании» (от 1.07.2014 г.) Министерством образования и науки был отменен действовавший с июля 2009 г. приказ № 642 о преподавании ряда гуманитарных предметов как нормативных дисциплин для студентов всех специальностей. Вокруг этого развернулась обширная полемика о том, насколько необходимыми являются исторические и философские дисциплины как «непрофильные», общегуманитарные. Дискуссия охватила разнообразные аспекты: от качества преподавания и размера выделяемых часов и кредитов – до глобального понимания того, какого специалиста, человека призваны воспитывать гуманитарные дисциплины

и насколько их наличие является необходимым (как часть стратегии обучения культурного человека) или, наоборот, отвлекающим от изучения профессиональных дисциплин и на практике бесполезным.

В данной статье хотелось бы остановиться на том, каким образом в связи с изменениями в организации образовательного процесса может строиться конкретный гуманитарный курс для «естественников». Для автора не стоит теоретический вопрос о нужности этих дисциплин (ответ – однозначно положительный). Актуальность состоит в том, что именно на своем месте со своими курсами должен делать преподаватель, чтобы оправдывать их наличие и возвращать общегуманитарным дисциплинам статус необходимых, – не просто расширяющих культуру студента, а участвующих в формировании его личности.

Стоит отметить, что личные преподавательские стратегии автора за несколько лет работы в школе и университете устойчиво складываются вокруг базового целевого ядра с основополагающим стремлением, которое можно кратко выразить как «научить мыслить» – от навыков работы с качеством информации до понимания теоретических системообразующих тенденций. Вторым элементом выступает ориентация на то, что любой, особенно – непрофильный курс должен быть эмоционально привлекателен для слушателей, постоянно заинтересовывать и мотивировать, вписывая знания в картину мира студента так, чтобы постоянно отвечать на вопрос: «Зачем это учить?». Не генерировать набор ответов, но в первую очередь – расширять сферу вопросов. Методически эти стратегии реализовываются с помощью введения элементов проблемного обучения.

Полноценное обучение может осуществляться лишь при наличии в учебной деятельности студентов адекватных мотивов (теоретические по содержанию, учебно-профессиональные интересы) и способностей (научное, теоретическое мышление в противовес эмпирическому, не проникающему в сущность явлений) [1, 8]. Согласно концепции А. К. Дусавицкого, исследования личности в студенческом коллективе позволяют выделить три группы студентов по уровню сформированности учебно-профессиональных интересов, причем группа с высоким уровнем, теоретическим по содержанию, крайне малочисленна. А уровень сформированности учебно-профессиональных интересов тесно коррелирует с ценностными ориентациями, целеполаганием и идеалами. Таким образом, обоснованным выглядит построение обучения, нацеленного на существующую структуру мотивов учебно-познавательной деятельности, у подавляющего большинства студентов (средний уровень) формирующую избирательную и репродуктивную активность, нацеленную на фактологическую сторону профессиональных знаний [1, 24-26].

Специфика преподавания гуманитарных курсов, априорно лежащих за пределами узкого профессионального русла мотивации значительной

части студентов, должна, на наш взгляд, постоянно подразумевать в своем осуществлении минимум два иерархических уровня целеполагания.

Высшим уровнем целей гуманитарных дисциплин выступает их роль как формирующих теоретический уровень мышления, развивающих интерес к научному познанию. Логика их преподавания должна быть нацелена на раскрытие внутреннего смысла изучаемого курса в обязательной междисциплинарной связи с определенными профессиональными направлениями. Здесь высокомотивированные студенты выходят на понятия философии науки, научной ответственности, истины, конфликта прогресса и морали, то есть теоретико-антропологическое наполнение конкретных проблем, лежащих в сфере учебных интересов. Но подобные вопросы некими «маячками», ремарками, зернами, на наш взгляд, стоит «сеять» на занятиях независимо от уровня аудитории, частые упоминания теоретического уровня, его существования, включенности в конкретику курса как раз и призваны развивать интерес и мотивацию. Здесь главное – найти адекватную форму, соответствующую знаниям и потребностям группы студентов. Даже лекционные отступления работают в нужном направлении, но, конечно, гораздо более эффективными оказываются методы работы, при которых студентов стимулируют к самостоятельному поиску ответов (например, игровые, дискуссионные, разнообразные типы инсценировок, мозговой штурм и т.п.). Ведь активизация учебного процесса стимулирует познавательный интерес как ведущий мотив учебно-познавательной деятельности [3, 19].

Вторым уровнем целей гуманитарных курсов, особенно – философских и культурологических, представляется смыслообразующий. Здесь нам близка парадигма фасилитации, восходящая к работам К. Роджерса и распространенная, в частности, в трудах последних десятилетий по школьной педагогике. В данной парадигме деятельность преподавателя определяется как смыслотворческая, он выступает фасилитатором – человеком, «оказывающим помощь учащимся в самопознании, самоопределении, самореализации» [5, 264]. Способы взаимодействия преподавателей-фасилитаторов со студентами предполагают: индивидуальный и дифференцированный подход к студентам, внимание к чувствам и переживаниям студентов, частое вступление в диалог и обсуждение вопросов, сотрудничество со студентами при планировании учебно-воспитательной работы, чувство юмора, получение обратной связи от студентов, предоставление права выбора студентам формы обучения, совместное со студентами оценивание их знаний [2, 3].

Смыслотворчество, внесение духовного измерения в окружающую действительность в рамках данной парадигмы – одна из тех целей преподавателей любых образовательных дисциплин, которая, на наш взгляд, в условиях вуза наиболее легко и полно может воплощаться

именно в предметах гуманитарного цикла как изначально имеющих дело с онтологическими и аксиологическими, то есть бытийными и ценностными понятиями. Здесь удобно работать с конкретными мотивациями студентов, в том числе – с далекими от учебно-профессиональных. Методически выбор и организация учебного материала должны по возможности подчиняться принципу проблемности, и в работе по организации курса следует подобрать ряд приемов «озадачивания» [6, 30-31], чтобы обеспечить выход интересного фактажа на уровень задач и проблем. Конечно, от преподавателя требуется знание реалий, насыщающих жизнь его студентов, – таких, как популярная музыка, фильмы, видеоигры, общение в сети Интернет, молодежные субкультуры и т. д. Показывая студентам, что ты способен говорить на их языке и разбираться в чем-то, казалось бы, далеком от университетской аудитории, в рамках таких курсов, как «Культурология», вполне можно частично насытить этим материалом, интересным студентам, и фактическое содержание части курса. А дальше уже показывать, на каком уровне можно анализировать популярные явления современной культуры, как работают, например, механизмы рекламы и каково современное мифологическое мышление, как проходят манипуляции в формировании массовой культуры. По наблюдениям автора, подобные занятия – это «золотое дно», сразу происходит актуализация познавательной деятельности, и сравнительно легко осуществляется переход от культурных явлений к вопросам о том, как и почему эти явления складываются и работают – то есть к искомому теоретическому и проблемному уровню. В этом, возможно, есть многое от актерства, но подобные приемы достаточно эффективны.

Психологической компонентой обучения здесь выступает создание такой атмосферы, которая через мотивацию стимулирует саморазвитие студента, это чем-то напоминает логику создания наполненной, насыщенной среды для развития детей первых лет жизни (как в вальдорфской педагогике и у Никитиных) и открытие себя в опыте («реальное «Я» – это что-то, что может быть свободно открыто в собственном опыте, а не что-то, что ему навязывается» [4, 369]) у К. Роджерса. Роль преподавателя здесь заключается в направлении, в режиссуре, в создании благоприятных условий для личностной реализации.

Из вышеизложенного уже, вероятно, в целом ясно, какими нам видятся основные проблемы гуманитарных курсов как непрофильных, какие, исходя из этого, ставятся цели и ищутся методы педагогической реализации этих целей. Но хотелось бы еще привести некоторые примеры из опыта последнего времени, а именно – преподавания курса «Культурология» студентам факультета компьютерных наук.

Уже на первом занятии при общем описании целей и задач учебной дисциплины внимание студентов акцентировалось на том, что содержание последней части курса будет определяться ими самими. «Культурология»

для них условно была поделена на три блока: первый – теоретический вводный, второй – исторический и третий – о современной культуре, содержание которого, в итоге, было определено пожеланиями студентов. Был проведен письменный опрос в свободной форме на тему: «Что бы вы хотели здесь услышать? Что вам интересно?». Конечно, выборка из сорока мнений не может считаться репрезентативной для анализа, но в качестве информации по построению курса для этих студентов она как раз выполняет свою задачу. Среди пожеланий студентов (достаточно разнообразных) можно условно выделить три группы. Приведем по несколько примеров:

- интерес к определенным историческим периодам и явлениям культуры (культура древних славян, Тибета, Египта);
- вопросы о современной культуре (этикет в сети Интернет, становление кинематографа и рок-музыки, массовое сознание);
- проблемные вопросы, часто междисциплинарные, – несомненно, самый интересный тип. Тут были просьбы рассмотреть факторы падения империй, роль личности в развитии культуры, «поведение народа» в эпоху кризиса, манипулирование сознанием в религиях, противостояние культур и мировоззрений.

Таким образом, был получен список проблемных тем, актуальных именно для этого потока студентов (подчеркнем важность этого момента). Далее, несмотря на то, что данный курс предполагается как лекционный, удалось включить весь поток в групповую работу с источником (а именно – с «Апологией Сократа», поделенной на группы по смысловым блокам текста). В процессе работы у студентов возникли вопросы и о становлении философии, и о развитии демократии. Удалось также дать немного теории культуры, «завязать» тему в несколько интересных студентам контекстов. В целом, в течение семестра лекционные часы перемежались занятиями с использованием инновационных методик. Такой семинар достаточно сложно проводить для 30-40 студентов, но вполне реально – при разумной подготовке к занятию, которая не даст ему «провисать», заранее предусматривая заполнение возникающих лакун. Также проводились личные беседы со студентами, ориентированные на помощь в подборе литературы и другие консультации по интересующим их вопросам. Общее впечатление от этого опыта – позитивное. Выявлены некоторые методические недоработки, которым следует уделить внимание, наработано несколько эффективных приемов подбора проблемного материала в рамках курса. Такой прием (возможный в непрофильном курсе «по выбору»), как выделение широкого круга проблем современной культуры и рассмотрение нескольких интересных именно этому потоку, оказался достаточно эффективным в плане повышения учебной мотивации.

Из тех выявленных особенностей, которые могут быть актуальны в принципе для преподавания гуманитарных курсов негуманитариям, стоит отметить, что преподавателю, конечно, следует разбираться в азах

профессии студентов и быть в курсе наиболее актуальных книг, открытий и других инноваций в их профессиональной области.

Стоит стремиться к тому, чтобы материалы курсов философского цикла не воспринимались студентами в отрыве от их специализации, но углубляли знания по соответствующим базовым дисциплинам, показывая знакомые факты междисциплинарно – с элементами философии науки и смены культурологических парадигм.

Это применяется и в исторических экскурсах, и в темах о современности.

Что же касается смыслообразования, – это тот элемент и та цель, итоги которых подводят все-таки не преподаватели, а их воспитанники, причем, возможно, спустя годы.

Таким образом, следует отметить, что основными элементами модели эффективного обучения гуманитарным курсам как непрофильным можно назвать применение инновационных методик, в частности, элементов проблемного обучения, междисциплинарность с постоянным привлечением информации из профильной области студентов, а также из молодежной культуры в целом, создание благоприятной атмосферы, нацеленной на развитие, внимание к личностным особенностям студентов, тесное взаимодействие с ними.

В целом, необходимо всячески развивать направленность гуманитарного курса как смыслотворческого, «гуманитарного» не в оппозиции гуманитарный/естественнонаучный, а в антропологическом смысле – гуманитарного обучения в рамках гуманистической психологии.

Литература

1. Дусавицкий А. К. Развитие личности в студенческом коллективе в зависимости от сформированности учебно-профессиональных интересов : учеб.-метод. пособие / А. К. Дусавицкий. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. – 32 с.
2. Лисеная А. М. Человекоцентрированное обучение в высшей школе [Электронный ресурс] : докл. на Междунар. форуме по человекоцентрированному подходу. – Москва, 2010. – 5 с. – Режим доступа : <http://www.psychology.univer.kharkov.ua/download/psyhoterapia/bibl/Statji/4elovekcentr.pdf>.
3. Мельникова С. И. Игровые формы учебных занятий : учеб.-метод. пособие. – 2-е изд., испр., доп. / С. И. Мельникова, Л. Н. Яворовская. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – 36 с.
4. Роджерс К. Что значит «становиться человеком» / К. Роджерс // Психология личности : хрестоматия / Д. Я. Райгородский. – Самара, 2006. – Т. 1. – С. 363–378.

5. Сергеев И. С. Основы педагогической деятельности : учеб. пособие / И. С. Сергеев. – Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 316 с.

6. Серета Г. К. Методические рекомендации по рациональной организации учебно-познавательной деятельности студентов : учеб.-метод. пособие / Г. К. Серета. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – 36 с.

О. Ю. Шутеева

Використання методу проектів при викладанні дисципліни «Інформатика»

У статті розглянуто основні підходи, пов'язані з використанням інноваційних методів в освіті, досліджено досвід використання методу проектів.

Ключові слова: інноваційні методи в освіті, інформаційна діяльність, інформаційні технології, метод проектів, освіта.

Вимоги сучасного суспільства такі, що одним із факторів успішної соціальної адаптації в ньому є володіння інформаційною культурою.

У сучасному інформаційному суспільстві студенти є «медійними особистостями», тому в навчанні бажано використовувати ті методи викладання інформатики, які дозволяють підвищити інтерес до навчання і відповідатимуть потребам сучасності.

Таким чином, актуальність використання інноваційних методів навчання, поряд із традиційними, обумовлена вимогами соціального середовища, в якому зростають наші студенти.

Інновації в освіті – це процес введення нового в мету та зміст навчання, в організацію спільної діяльності викладачів та студентів, удосконалення педагогічних технологій, сукупності методів, форм, прийомів та засобів навчання.

Дисципліна «Інформатика» здатна вирішувати багато педагогічних завдань, надає нові можливості для творчості, здобуття і закріплення професійних навичок, дозволяє впровадити нові форми і методи навчання.

Головна мета вивчення дисципліни полягає в тому, що в результаті ефективного навчання студент має досягти «комп'ютерної зрілості», яка формується поступово та проходить такі стадії:

- комп'ютерна грамотність:
 - знайомство з предметом;
 - комп'ютерна грамотність (об'єктом засвоєння знань є комп'ютер).
- комп'ютерна компетентність:
 - функціональна;
 - системна(комп'ютер є засобом навчальної діяльності, а потім – і праці).

- комп'ютерна зрілість:
 - креативна компетентність.

Засвоєння матеріалу з дисципліни не можливе без активної участі самих студентів. Усі вони різні й інколи доволі тяжко уникнути конфліктних ситуацій, тому слід навчитись управляти конфліктом. Необхідно побудувати спільний простір для діяльності усіх учасників процесу. Цьому значною мірою сприяє спільне проектування.

У процесі проектування відбувається інтеграція навчання та виховання. Проектна діяльність є характерною для сфери використання інформаційних технологій, вона пов'язана з роботою в колективі та сприяє розвитку здатності діяти разом з іншими студентами, враховувати позиції та інтереси однокласників, вступати в комунікацію, розуміти і бути зрозумілим іншими [1].

Працюючи над проектом, студенти відкривають для себе нові факти та поняття, а не отримують їх від викладача або з підручника. При цьому змінюється роль викладача: він поступово перетворюється на компетентного колегу, на старшого партнера з дослідження та розробки проекту, на кваліфікованого експерта-консультанта, коуча.

Метод проектів – це модель організації навчального процесу, орієнтована на самореалізацію студента шляхом розвитку його інтелектуальних та фізичних можливостей, вольових якостей і творчих здібностей у процесі створення нових «продуктів» під контролем викладача.

Метод проектів цікавий тим, що в тісній взаємодії з інформаційними технологіями він забезпечує засоби для реалізації поставленого завдання. Інформаційні технології розкривають перед студентами нові можливості: відкритий доступ до інформації, її аналіз та структурування, моделювання різних процесів, проведення досліджень та експериментів, перегляд кінцевого результату.

Під час підготовки проекту студенти здійснюють самоконтроль інформаційної діяльності, відбувається самостійна інформаційна діяльність студентів: індивідуальна, парна, групова, яку вони виконують протягом певного проміжку часу (пошук, отримання, перетворення, обробка інформації).

Планомірне здійснення контролю дозволяє викладачу систематизувати засвоєння студентами матеріалу, виявити успіхи та прогалини і недоліки в навчанні та в уміннях, визначити якість засвоєння матеріалу [2].

Проект рекомендується розробляти в груповій формі під керівництвом викладача інформатики. Проектна робота включає в себе такі етапи:

- моделювання;
- реалізація моделі;
- практичне застосування.

Етап моделювання включає в себе збирання інформації, розробку інформаційної структури, наповнення структури даними, вибір способу обробки інформації та розробку моделі представлення результатів.

Наступний етап – представлення *реалізації моделі* в електронному вигляді або у вигляді презентації.

Практичне застосування отриманих результатів проектування може включати в себе проведення конференції, доповіді на конференції, використання результатів проектування на заняттях.

Одним з таких проектів у дисципліні «Інформатика» є створення баз даних у середовищі Microsoft Access. Для цього студенти мають:

- визначити предметну область майбутнього проекту;
- сформулювати мету, на яку орієнтована майбутня інформаційна система;
- побудувати інфологічну модель системи, яка складається з об'єктів та їхніх зв'язків, необхідних для виконання поставлених задач;
- продумати структуру необхідних таблиць;
- у системі управління базами даних MS Access створити структуру таблиць;
- встановити зв'язки між таблицями;
- ввести дані (приблизно 15 записів);
- створити форми для цієї бази даних;
- скласти звіт для сформованої бази даних.

Проект виконується робочою групою студентів (5 осіб). Вони мають розподілити між собою функції, ролі для колективного збирання інформації та введення її до бази даних.

На вибір надаються такі варіанти проектів:

- лікарня;
- розклад занять в університеті;
- бібліотека;
- дорожньо-транспортні пригоди;
- футбольний чемпіонат;
- міська телефонна мережа;
- авіарейси;
- відділ кадрів підприємства;
- вступні іспити до ВНЗ;
- склад товарів супермаркету.

Підсумком роботи студентів з теми «База даних» має бути створення ними інформаційної системи. Кожна група захищає свій проект. Один зі студентів групи оголошує тему проектної діяльності, розповідає про учасників групи та їхні функції при виконанні завдання, про труднощі, які виникли під час створення проекту, надає коментарі до

роботи та до звіту. Другий учасник групи демонструє створений проект, форму до нього та звіт. Студенти з інших груп ставлять питання, що стосуються бази даних, та оцінюють роботу групи. Лідер групи, що виступав, за бажанням вносить корективи в оцінку роботи з обґрунтуванням свого погляду.

У роботі студенти застосовують телекомунікаційні технології, що, на наш погляд, сприяє ефективному контролю інформаційної діяльності студентів.

Спираючись на дослідження Є. С. Полат, ми визначилися з вимогами, які слід пред'являти до студента при роботі з інформаційним проектом та з контролем своєї інформаційної діяльності [3]. Перед студентами ставимо такі вимоги під час підсумкового контролю:

- знання та володіння основними дослідницькими методами (аналіз літератури, пошук джерел інформації, збирання та обробка інформації, наукове пояснення отриманих результатів, бачення і висування нових проблем, гіпотез, методів їхнього вирішення);

- володіння комп'ютерною грамотністю, що включає вміння: вводити та редагувати інформацію (MS Word), використовувати комп'ютерні телекомунікаційні технології, обробляти отримані дані за допомогою програм електронних таблиць (MS Excel), користуватися базами даних (MS Access);

- володіння комунікативними навичками;
- вміння самостійно інтегрувати раніше отримані знання з різних навчальних дисциплін для розв'язання поставлених задач, які розміщуються в інформаційному проекті.

Використання методу проектів з дисципліни «Інформатика» сприяє формуванню знань, вмінь, навичок з використання комп'ютерних технологій та дозволяє отримати повне уявлення щодо рівня теоретично-інформаційних знань студентів, а також сформованості інформаційних компетентностей.

Література

1. Мовчан И. Н. Структура и содержание информационной деятельности студентов вуза / И. Н. Мовчан // Информатика и образование. – 2009. – № 6. – С. 112–114.

2. Мовчан И. Н. Педагогический контроль информационной деятельности студента вуза в процессе профессиональной подготовки : автореф. дис... канд. пед. наук / И. Н. Мовчан. – Магнитогорск : Магнитогорский ГУ, 2009. – 24 с.

3. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е. С. Полат. – Москва : Academia, 2005. – С. 67–71.

5. НА ПЕРЕХРЕСТІ ДУМОК (у порядку обговорення)

А. В. Дудоладова, Л. В. Дудоладова

Роль бібліотечного середовища у розвитку інформаційної компетентності студентів

У статті розглянуто роль бібліотеки у забезпеченні якості вищої освіти. Уточнено термін «компетентність», поняття «інформаційна компетентність». Досліджено значення читання для академічної діяльності студентів класичного університету.

Ключові слова: бібліотека, компетентність, інформаційна компетентність.

В умовах інформатизації сучасного суспільства нагальним постає уміння самостійно отримувати знання з наявних джерел інформації, яких стає дедалі більше.

У сучасному інформаційному суспільстві, де інформації належить провідне місце, значення бібліотек, тобто вмістилищ інформації, як не парадоксально це звучить, невпинно зменшується. Це відбувається, на наш погляд, через небажання або лінощі сучасної людини, не кажучи вже про студента, шукати у запиленій книзі ту «голку у скирті сіна».

Комп'ютеризація та інтернетизація усієї країни зробили свою справу – ми можемо отримати будь-яку інформацію з усього світу, натиснувши декілька клавіш на комп'ютері. Отже, постає запитання: чи приречені бібліотеки, що містять мільйони безцінних книжок, залишатися остеронь світового прогресу?

Вважаємо за потрібне звернути увагу на той факт, що ця проблема є набагато глибшою і небезпечнішою, ніж здається на перший погляд. Ситуація, що склалася у бібліотеках, може обернутися серйозними та сумними наслідками у майбутньому. Сьогодні студенти майже не читають – вони швидко проглядають книгу у пошуках конкретної відповіді, не кажучи вже про створення конспекту прочитаного. Вони майже не пишуть, а друкують на клавіатурі, створюючи короткі повідомлення замість повноцінного тексту. На жаль, сучасні студенти мають значні труднощі при роботі з текстом: не можуть створити зв'язний текст або переказ певною мовою, поділити на абзаци, підібрати заголовки, відредагувати та зробити реферат. Замість конспектів використовуються ксерокопії, де студент маркером виокремлює основну думку, прочитує її – та забуває, оскільки ця думка не проходить одночасно крізь зір, руку і мислення [6].

Насправді, розуміння та засвоєння інформації – це складний процес, у якому беруть участь різні органи чуття людини. Без їхнього залучення людина виявляється нездатною до творчого пошуку, не має інтересу до читання, не може висловлювати власні думки і почуття через обмеженість словникового запасу. Студенти вже давно звикли покладатися не на власні знання, а на електронні засоби зберігання інформації. Як наслідок, на останніх курсах навчання в університеті майбутні фахівці не в змозі створити оригінальний зв'язний текст курсової або дипломної роботи, вибудувати логіку оповіді, висловити власні ідеї без плагіату. Усі процеси, які відбуваються у суспільстві, не можуть не торкатися мови, якою у ньому розмовляють та пишуть. Уміння писати є дуже важливим з біологічного погляду, бо виступає проявом моторики та ступеня розвитку головного мозку. «Вміння грамотно писати дисциплінує мислення. Чому каліграфічні вправи були раніше такі популярні? Тому що це психомоторний акт: і душа, і розум, і тіло беруть участь у формуванні фрази» [8, 3].

При цьому слід зауважити, що високий рівень усного і писемного мовлення різними мовами є не тільки метою сучасної освіти, особливо у класичному університеті, але й також необхідною умовою академічної діяльності студентів, а пізніше – їхнього професіоналізму.

Головна мета сучасної системи вищої освіти полягає у підготовці кваліфікованого, компетентного працівника, конкурентоспроможного на ринку праці, який вільно володіє професійними навичками і готовий до життя в інформаційному суспільстві.

На думку дослідників [3, 52-56], основними складовими професійного становлення фахівця є:

1) спрямованість особистості, яка характеризується системою домінуючих потреб та мотивів;

2) професійна компетентність як сукупність професійних знань, умінь, а також способів виконання професійної діяльності (здатність самостійно здобувати нові знання та уміння за фахом), персональна компетентність (здатність до постійного професійного зростання та підвищення кваліфікації), аутокомпетентність (адекватне уявлення про свої соціально-професійні характеристики та володіння технологіями подолання професійних деструкцій);

3) професійно важливі якості (психологічні якості особистості, що визначають продуктивність діяльності);

4) професійно значущі психофізіологічні властивості.

На наш погляд, сучасні студенти не вміють працювати з інформацією та самостійно здобувати нові знання, тобто демонструють низький рівень інформаційної компетентності.

Розгляньмо зміст поняття «інформаційна компетентність». Це процес активної взаємодії між студентом та джерелом інформації, спрямованої на досягнення навчально-професійної мети, шляхом здійснення інформаційних процесів [7].

Компетентнісний підхід в освіті передбачає спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових і предметних компетентностей особистості, результатом чого має бути формування загальної компетентності людини, що є інтегрованою характеристикою особистості, тобто сукупністю ключових компетентностей [5]. Такі компетентності, що визначають сучасну якість освіти, розуміють як систему універсальних знань, умінь та навичок, а також досвід самостійної діяльності та особистої відповідальності фахівця. Хоча І. Бех, зокрема, зазначає, що «недоцільно ототожнювати» навчальні здібності, знання й уміння з відповідними компетентностями» [2, 26].

Зокрема, інформаційна компетентність – це індивідуально-психічний стан, що об'єднує теоретичні знання про джерела інформації та вміння працювати з інформацією, представленою у різному вигляді, а також можливість самостійно застосовувати новітні інформаційні технології [4].

Зазначимо, що така компетентність виступає інтегральною складовою професійної компетентності будь-якого фахівця та виражається у його здатності до пошуку та аналізу актуальної інформації, у накопиченні й організації знань та прийнятті адекватних рішень відповідно до вимог професії.

Сьогодні інформація швидко застаріває та у готовому вигляді більш не є актуальною – отже, головним є вміння самостійно її знайти, переробити й доповнити – з огляду на сучасні умови. Важливим є не обсяг інформації, яким володіє людина, а вміння орієнтуватися в ній. Вважаємо за необхідне підкреслити, що у такій ситуації першорядним завданням вихователів молоді бачимо відродження інтересу до читання та осмисленої роботи з текстом, тому що «книга у будь-якій формі завжди несе в собі Слово. Бібліотека – це особливий простір, що має рідкісну властивість для закладів, які розташовані в епіцентрі стрімких ритмів мегаполісу, – давати, а не брати. Адже сучасна бібліотека не тільки зберігає та надає інформацію, але й виконує рекомендаційну та експертну функції» [1, 268].

У традиційному розумінні завжди вважалося, що бібліотеки надають безкоштовний доступ до книг та місце, де можна спокійно почитати. Але сьогодні бібліотечне середовище опановує нові ролі, пропонуючи ресурси для розвитку навичок ХХІ-го сторіччя, необхідних для успішної життєдіяльності людини в сучасній економіці.

Постійно трансформуючись та адаптуючись до вимог сьогодення, бібліотеки майбутнього «у реальному або віртуальному сенсі будуть

місцем, де можна зібратися з думками, створити щось нове, зустрітися з новими людьми та поділитися один з одним тим, що цікаво вам та іншим» [9], тобто перетворюються на так звані «креативні простори».

Сучасний бібліотекар виступає фасилітатором у роботі студента з інформацією у будь-якому вигляді, сприяючи:

- пошуку та виокремленню потрібної інформації;
- залученню студентів до активної творчої професійно-спрямованої пізнавальної діяльності;
- вихованню поваги до книги (друкованої чи електронної) як носія знань;
- використанню студентами бібліотечних інформаційно-пошукових систем;
- розвитку культури міжособистісного спілкування у системі «бібліотекар – студент»;
- естетичному вихованню студентів за допомогою культурних заходів (наприклад, художні виставки);
- передачі особистого досвіду, культурної та духовної спадщини наступному поколінню;
- розвитку особистості студента протягом усіх років навчання;
- підвищенню культури роботи з інформацією та обміну нею.

Усе це має зробити свій внесок у підвищення освітньо-культурного рівня студентів університету.

Відзначимо, що наступним кроком у підготовці гідних випускників класичного університету має стати постійна і напружена робота викладачів, які б не тільки готували компетентних фахівців, але й формували всебічно розвинену особистість.

Література

1. Белкина А. 75 лет Библиотека имени А. П. Чехова: миссия свободы / Алла Белкина // Культура и время : общественно-научный и художественный журнал. – 2014. – № 3/4. – С. 268–277.
2. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – № 2(63). – 2009. – С. 26–31.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учеб. пособ. для студентов вузов / Э. Ф. Зеер. – Москва : Акад. проект, 2003. – 336 с.
4. Комиссарова А. В. К проблеме формирования информационной компетентности студентов / А. В. Комиссарова // Актуальные вопросы современной науки. – 2008. – № 3. – С. 175–181.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – Київ : К.І.С., 2004. – 112 с.

6. Маевская Л. Д. Должна ли клавиатура заменить ручку? / Л. Д. Маевская // Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі : матеріали IV Міжнар. наук.-метод. конф. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2011. – С. 111–113.

7. Роганина Е. А. Информационно-поисковая деятельность студентов в процессе профессиональной подготовки / Е. А. Роганина // Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. – 2012. – № 1 (9). – С. 110–118.

8. Martin C. Who says libraries are dying? They are evolving into spaces for innovation [Electronic resource] / Crystle Martin. – Mode of access: <http://theconversation.com/who-says-libraries-are-dying-they-are-evolving-into-spaces-for-innovation-44820>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Александрова
Анастасія Сергіївна

інженер кафедри моніторингу довкілля та природокористування екологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Ачасов
Андрій Борисович

доктор сільськогосподарських наук, професор кафедри екологічної безпеки та екологічної освіти екологічного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна

Бердников
Анатолій Георгійович

кандидат технічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної системотехніки факультету комп'ютерних наук Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Боброва
Оксана В'ячеславівна

кандидат медичних наук, асистент кафедри гігієни та соціальної медицини медичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Васильєва Лариса
Валентинівна

кандидат біологічних наук, доцент кафедри моделювання систем і технологій факультету комп'ютерних наук Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Вірченко Павло
Анатолійович

кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Говаленкова
Ольга Львівна

кандидат медичних наук, доцент кафедри педіатрії медичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Головко Тетяна Олексіївна	кандидат медичних наук, доцент кафедри педіатрії медичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Гусєва Наталія Володимирівна	кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Дудоладова Альона Василівна	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики та практики викладання іноземної мови факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Дудоладова Лідія Василівна	головний бібліограф Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Журавльова Ірина Казимирівна	директор Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Єремєєв Павло Вікторович	кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Східної Європи історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Закревський Андрій Миколайович	кандидат медичних наук, доцент кафедри неонатології Харківської медичної академії післядипломної освіти
Зимницька Тетяна Василівна	кандидат медичних наук, доцент кафедри педіатрії медичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Ісіченко Олександр Олександрович	студент факультету комп'ютерних наук Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Кагановська Тетяна Євгеніївна	доктор юридичних наук, декан юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Кандиба Юрій Іванович	кандидат географічних наук, доцент ка- федри соціально-економічної географії і регіонознавства факультету геології, географії, рекреації і туризму Харків- ського національного університету імені В. Н. Каразіна
Карапетян Ольга Юріївна	кандидат медичних наук, доцент кафедри неонатології Харківської медичної академії післядипломної освіти
Кашіна-Ярмак Вікторія Леонідівна	кандидат медичних наук, доцент кафедри педіатрії медичного факультету Харків- ського національного університету імені В. Н. Каразіна
Клименко Ганна Вікторівна	викладач кафедри природничих наук Цент- ру міжнародної освіти Харківського націо- нального університету імені В. Н. Каразіна
Ключко Людмила Василівна	кандидат географічних наук, доцент кафед- ри соціально-економічної географії і ре- гіонознавства факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського націо- нального університету імені В. Н. Каразіна
Коренєва Інна Василівна	кандидат біологічних наук, доцент кафедри природничих наук Центру міжнародної освіти Харківського національного універ- ситету імені В. Н. Каразіна
Космачов Володимир Георгійович	кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент кафедри геології факультету геоло- гії, географії, рекреації і туризму Харків- ського національного університету імені В. Н. Каразіна

Космачова Марія Володимирівна	кандидат географічних наук, доцент кафедри геології факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Крейдун Надія Петрівна	кандидат психологічних наук, професор кафедри прикладної психології факультету психології, декан факультету психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Куделко Ангеліна Миколаївна	викладач кафедри природничих наук Центру міжнародної освіти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Левчук Віктор Георгійович	кандидат філософських наук, директор Інституту післядипломної освіти та заочного (дистанційного) навчання Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Летяго Ганна Володимирівна	кандидат медичних наук, доцент кафедри педіатрії медичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Мазурова Анастасія Володимирівна	аспірант, старший викладач кафедри соціально-економічної географії і регіонального знавства факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Максименко Надія Василівна	кандидат географічних наук, завідувач кафедри моніторингу довкілля та природокористування, заступник декана екологічного факультету з навчальної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Некос Алла Наумівна	доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри екологічної безпеки та екологічної освіти екологічного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна

Немець Костянтин Аркадійович	доктор географічних наук, професор кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Немець Людмила Миколаївна	доктор географічних наук, завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Нікітіна Анастасія Дмитрівна	викладач кафедри прикладної хімії хімічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Новікова Валерія Павлівна	викладач кафедри туристичного бізнесу факультету міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Павлов Анатолій Миколайович	директор Центру інформаційних технологій, старший викладач кафедри теоретичної та прикладної системотехніки факультету комп'ютерних наук Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Панченко Валентина Григорівна	кандидат хімічних наук, доцент кафедри неорганічної хімії хімічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Панько Наталія Олександрівна	кандидат медичних наук, асистент кафедри педіатрії медичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Поліванова Олена Євгенівна	кандидат психологічних наук, доцент кафедри прикладної психології факультету психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Пономарьов Володимир Іванович	доктор медичних наук, завідувач кафедри психіатрії, наркології, неврології та медичної психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Радченко Анастасія Олегівна	студентка 6-го курсу медичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Раковська Людмила Олександрівна	кандидат медичних наук, доцент кафедри педіатрії медичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Савельєва Олександра Костянтинівна	старший викладач кафедри теорії культури і філософії науки філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Сегіда Катерина Юріївна	кандидат географічних наук, докторант кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Смаль Владислава Андріївна	студентка філософського факультету спеціальності «Здоров'я людини» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Сотнікова-Мелешкіна Жанна Владиславівна	кандидат медичних наук, доцент кафедри гігієни та соціальної медицини медичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Столярова Наталія Павлівна	старший викладач кафедри соціально-економічних наук Центру міжнародної освіти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Телебенева
Євгенія Юріївна

кандидат географічних наук, завідувач лабораторії кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Тимченко
Ганна Миколаївна

кандидат біологічних наук, доцент кафедри валеології, директор Центру електронного навчання Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Фрідман
Олена Анатоліївна

методист навчального відділу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Чернуський
В'ячеслав Григорович

доктор медичних наук, професор кафедри педіатрії медичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Шматков
Сергій Ігорович

доктор технічних наук, завідувач кафедри теоретичної та прикладної системотехніки факультету комп'ютерних наук Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Шутєєва
Ольга Юріївна

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри математичних методів в економіці економічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Яворовська
Любов Миколаївна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології факультету психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Ягнюк
Ярослава Костянтинівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психіатрії, наркології, неврології та медичної психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна